

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav románských studií

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Barbara Johnová

Teoretické problémy španělské lexikografie

Theoretical Problems of Spanish Lexicography

Praha, 2012

Vedoucí práce: doc. PhDr. Petr Čermák, Ph.D.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 6. 7. 2012

.....

Barbara Johnová

Abstrakt

Diplomová práce *Teoretické problémy španělské lexikografie* seznamuje čtenáře s úskalími tvorby obecných výkladových slovníků. Práce má dva hlavní cíle.

Prvním cílem je shrnout nejčastější lexikografické problémy a pokusit se nalézt jejich uspokojivá řešení v praxi na základě analýzy významných odborných studií zabývajících se touto problematikou. Tyto problémy jsou v práci rozčleněny do dvou skupin podle toho, zda se vztahují k makrostruktuře (souhrnu slovníkových hesel), či mikrostruktuře (souboru informací o heslovém slově). Pokud jde o makrostrukturu, hlavním problémem je volba kritérií pro výběr slovníkových hesel. V současné deskriptivní lexikografii se jako stěžejní jeví kritérium četnosti výskytu lexikální jednotky v jazykovém úzu. Do makrostruktury obecných výkladových slovníků by obecně neměla být zařazována vlastní jména, své místo by v ní naopak měly mít produktivní afixy a afixoidy, frazeologické jednotky s vysokou úrovní idiomatičnosti, zkratky a často užívané neologismy. Práce se věnuje i problému rozlišení případů homonymie a polysémie a jeho důsledkům pro lexikografickou praxi. Kapitola věnovaná mikrostruktuře se pak soustředí především na problematiku formulace lexikografické definice, přičemž požadavek její srozumitelnosti pro uživatele je nadřazen požadavkům ostatním. Práce nabízí i přehled lexikografických údajů, které se týkají ortografie, výslovnosti, gramatiky, variantnosti jazyka a etymologie.

Druhým cílem práce je provést na základě získaných poznatků kritickou analýzu třech španělských obecných výkladových slovníků – *DRAE* (*Diccionario de la lengua española*; Real Academia Española), *DUE* (*Diccionario de uso del español*; Moliner, María) a *Lema* (*Lema - diccionario de la lengua española*; Battaner Arias, Paz) – a následně je mezi sebou porovnat. Z analýzy vyplývá, že *DRAE* je tradicí zatížený slovník s velkým počtem archaismů v makrostruktuře a často obtížně srozumitelnými definicemi. Jeho postoj k zařazování neologismů je konzervativní, najdeme v něm však velké množství amerikanismů. Amerikanismy naopak nezařazuje slovník *Lema*. Jedná se o ryze synchronní uživatelský slovník s kvalitně zpracovanými definicemi, který je otevřený zařazování neologismů a je vhodný pro běžné užívání nejširší veřejností. *DUE* je rozsáhlý uživatelský slovník charakteristický velkým objemem informací o kontextu užití lexikální jednotky. V jeho makrostruktuře nalezneme značné množství neologismů a regionalismů. Elektronické slovníky (*DRAE* ve verzi *on-line*, *DUE* na *CD-ROM*) jsou z hlediska uživatele obecně hodnoceny jako výhodnější než slovníky tištěné (*Lema*).

Klíčová slova

lexikografie, výkladový slovník, makrostruktura, mikrostruktura

Abstract

The master's thesis *Theoretical Problems of Spanish Lexicography* introduces issues associated with creating general monolingual dictionaries. The thesis has two main objectives.

Firstly, it aims to summarise the most frequent lexicographic issues and attempt to find their suitable solutions in practice through an analysis of significant research studies dealing with this subject. The issues have been divided into two groups depending on whether they regard the macrostructure (collection of dictionary entries) or microstructure (collection of headword information). As for the macrostructure, one of the main issues is posed by determining the criteria for the selection of dictionary entries. Modern descriptive lexicography considers lexical unit usage frequency to be the main criterion. The macrostructure of general monolingual dictionaries should generally not include proper nouns while productive affixes and affixoids, phraseological units with a high degree of idiomaticity, abbreviations and frequently used neologisms should be included. The thesis also explores the issue of distinguishing between cases of homonymy and polysemy and its impact on lexicographic practice. The chapter on microstructure focuses primarily on the issues of constructing lexicographic definitions with user comprehensibility being above all other requirements. Moreover, the thesis provides an overview of lexicographic components regarding orthography, pronunciation, grammar, language variation and etymology.

The second objective is using the acquired knowledge to conduct a critical analysis of three general Spanish monolingual dictionaries – *DRAE* (*Diccionario de la lengua española*; Real Academia Española), *DUE* (*Diccionario de uso del español*; Moliner, María) and *Lema* (*Lema – diccionario de la lengua española*; Battaner Arias, Paz) – followed by their comparison. The analysis suggests that *DRAE* is a dictionary burdened with tradition containing a multitude of archaisms in macrostructure and definitions often difficult to comprehend. Although it fosters a conservative approach to inclusion of neologisms, it contains a high number of Americanisms. These, by contrast, are not included in *Lema*, which is a purely synchronic general dictionary with high-quality definitions. It is open to inclusion of neologisms and suitable for the general public. *DUE* is a comprehensive general dictionary distinctive for the large amount of information about lexical unit usage it contains. Its macrostructure includes a significant number of neologisms and regionalisms. Electronic dictionaries (*on-line* version of *DRAE*, *CD-ROM* version of *DUE*) are generally considered to be more advantageous to the user than the printed ones (*Lema*).

Keywords

lexicography, monolingual dictionary, macrostructure, microstructure

Resumen

El presente trabajo llamado *Problemas teóricos de la lexicografía española* pretende abordar el tema de la creación de diccionarios generales monolingües. Tiene dos objetos principales. Primero, el de informar al lector de los principales problemas teóricos de la lexicografía e intentar encontrar sus soluciones satisfactorias en práctica, basándose en el análisis de los estudios significativos que se ocupan del tema; y segundo, el de analizar, comparar y valorar las cualidades de tres diccionarios generales españoles – *DRAE* (*Diccionario de la lengua española*; Real Academia Española), *DUE* (*Diccionario de uso del español*; Moliner, María) y *Lema* (*Lema - diccionario de la lengua española*; Battaner Arias, Paz) – a la luz de los conceptos teóricos anteriormente estudiados.

La parte teórica preliminar del trabajo presenta al lector la diferenciación tipológica de las obras lexicográficas y se centra en los rasgos específicos de los diccionarios electrónicos, en sus ventajas y desventajas, prevaleciendo notablemente las primeras sobre las segundas. La ventaja principal de este tipo de diccionarios es, sin duda, la posibilidad de búsqueda avanzada no solo entre las entradas, sino también en el interior del artículo lexicográfico. Cabe mencionar también su fácil manejo y la rapidez con la que el usuario consigue la información que pide, por muy específica que sea.

La parte teórico-práctica forma el núcleo del trabajo y está dividida en dos capítulos principales. Mientras que el primero está dedicado a los problemas de la macroestructura del diccionario, o sea, el conjunto de las entradas, el segundo se centra en su microestructura, a saber, las informaciones que proporciona el artículo lexicográfico dedicado a cada una de las entradas. En esta parte del trabajo, demostraremos también las posibles soluciones prácticas de los problemas teóricos en los tres diccionarios mencionados, e intentaremos encontrar la más ventajosa desde el punto de vista del usuario.

Los problemas de la macroestructura de un diccionario general monolingüe están vinculados primariamente a la selección de entradas y a los criterios aplicados a la hora de elegirlos. Si suponemos que se pretende crear un diccionario general de carácter sincrónico y descriptivo, el criterio fundamental para la elección de entradas será el de la frecuencia de uso de la unidad léxica en cuestión. Este criterio, antes aplicado de manera más bien intuitiva, adquiere hoy en día más objetividad y precisión gracias a la evolución de la Lingüística de corpus.

Además, hay que mencionar que las unidades que se recogen en un diccionario general monolingüe son, generalmente, palabras, puesto que están muy arraigadas en la conciencia de los usuarios de diccionarios como unidades significativas mínimas, a diferencia de monemas. Sin

embargo, resulta ventajoso incluir entre las entrada también ciertos afijos y afixoides productivos en la lengua (p.ej. el sufijo *-mente*), tanto como ciertas unidades pluriverbales. En la macroestructura, las palabras flectivas deben aparecer en sus formas canónicas (*lemas*) que representan todo su paradigma de flexión. No obstante, con la aparición de los diccionarios electrónicos, esta regla empieza a perder importancia, ya que en ellos es posible buscar palabras en cualquiera de sus formas.

Gran parte del capítulo que trata los problemas de la macroestructura está dedicada a la cuestión de la inclusión, o no, de ciertos grupos específicos de signos lingüísticos. Uno de estos grupos lo forman los nombres propios que, por regla general, los diccionarios generales monolingües no suelen recoger. A pesar de ello, existen varias excepciones: los gentilicios; los nombres propios que han pasado a ser nombres comunes y como tales se escriben con minúscula (*celestina*); los que aparecen en unidades fraseológicas (*como Pedro por su casa*) o palabras comunes que se emplean en lugar de nombres propios (*Nuevo Mundo*). Estos últimos, sin embargo, no aparecen mucho en los diccionarios analizados, como tampoco figuran en ellos los hipocorísticos, cuya inclusión resultaría práctica para el usuario.

Otro grupo lo forman las abreviaturas, siglas, acrónimos y palabras truncadas. Su inclusión en los diccionarios en el número máximo posible resulta aconsejable, puesto que su aparición en los periódicos y otros textos actuales es cada vez más frecuente y su significado no siempre es fácil de descifrar. Los símbolos, al contrario, no se suelen incluir entre las entradas de un diccionario general por el motivo práctico de no poder introducirlos en el orden alfabético de los lemas. Este problema ha sido solucionado de manera magistral por el diccionario *DUE* que añade a la macroestructura una lista de símbolos y abreviaturas de uso corriente.

Entre las entradas deben figurar también las unidades fraseológicas que presentan alto grado de idiomatidad, a saber, sobre todo las locuciones y dichos populares. Por otro lado, en la macroestructura no suelen aparecer las colocaciones, refranes y citas de personas célebres (aunque el diccionario *DUE* los recoge). Las colocaciones, sin embargo, deben figurar en la microestructura, sobre todo en la parte de los ejemplos.

En los diccionarios generales sincrónicos empieza a aparecer un número cada vez más elevado de neologismos. Se trata, en muchos de los casos, de préstamos de inglés que se recogen a pesar de que no se hayan integrado al sistema lingüístico de la lengua receptora, o sea, del español. Este hecho se debe a la cada vez más imperiosa necesidad de denominar objetos y conceptos nuevos de la cambiante realidad extralingüística, marcada por la evolución rápida de la ciencia, por la globalización y por el compartimiento de ideas y palabras al nivel mundial. Siguiendo los

criterios de selección de entradas de los diccionarios descriptivos, la inclusión de préstamos de este tipo que presentan alta frecuencia de uso es, por lo tanto, aconsejable.

El trabajo se ocupa también del problema de la distinción entre los casos de homonimia y de polisemia. Mientras que las acepciones correspondientes a una palabra polisémica aparecen tradicionalmente bajo un solo lema, a las palabras homonímicas corresponden dos lemas independientes. El problema es que los criterios para distinguir unos de los otros son insuficientes e insatisfactorios, y por eso es preferible, según la opinión de algunos autores, un solo lema para los dos casos con las correspondientes subdivisiones en diferentes acepciones.

El núcleo de la microestructura de un diccionario lo forma la definición lexicográfica a la que el trabajo consagra un largo subcapítulo dividido en dos apartados principales. Uno dedicado a las condiciones que debe cumplir una definición para que pueda ser considerada apropiada, otro a la tipología de las definiciones.

En cuanto a las reglas que se deben cumplir a la hora de elaborar una definición, podemos mencionar el requisito de la sencillez, claridad, precisión y comprensibilidad, superpuesto a las demás condiciones. Entre ellas citemos, por ejemplo, que la unidad léxica definida no debe figurar en la definición; no deben figurar en ella palabras poco usadas y demasiado complejas, y su estructura sintáctica debe corresponder a la lengua actual; debería cumplirse el principio de la sustituibilidad del definido por el definidor en el plano semántico y sintáctico a la vez; deben minimalizarse las definiciones circulares en las que para definir la palabra A se utiliza la palabra B y al revés; se deben evitar las pistas perdidas, o sea, la definición mediante palabras que no figuran en la macroestructura del diccionario. En lo que se refiere a la ordenación de las diferentes acepciones del definido, se prefiere seguir el criterio sincrónico de la frecuencia de uso, o sea, se pone en primer lugar la acepción prototípica que suele ser la más usada.

En cuanto a la tipología, existen definiciones propias con las que se definen las palabras léxicas y definiciones impropias utilizadas para definir las palabras gramaticales. En los diccionarios generales aparecen a veces también las definiciones enciclopédicas si la naturaleza de lo definido lo requiere. En estas definiciones no deben aparecer, sin embargo, informaciones que no son imprescindibles para la comprensión al significado del definido.

En la microestructura de un diccionario aparecen también diversas informaciones lexicográficas. En un diccionario sincrónico (sobre todo si se trata a la vez de un diccionario de uso) es ventajoso recoger información sobre la ortografía, pronunciación y gramática. En los diccionarios deben aparecer también marcas referidas a la variación lingüística que tienen un gran valor práctico al indicar al usuario el contexto y la situación comunicativa en los que una unidad

léxica puede ser utilizada. Desde el punto de vista sincrónico, la presencia de la tradicional información etimológica en los diccionarios generales resulta redundante.

En lo que se refiere al segundo objeto de la tesis, las características, ventajas y desventajas de los diccionarios analizados están resumidas en la última parte del trabajo. El diccionario *DRAE* es una obra básica de la lexicografía española que fue creada con ambición prescriptiva. Aunque el *DRAE* ha pasado a ser un diccionario descriptivo que sufre constantes actualizaciones, su larga tradición sigue presente lo mismo en su macroestructura en la que figuran muchos arcaísmos, como en su microestructura, ya que en las definiciones aparecen a veces palabras desusadas y su estructura sintáctica a menudo no corresponde a la lengua común actual. Mientras que su actitud hacia la incorporación de neologismos es bastante conservadora, el diccionario recoge cada vez más americanismos. En la microestructura no se proporcionan muchos ejemplos de uso de la unidad léxica definida, ya que no estamos ante un diccionario de uso, sino ante un diccionario general de la lengua. La gran ventaja del diccionario consiste en su gratuita accesibilidad *on-line*. Los sistemas de búsqueda en el diccionario han sido perfeccionados últimamente de modo que el uso del diccionario resulta más fácil y cómodo.

El diccionario *DUE* es un voluminoso diccionario de uso apto para ser utilizado a la hora de crear textos. El número enorme de informaciones sobre el contexto de uso de la unidad léxica definida, que podemos encontrar en el diccionario, es uno de sus rasgos específicos. En la microestructura figuran además los llamados *catálogos* de unidades léxicas afines a la unidad que aparece como entrada. Este hecho hace de la obra un diccionario semasiológico y onomasiológico a la vez. La vastedad de la microestructura dificulta a veces la orientación en el artículo lexicográfico; en la versión electrónica del diccionario, esta imperfección está, sin embargo, compensada por la posibilidad de búsqueda muy concretizada no solo en la macroestructura, sino también en la microestructura del diccionario. Desde el punto de vista de la macroestructura, *DUE* es el más extenso de todos los diccionarios analizados, tiene carácter descriptivo y su actitud hacia la inclusión de préstamos no integrados es muy aperturista.

En cuanto a sus contenidos, el diccionario *Lema* es el más equilibrado de todos los diccionarios analizados. Este equilibrio lo altera solo el hecho de que en la macroestructura del diccionario no figuran regionalismos de ningún tipo. El diccionario *Lema* no se ha elaborado sobre material ya utilizado en otra obra y se basa únicamente en la información adquirida por medio del corpus. Se trata entonces de un diccionario sincrónico de nueva planta. Va dirigido a un público muy amplio de todas las edades y niveles de educación. Su microestructura es de fácil orientación y las definiciones son muy claras y comprensibles, hasta didácticas. Siendo un diccionario de uso, destaca el extenso espacio dedicado a los ejemplos. Puede considerarse su mayor desventaja la inexistencia de la versión electrónica del diccionario que facilitaría su uso.

Palabras clave

Lexicografía, diccionario monolingüe, macroestructura, microestructura

Obsah

1	Úvod.....	12
2	Úvodní teoretická část.....	15
2.1	Vymezení pojmu lexikografie	15
2.2	Členění slovníků na jednotlivé typy	15
2.2.1	Slovníky a moderní technologie.....	17
2.2.2	Typologické zařazení analyzovaných slovníků	18
3	Teoreticko-praktická část	20
3.1	Makrostruktura slovníku	20
3.1.1	Kritéria výběru slovníkových hesel	20
3.1.2	Lemma: slovo nebo morfém?.....	23
3.1.3	Lemmatizace ohebných slov	25
3.1.4	Slova lexikální, gramatická a metajazyková.....	27
3.1.5	Problematická lemmatizace z hlediska rodu a čísla.....	28
3.1.6	Vlastní jména	30
3.1.7	Afixy a afixoidy	32
3.1.8	Zkratky, značky, eliptické formy	35
3.1.9	Frazeologické jednotky	38
3.1.10	Neologismy.....	44
3.1.11	Grafické varianty a slova vymykající se jazykové normě.....	47
3.1.12	Homonymie a polysémie	49
3.2	Mikrostruktura slovníku	53
3.2.1	Lexikografické údaje.....	53
3.2.2	Slovníkový příklad	61
3.2.3	Lexikografická definice	62

4	Analyzované slovníky – shrnutí.....	80
4.1	<i>Diccionario de la lengua española</i> (Real Academia Española).....	80
4.1.1	Počátky lexikografické práce Španělské královské akademie.....	80
4.1.2	Makrostruktura.....	81
4.1.3	Mikrostruktura.....	82
4.1.4	On-line verze slovníku.....	83
4.1.5	Shrnutí.....	84
4.2	<i>Diccionario de uso del español</i> (Moliner, María).....	85
4.2.1	Makrostruktura.....	86
4.2.2	Mikrostruktura.....	86
4.2.3	Specifika elektronické verze slovníku.....	87
4.2.4	Shrnutí.....	89
4.3	<i>Lema – diccionario de la Lengua Española</i> (Battaner Arias, Paz).....	89
4.3.1	Makrostruktura.....	90
4.3.2	Mikrostruktura.....	91
4.3.3	Shrnutí.....	92
5	Závěr.....	94
6	Bibliografie.....	99

1 Úvod

Slovníky, díla fascinující svým rozsahem i obsahem, provázejí lidstvo již po několik staletí. K jejich vzniku vedla především potřeba zachytit, popsat a v neposlední řadě také uchovat lexikální bohatství určité jazykové komunity. Slovníky měly poskytovat jejich uživatelům oporu při nakládání s jazykem a pomáhat k odstraňování jejich pochybností o formě, významu či adekvátním užití lexikálních jednotek. Tyto funkce si slovníky zachovaly i v dnešním globalizovaném, informačně přebujelém a překotně se měnícím světě. Právě tyto rychlé změny mimojazykové reality vyžadují i rychlé změny reality jazykové, lexika především. Těm se pak logicky musí přizpůsobovat i slovníky, vyžadující v dnešní době prakticky nepřetržitou aktualizaci. Jejich užívání se stává denním chlebem nejen pro studenty jazyků, redaktory a spisovatele, ale i pro širokou veřejnost. Ta se dnes stále častěji dostává do styku s různými novými informacemi a pojmy, potažmo se slovy, kterým ne vždy rozumí. Navíc je dnes nucena pracovat s jazykem v podobě textu v daleko větším objemu než s jazykem v podobě mluvené; a nejedná se pouze o jejich čtení, ale také o jejich vytváření, což práci s kvalitním slovníkem předpokládá.

Za těmito velkolepými díly však stojí sice nenápadná, ale náročná, zdlouhavá a často problematická práce jejich autorů. Právě problémy, které tato práce obnáší, budeme na následujících stranách analyzovat. V úvodní teoretické části vymezíme základní pojmy, jako je *lexikografie*, tedy technika psaní slovníků. Stručně nastíníme i problematiku typologie lexikografických děl a seznámíme se i se specifiky slovníků elektronických, které vznikly v relativně nedávné době a s pokrokem techniky jsou jejich funkce neustále zdokonalovány. V této části práce se také pokusíme typologicky zařadit tři španělská lexikografická díla, jejichž kvality budeme později průběžně analyzovat a vzájemně srovnávat. Těmito slovníky jsou: *DRAE* (*Diccionario de la lengua española*; Real Academia Española), *DUE* (*Diccionario de uso del español*; Moliner, María) a *Lema* (*Lema - diccionario de la lengua española*; Battaner Arias, Paz). Pro analýzu byly vybrány právě na základě jejich typologické podobnosti, důvěryhodnosti a reprezentativnosti ve španělském lexikografickém kontextu. Slovníky byly zároveň vybírány tak, aby každý z nich byl na jiném nosiči, což v jistém smyslu znesnadňuje porovnání jejich kvalit, na druhé straně však můžeme ve výsledku srovnat výhody a nevýhody slovníku tištěného, *on-line* a na *CD-ROM* obecně.

Následující teoreticko-praktická část je vnitřně rozčleněna na dvě hlavní kapitoly: první z nich se věnuje makrostruktuře slovníku, druhá pak jeho mikrostruktuře. Oba pojmy jsou v úvodu kapitol vysvětleny, ve zkratce však můžeme říci, že problémy vztahující se k makrostruktuře slovníku souvisí s formou a výběrem slovníkových hesel; problémy vyvstávající při tvorbě mikrostruktury se naopak vztahují k obsahu lexikografického článku, který lexikální jednotku zahrnutou mezi slovníková hesla popisuje. V této části, která tvoří jádro naší práce, budeme věnovat velkou pozornost analýze zmíněných slovníků z hlediska aplikace možných řešení teoretických lexikografických problémů, které předtím nastíníme.

V kapitole věnované makrostruktuře se tedy budeme podrobněji zabývat kritérii výběru slovníkových hesel a zaměříme se na charakter a formu lemmatu, tj. kanonického tvaru zařazované lexikální jednotky. Zabývat se budeme i problematiku lemmatizací z hlediska rodu a čísla. Fakt, že do makrostruktury obecného výkladového slovníku nelze zařadit všechny lexikální jednotky, budeme dále komentovat v podkapitolách věnovaných specifickým skupinám jazykových znaků. Soustředíme se na vlastní jména; afixy a afixoidy; zkratky, značky a eliptické formy; frazeologické jednotky; neologismy; grafické varianty a slova vymykající se jazykové normě. Zvláštní téma v rámci makrostruktury slovníku pak tvoří otázka, zda v případě homonymických slov vytvořit dvě slovníková hesla nebo zůstat u hesla jednoho, potažmo jak vůbec homonymii spolehlivě odlišit od polysémie.

Pokud jde o mikrostrukturu, největší pozornost bude věnována tématu lexikografické definice, která je svým obsahem i způsobem formulace velmi specifická. Její kvalita je pak hodnocena na základě různých kritérií, která v kapitole věnované definici rozebereme. Dotkneme se i tématu členění definic na jednotlivé typy a zmíníme jejich specifika. Zvláštní podkapitolu věnujeme i způsobu řazení definic jednotlivých významů lexikálních jednotek. Definice sice tvoří jádro mikrostruktury, neméně důležité jsou však i různé doplňující informace, které ve slovníku figurují; jedná se o příklady užití lexikálních jednotek a lexikografické údaje týkající se výrazu jazykového znaku, jeho původu, gramatiky a variantnosti jazyka ve smyslu vázanosti užití lexikální jednotky na specifickou mimojazykovou realitu.

Čtvrtá část práce je věnována shrnutí poznatků o makrostruktuře a mikrostruktuře slovníků, které jsme v průběhu teoreticko-praktické části analyzovali. Je navíc obohacena

o historický kontext vzniku jednotlivých děl a o jejich výchozí koncepci a ambice. Závěrem každé podkapitoly věnované jednotlivým slovníkovým dílům se pokusíme o komplexní shrnutí jejich ústředních kvalit a nedostatků. Zároveň se budeme snažit specifikovat profil uživatele, jemuž je daný slovník určen.

Cíl práce je tedy dvojitý: jednak nastíníme konkrétní teoretické problémy lexikografie a pokusíme se nalézt jejich optimální řešení v praxi, jednak budeme analyzovat a kriticky hodnotit slovníky *DRAE*, *DUE* a *Lema*. Z této kritické analýzy následně vyvodíme doporučení pro jejich potenciálního uživatele. Metodologicky práce vychází ze zkušeností získaných při zpracování seminární práce věnované analýze slovníku *Lema* v rámci kurzu *Problemas de Lexicografía y Lexicología del español* navštěvovaného v akademickém roce 2007/2008 na Universitat de València. Kurz byl veden Julií Sanmartín Sáez, která je sama autorkou slovníku specializovaného na argotické výrazy¹ a různých lexikologických studií zaměřených na neologismus, argot a hovorový jazyk. Podobné metodologické přístupy ke kritickému hodnocení lexikografických děl lze nalézt v publikaci *Los diccionarios del español en el umbral del siglo XXI* autora Güntera Haenscheho v kapitole nazvané „La crítica de diccionarios“.² Pro zpracování teoretické části jsme vycházeli především ze španělsky psaných lexikografických studií, okrajově jsme však přihlédl i k české lexikografické tradici.

¹ Cf. SANMARTÍN SÁEZ, Julia. *Diccionario de argot*. Madrid : Espasa-Calpe, 1998. ISBN 84-239-9248-9.

² Cf. HAENSCH, Günter. La crítica de diccionarios. In *Los diccionarios del español en el umbral del siglo XXI*. 1.^a edición. Salamanca : Ediciones Universidad de Salamanca, 1997, capítulo 4, s. 237-243.

2 Úvodní teoretická část

2.1 Vymezení pojmu lexikografie

Zatímco lexikologie se zabývá vědeckým studiem lexika určitého jazyka, lexikografie nepředstavuje samostatnou vědní disciplínu, ale spíše určitý nástroj lexikologie a dalších lingvistických disciplín. Lexikografie, jejímž předmětem je tvorba slovníkových děl, je tedy tradičně pojímána jako jazykovědná technika či dovednost. V rámci lexikografie můžeme však v současné době rozlišit dvě odvětví: lexikografii praktickou a lexikografii teoretickou, která je v literatuře rovněž nazývána metalexikografií.³ První z nich se, jak název napovídá, zabývá tvorbou a zhotovením slovníků; druhá pak studuje „historii slovníků, jejich strukturu, typologii, účely, jejich vztah k jiným disciplínám (k lexikologii, sociolingvistice, sémantice, statistice a informatice), metodologii jejich zpracování a věnuje se také kritice slovníků.“⁴ Metalexikografie, která se jako samostatné odvětví vydělila z lexikografie teprve v padesátých letech dvacátého století, má tedy v jistém smyslu vědní charakter a může být považována za odvětví aplikované lingvistiky.⁵ Lexikografii tedy nelze považovat za praktickou aplikaci lexikologických teorií a zároveň ani lexikologii nemůžeme chápat jako teoretický protiklad praktické lexikografie poskytující teoretický rámec a oporu pro zpracování slovníkových děl; tuto úlohu zastává totiž právě metalexikografie, která se teoretickými problémy zpracování slovníků zabývá.⁶ Některé z nich, aplikované na španělskou lexikografickou tvorbu, budou předmětem následujících kapitol.

2.2 Členění slovníků na jednotlivé typy

Slovníky lze dělit na nespočet různých typů dle různorodých kritérií. Pro účely naší práce však postačí uvést základní druhy a definovat, kterými z nich se budeme dále zabývat. Za základní kritérium dělení, které určuje charakter lexikografického díla, můžeme považovat počet jazyků, slovníky tedy můžeme dělit na *jednojazyčné*, *dvojazyčné* a *mnohojazyčné*. Slovník *jednojazyčný* můžeme rovněž nazývat slovníkem *výkladovým*,

³ Cf. AZORÍN FERNÁNDEZ, Dolores. La lexicografía como disciplina lingüística. In *Lexicografía española*. Ed. Medina Guerra, Antonia. 1.ª edición. Barcelona : Ariel, 2003, Capítulo I, s. 34-36.

⁴ HAENSCH, Günter. *Los diccionarios del español en el umbral del siglo XXI*. Ed. cit., s. 30: „[...] la historia de los diccionarios, su estructura, su tipología, su finalidad, su relación con otras disciplinas (lexicología, sociolingüística, semántica, estadística e informática), la metodología de su elaboración y se dedica a la crítica de diccionarios.“

⁵ Cf. AZORÍN FERNÁNDEZ, Dolores. Op. cit., Capítulo I, s. 36-38.

⁶ Cf. BAJO PÉREZ, Elena. *Diccionarios: introducción a la historia de la lexicografía del español*. 1.ª edición. Gijón : Trea, 2000, s. 11.

protože významy lexikálních jednotek objasňuje jejich definicí, čili výkladem. Slovník *dvojjazyčný*, potažmo *mnohojazyčný*, pak každé lexikální jednotce přiřazuje její ekvivalent ve druhém jazyce, lze jej tedy nazývat také slovníkem *překladovým*.

Z lingvistického hlediska lze slovníky dělit na *syntagmatické* a *paradigmatické*. Slovníky *syntagmatické* pojednávají lexikální jednotky v jejich kontextu užití, patří mezi ně tedy například různé slovníky frazeologické, ale i *slovníky uživatelské*, které se soustřeďují na syntax a kombinatorické možnosti konkrétních lexikálních jednotek, a slouží tedy nejen k pasivnímu užití, ale i k aktivnímu vytváření textů či promluv. Slovníky *paradigmatické* naopak zohledňují vztahy mezi jednotlivými lexikálními jednotkami, a to jak vztahy sémantické (např. slovníky synonym a antonym), tak vztahy formální (např. slovníky rýmujících se slov).

Pokud jde o uspořádání slovníkového materiálu, můžeme slovníky rozdělit na *sémasiologické* a *onomasiologické*. První z nich vychází od formy lexikální jednotky a následně popisují jejich význam, druhé pak postupují opačně a řadí tedy materiál podle významových konceptů.

Selekce lexika, které bude ve slovníkovém díle obsaženo, je z hlediska typologie rovněž podstatná. Existují slovníky *obecné*, které bez větších restrikcí zahrnují běžně užívanou lexikální zásobu v určité jazykové komunitě, a slovníky *selektivní*, které popisují pouze určitou část této lexikální zásoby. Ty dále dělíme dle jejich zaměření na *diatopické* (dialektální), *diatechnické* (terminologické) a *diastratické* (sociolektální). Dle selekce lexika dále dělíme slovníky na *synchronní* a *diachronní* podle toho, zda se v prvním případě zabývají současnou slovní zásobou, nebo v případě druhém slovní zásobou určitého historického období, případně archaismy obecně.

Dále lze v tomto smyslu dělit slovníky také na *deskriptivní*, které zahrnují lexikální jednotky reálného úzu jazyka, a na slovníky *preskriptivní*, které zahrnují pouze lexikální jednotky, které jsou v souladu s jazykovou normou. Striktní rozdělení slovníků na jeden či druhý typ se však v reálu stírá a většina moderních slovníků je podle stanovených kritérií rozlišení obou typů deskriptivní a preskriptivní zároveň; pokud například zahrnují lexikální jednotky odporující normě, většinou na tento fakt upozorní. Pokud se navíc na ona kritéria rozdělení slovníků podíváme podrobněji, pak je třeba konstatovat, že ve španělském lingvistickém kontextu jazyková norma vychází právě z převládajícího reálného úzu, který

je společný všem mluvčím jazyka, není tedy uměle institucionálně vytvářena. To, co je součástí normy nelze automaticky považovat za „správné“ a to, co se normě vymyká, zase nelze automaticky hodnotit jako „nesprávné“, nýbrž spíše jako „anomální“.⁷

Okrajově lze pod toto kritérium dělení zahrnout i rozdělení na slovníky *jazykové*, které zahrnují lexikální jednotky obecně a slovníky *encyklopedické*, které zachycují označení reálných předmětů, osob a konceptů. Dále existují na straně jedné slovníky pro různé *specifické účely a potřeby uživatele*, čili například slovníky didaktické (školní), slovníky gramatických nejasností apod.⁸

2.2.1 Slovníky a moderní technologie

V neposlední řadě je z hlediska typologie důležité i kritérium formátu slovníkového díla, potažmo jeho nosiče. Slovníky tradiční, tedy *tištěné*, začínají být nahrazovány slovníky *elektronickými*. Ty se dále dělí na slovníky určené ke čtení počítačovými systémy, na slovníky na *CD-ROM* a na slovníky *on-line*.

Od slovníků tištěných se liší především tím, že manipulace s nimi bývá snazší a uživatel se rychleji dostane k informaci, kterou hledá. Podstata slovníku je (i v jeho tištěné podobě) hypertextová, protože jeho text není strukturován tak, aby bylo nezbytně nutné jeho lineární čtení; uživateli je naopak umožněno pohybovat se napříč informacemi. Pokud například hledáme význam slova *perro*, není třeba přečíst celý slovník od A až do P, abychom tento význam našli, ale díky abecednímu řazení se snadno dostáváme ke kýžené informaci. Pokud se v definici objeví slovo, jemuž nerozumíme, např. slovo *mamífero*, snadno se opět vrátíme zpět k heslu pod písmenem M. Tento charakter slovníkových děl tedy přímo vybízí k jejich elektronizaci a zrychlení celého procesu pohybu uživatele skrze hypertext. Tato podoba slovníků se liší rovněž změnami v modelu fungování interakce mezi slovníkem a uživatelem. Některé elektronické slovníky například nabízejí hledání nejen v části heslové, ale i v části definující; takové slovníky se tedy stávají sémasiologickými a onomasiologickými zároveň. Největší výhodou slovníků *on-line* je pak jejich snadná dostupnost uživateli a možnost provozovatele jeho obsah neustále aktualizovat.⁹ Další výhodou elektronických slovníků je pak možnost snadné využitelnosti

⁷ Cf. COSERIU, Eugenio. *Teoría del lenguaje y lingüística general*. 3.^a reimpression. Madrid : Gredos, 1989, s. 90.

⁸ Cf. ANGLADA ARBOIX, Emília. *Lexicografía española*. Barcelona : Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, 2005, s. 91-93.

⁹ Cf. *Ibid.*, s. 177-183.

jakékoli informace, kterou obsahují, v kontextu moderních technologií – informace jsou kopírovatelné, snadno přesaditelné do jiných počítačových programů a lehce obnovitelné. Tyto slovníky mohou být zároveň multimediální a k textu lze připojit obrázky a zvuky. Za důležitou můžeme považovat i skutečnost, že u elektronických slovníků odpadá problém nutnosti ekonomizace z hlediska místa, tj. počtu stran, tyto slovníky tak mohou dosahovat obrovských rozměrů, aniž bychom při jejich používání museli manipulovat s těžkými svazky.

Elektronické slovníky mají však i určité nedostatky. Pokud chce například uživatel využít pokročilých funkcí těchto slovníků a orientovat se ve všech jejich možnostech, často je čas, který musí věnovat metodické průpravě, zcela nepřiměřený, nehledě na vynaložené úsilí. Elektronické slovníky jsou dále z hlediska obsahu velmi nestabilní vzhledem k neustálým aktualizacím, což je jednou z jejich základních charakteristik – tuto skutečnost není třeba vnímat negativně. Pokud však není tento fakt ve slovnících dostatečně ošetřen pomocí různých značek a archivů, pak se (obrazně řečeno) může stát, že slovo, které nalezneme v elektronickém slovníku dnes, může již zítra zmizet, aniž by sobě zanechalo stopy, což by značně komplikovalo případnou budoucí práci historického charakteru. Nevýhodou některých elektronických slovníků je i velká izolovanost zobrazovaných informací. Odpadá tak možnost pouhého listování slovníkem a hledání výrazů jakoby namátkou. Za jedno z rizik užití elektronických slovníků lze považovat i nedůvěryhodnost mnohých slovníků *on-line*, které často nemají dostatečnou kvalitu a nezdá se, že v nich nalézáme chyby nebo neúplné a nepřesné informace.¹⁰

2.2.2 Typologické zařazení analyzovaných slovníků

V naší práci budeme analyzovat a hodnotit slovníky, které jsou z hlediska výše popsané typologie tyto společné rysy: jsou *jednojazyčné*, z lingvistického hlediska jsou více či méně *syntagmatické*, z hlediska selekce lexika jsou *obecné* a *jazykové*. Pokud jde o formu, každý z analyzovaných slovníků je na jiném nosiči: *Lema* je slovník tištěný, *DRAE* budeme analyzovat v jeho podobě *on-line*, *DUE* na *CD-ROM*. Všechny slovníky jsou také původně *sémasiologické*, elektronická podoba *DUE* však umožňuje uživateli zároveň hledání onomasiologického charakteru. Analyzované slovníky jsou v zásadě *synchronní*, *DRAE* však obsahuje podstatně větší množství archaismů než ostatní dva slovníky.

¹⁰ Cf. GELPÍ ARROYO, Cristina. El estado actual de la lexicografía: los nuevos diccionarios. In *Lexicografía española*. Ed. Medina Guerra, Antonia. Ed. cit., Capítulo XII, s. 309-324.

Slovníky *Lema* a *DUE* bychom zařadili blíže k *deskriptivnímu* typu, *DRAE* k *preskriptivnímu*. Charakter uživatelského slovníku mají navíc *Lema* a *DUE*.

3 Teoreticko-praktická část

3.1 Makrostruktura slovníku

Makrostruktura slovníku je souhrnem slovníkových hesel (lemmat), která převážně představují reprezentativní tvary lexémů vybraných pro slovník s ohledem na jeho zaměření. Jinými slovy je to tedy „lexémová podmnožina podložená množinou výskytů v materiálové kartotéce, korpusu, popř. v dílčích kartotékách, vzhledem k cíli jistého typu slovníku.“¹¹ „Soubor heslových slov se označuje též jako nomenklatura. V širším pojetí se přiřazují k makrostruktuře i předmluva slovníku, tabulky, přílohy.“¹²

V následující části práce se budeme zabývat především problémy spojenými s výběrem slov (či přesněji i víceslovných lexikálních jednotek a slovtvorných morfémů), které je vhodné do makrostruktury zařadit, a jejich lemmatizací. Jejich řešení v lexikografické praxi ukážeme na třech zmiňovaných španělských obecných jednojazyčných slovnících: *DRAE*, *DUE* a *Lema*.

3.1.1 Kritéria výběru slovníkových hesel¹³

Je zřejmé, že ani ten nejobsáhlejší slovník nemůže zahrnout a popsat všechny lexikální jednotky jazyka a často to ani není žádoucí. To však neznamená, že lexikograf může slovníková hesla volit jaksi namátkou; tomuto úkolu musí naopak věnovat velkou pozornost.

Za základní kritérium výběru lze považovat **typ slovníku**, potažmo jeho **účel**. Při volbě hesel je vhodné myslet především na potenciálního uživatele slovníku: k čemu jej bude využívat, jaký je jeho věk, vzdělanostní úroveň, odborné zaměření, atd. Pokud jde o obecné jednojazyčné slovníky, je pro lexikografa úkol volby slovníkových hesel ztížen tím, že skupina jeho uživatelů je velmi nespécifická. Je třeba brát v úvahu především generační rozdíly mezi uživateli i značné rozdíly v jejich vzdělanosti a v jejich běžném jazykovém úzu.

¹¹ FILIPEC, Josef. Teorie a praxe jednojazyčného slovníku výkladového. In *Manuál lexikografie*. Ed. Čermák, František – Blatná, Renata. 1. Vydání. Jinočany : H&H, 1995, Kapitola 1, s. 22.

¹² *Ibid.*, s. 21.

¹³ Cf. PORTO DAPENA, José-Álvaro. *Manual de técnica lexicográfica*. Madrid : Arco/Libros, 2002, s. 170-174.

Dále by lexikograf měl vybírat hesla se zřetelem na **rozsah** slovníkového díla, který je vázán na jeho účel a možnost praktického využití. Často je určován i zadavatelem, který musí brát v potaz ekonomické aspekty. Někdy je tedy třeba udělat kompromis mezi ideálním maximem a realizovatelným optimem. Značná část těchto praktických problémů s místem odpadá, pokud je slovník realizován na elektronickém typu nosiče.

Vzhledem k tomu, že „každý slovník je produktem kultury a historického okamžiku, ve kterém je vytvořen, a proto musí nevyhnutelně nějakým způsobem odrážet ideologické aspekty společnosti, které je určen a jejíž součástí je i sám autor,“¹⁴ i kritéria beroucí v úvahu **společenská tabu** hrají při výběru hesel určitou roli. Můžeme se proto například setkat s vyloučením vulgarismů z makrostruktury slovníků; pokud však slovník usiluje o objektivitu a popis reálné mluvy, je tento přístup nežádoucí. Ani jeden ze zkoumaných slovníků hrubá slova ze své makrostruktury nevynechává, sféry jejich užití jsou však pomocí lexikografických značek (*vulgar*, *malsonante*, apod.) přesně vymezeny. Jejich zařazení do makrostruktury je důležité mimo jiné i proto, že v některých částech hispánského světa může být určitý výraz vulgární, zatímco v jiných nikoli (srov. např. slovo *concha*, které v hispanoamerické oblasti nabývá vulgárního významu). Je proto dobré, aby tyto sémantické rozdíly byly ve slovnících zaznamenány. Pokud jde o přístup analyzovaných slovníků k tomuto problému, ve zmíněném konkrétním případě slova *concha* upozorňuje na jeho regionálně podmíněné významové rozdíly slovník *DRAE* a *DUE*, *Lema* nikoli.¹⁵

Zatímco předešlá kritéria výběru slovníkových hesel byla spíše mimojazykového charakteru, neméně důležitá jsou i dvě kritéria charakteru jazykového. Prvním z nich je kritérium **četnosti** užití lexikální jednotky, které je v současnosti považováno za nejměrodatnější. Praktická aplikace tohoto kritéria je logicky ovlivněna charakterem a velikostí korpusu, z něhož lexikograf vychází. Aby bylo docíleno objektivitu tohoto kritéria, je třeba, aby korpus, o nějž se slovník opírá, byl co nejrozsáhlejší a jeho primární zdroje co nejpestřejší. Jedině tak lze dosáhnout toho, aby frekvence výskytu určité

¹⁴ Ibid., s. 172: „todo diccionario es producto de la cultura y del momento histórico en que se produce y, por lo tanto, inevitablemente, ha de manifestar de alguna manera el aspecto ideológico de la sociedad a que va destinado y de la que el propio autor es componente.“

¹⁵ Cf. HAENSCH, Günter. Aspectos prácticos de la elaboración de diccionarios. In *La lexicografía: de la lingüística teórica a la lexicografía práctica*. Haensch, Günter – Wolf, Lothar – Ettinger, Stefan et al. Madrid : Gredos, 1982, Capítulo 9, s. 411-413.

lexikální jednotky v korpusu odpovídala skutečnosti a aby toto kritérium nebylo uplatňováno intuitivně.

Druhým jazykovým kritériem je požadavek **normativnosti**, podle kterého by mezi slovníkovými hesly měly figurovat pouze lexikální jednotky, které odpovídají jazykové normě. Jak jsme již zmínili výše, jazyková norma je ve španělském kontextu chápána jako norma statistická, neboli jako převažující úzus uživatelů jazyka, toto kritérium se tedy překrývá s kritériem předešlým. Na rozdíl od normy statistické, která by měla odrážet celkový, reálný a objektivní stav jazyka, může existovat ještě norma preskriptivní, která představuje jazykovou variantu, která „byla prohlášena za povinnou pro všechny mluvčí určité jazykové komunity.“¹⁶ Norma preskriptivní tedy někdy může vyžadovat jevy, které se v reálném užití jazyka neobjevují. Ačkoli se preskriptivní norma snaží zpomalit (nebo usměrnit) evoluci živého jazyka, nikdy nemůže tvořit pravidla zcela odporující jazykovému úzu, tedy pravidla popírající systém jazyka, pokud se chce vyhnout naprostému oddělení nastolované normy a jazykové praxe.¹⁷

V lexikografické praxi se objevuje množství přístupů, které se pohybují na škále, jejímž extrémem je na straně jedné puristický postoj k jazyku a na straně druhé nekritická otevřenost novým vlivům a tendencím, z nichž ani jeden není z hlediska uživatele ideální. Čím blíže se pohybujeme k puristickému extrému, tím méně reálně užívaných slov můžeme ve slovníku najít. Čím blíže se pak nacházíme extrému druhému, tím figuruje ve slovníku větší počet neologismů (nejčastěji výpůjček z cizích jazyků), které se ještě zcela nepřizpůsobily přijímajícímu jazyku a nerespektují jeho fungování.¹⁸

Je tedy zřejmé, že makrostruktura obecného jednojazyčného slovníku by měla z praktických důvodů vycházet ze statistické normy, která je úzce vázána na kritérium četnosti výskytu. Lexikograf by však měl brát v úvahu fakt, že některé frekventované lexikální jednotky z jazyka záhy vymizí, aniž by se stačily integrovat, a snažit se takové jednotky do nomenklatury nezařazovat. S nástupem moderních technologií však tento problém prakticky odpadá. Vzhledem k nepřetržité a snadné aktualizaci elektronických

¹⁶ ETTINGER, Stefan. La variación lingüística en lexicografía. In *La lexicografía: de la lingüística teórica a la lexicografía práctica*. Haensch, Günter – Wolf, Lothar – Ettinger, Stefan et al. Ed. cit., Capítulo 8, s. 370: „se ha declarado como obligatoria para todos los hablantes de una comunidad lingüística.“

¹⁷ Cf. Ibid., s. 361-379.

¹⁸ Cf. CASTILLO CARBALLO, M.ª Auxiliadora. La macroestructura del diccionario. In *Lexicografía española*. Ed. Medina Guerra, Antonia. Ed. cit., Capítulo III, s. 86-88.

slovníků si lexikograf může dovolit zahrnout hojně užívanou lexikální jednotku do nomenklatury slovníku, a jakmile se přestane užívat, jednoduše ji vyřadit.

Na druhé straně je třeba si uvědomit, že uživatel se ke slovníku často uchyluje, pokud chce znát pravopis určité lexikální jednotky, její přesný význam, apod. Uživatel má tedy tendenci vnímat slovník jako autoritu, hledá v něm pravidla, jimiž se řídí, aniž by ho napadlo o nich pochybovat.¹⁹ Proto je výběr slovníkových hesel, případně jejich náležitý komentář, zodpovědným a jazyk odrážejícím i utvářejícím úkonem.

Španělská královská akademie, která byla v roce 1713 zřízena právě za účelem utváření preskriptivní normy, v současné době začíná slevovat ze svých puristických nároků a začíná ve svém slovníku *DRAE* stále více respektovat statistickou normu. V předmluvě k *DRAE* se o strategii výběru slovníkových hesel dozvíme, že se slovník snaží zachytit co možná nejúplněji slovní zásobu knižní a kultivovanou a zároveň i lexikální jednotky charakteristické pro běžnou současnou mluvu. Pokud však jde o různé regionalismy, technicismy, vulgarismy a archaismy, slovník zachytí pouze nejčastěji užívané výrazy.²⁰ V předmluvě ke slovníku *Lema* se dočteme, že při výběru hesel byl brán ohled především na jeho uživatele: *Lema* mu chce předložit výběr nejfrekventovanějších a nejpotřebnějších výrazů současné španělštiny.²¹ *DUE* klade při výběru slovníkových hesel rovněž důraz na potenciálního uživatele. Snaží se být praktickou pomůckou jak pro rodilé mluvčí, tak pro studenty španělštiny jakožto cizího jazyka, zachytit co největší počet běžně užívaných španělských slov a podat co nejkomplexnější informaci o způsobu jejich užití. Jeho přístup k začleňování amerikanismů a nových lexikálních jednotek včetně výpůjček z cizích jazyků odrážejících současnou mimojazykovou realitu je velmi otevřený.²²

3.1.2 Lemma: slovo nebo morfém?

Pro tradiční lexikografickou praxi bylo též třeba zamyslet se nad tím, jaký typ (typy) jazykových znaků je vhodné zahrnout mezi slovníková hesla. Mělo by jím být slovo nebo morfém? Nebo snad obvyklá slovní spojení? Zde je opět namístě řídit se při rozhodování

¹⁹ Cf. CÓRDOBA RODRÍGUEZ, Félix. *Introducción a la lexicografía española*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2001, s. 38-40.

²⁰ Cf. Real Academia Española. *Diccionario de la lengua española*. [online]. [cit. 2012-01-09].

Dostupné z: <<http://lema.rae.es/drae/>>. Všechny následující citace a odkazy jsou z tohoto vydání.

²¹ Cf. BATTANER ARIAS, Paz (dirección científica). *Lema – Diccionario de la Lengua Española*.

1.^a edición. Barcelona : Spes, 2001, s. VI-VII. Všechny následující citace a odkazy jsou z tohoto vydání.

²² Cf. MOLINER, María. *Diccionario de uso del español*. [CD-ROM]. Versión 3.0. Madrid : Gredos, 2008. Všechny následující citace a odkazy jsou z tohoto vydání.

účelem daného lexikografického díla a brát zřetel především na jeho potenciálního uživatele. Existují slovníky, které do své makrostruktury zahrnují pouze morfémy, čili minimální jazykové jednotky nesoucí význam; takové slovníky jsou sice zajímavé, jsou však spíše raritou sloužící k lingvistickým účelům. Tradičně je totiž slovníková makrostruktura tvořena slovy. Definice pojmu „slovo“ je nespočet a ani jedna není dle Reinholda Wenera, který se touto problematikou zabývá, uspokojivá. Pro lexikografa je pak slovo především jednotkou grafickou, která je v textu konvenčně oddělována od dalšího slova mezerou.

Výhod utváření makrostruktury slovy a nikoli morfémy je mnoho. Je třeba vzít v úvahu, že uživatelé slovníků mají často rozdílnou úroveň vzdělání a většina z nich se neorientuje v oblasti lingvistiky. Jazyková jednotka „slovo“ je jednotkou zavedenou, potřebnou pro komunikaci a hluboce zakořeněnou ve vědomí jakéhokoli člověka, který se již od malička setkává s pojmenováním objektů (a později také pojmů) pomocí slov a ne pomocí morfémů. Slovo má proto pro člověka a jeho myšlení velký význam, zatímco morfém je pouze výsledkem vědecké abstrakce a pro většinu mluvčích tak nepředstavuje subjektivně významnou významovou jednotku. Lidé se tedy v jazyce, především pak v jeho psané podobě, orientují právě pomocí slov. Pro uživatele je tedy podstatně jednodušší vyhledávat ve slovníku hesla, která pro něj představují přirozené segmenty jazyka, než hesla, u kterých by bylo zapotřebí další (nepřirozené) segmentace uživatelem.

Zařadit však do makrostruktury pouze slova by mělo i nevýhody. Ve španělštině totiž existuje řada afixů, které jsou velmi produktivní při tvoření slov (např. různé derivační sufixy) a zahrnutí všech výsledných slov vznikajících z takového tvoření do makrostruktury je nereálné. Proto je především z hlediska ekonomizace žádoucí některé afixy do makrostruktury zařadit také. Mezi slovníkovými hesly (respektive podhesly) by měly figurovat i některé víceslovné lexikální jednotky, konkrétně se jedná o lexikalizované frazeologické jednotky, jejichž význam nelze odvodit ze sumy významů jednotlivých slov, ze kterých se skládá. V jednojazyčných obecných slovnících by tedy měly figurovat jak slova, tak i některé morfémy a frazeologické jednotky.²³

²³ Cf. WERNER, Reinhold. La unidad léxica y el lema. In *La lexicografía: de la lingüística teórica a la lexicografía práctica*. Haensch, Günter – Wolf, Lothar – Ettinger, Stefan et al. Ed. cit., Capítulo 4, s. 218-231.

3.1.3 Lemmatizace ohebných slov

Předpokladem systematické organizace lexika, které tvoří makrostrukturu slovníku, je předcházející lemmatizace slov. Jedná se o proces, při němž dochází k redukci paradigmatu v jednu kanonickou formu slova (lemma), která zastupuje všechny jeho tvary.²⁴

Výběr lemmatu by se v případě ohebných slov měl řídit těmito pravidly²⁵:

- a) Pokud jde o **podstatná jména**, lemmatizují se v singuláru. Výjimkou jsou pluralia tantum, která se samozřejmě uvádí v plurálu. Pokud podstatné jméno připouští rodovou změnu, mělo by se lemmatizovat v mužském rodě jednotného čísla, koncovka pro femininum by však měla následovat hned za kanonickým tvarem.
- b) **Přídavná jména** se lemmatizují také v singuláru. Pokud se jejich koncovka liší dle rodu, lemma je opět v rodě mužském, následováno koncovkou pro rod ženský.
- c) **Zájmena** se řídí podobnými pravidly jako jména přídavná. Zájmena osobní však tvoří výjimku a všechny tvary jejich deklinačního paradigmatu v jednotném i množném čísle tvoří samostatná slovníková hesla.
- d) **Člen** má ve slovníku rovněž pro každou svou flektivní variantu samostatné heslo.
- e) **Slovesa** se ve španělské lexikografické tradici lemmatizují v infinitivu.

Slovník *DRAE* výše uvedená pravidla respektuje až na následující výjimky:

- 1) Osobní zájmeno *ustedes* v makrostruktuře nefiguruje, je zanesen pouze singulár *usted*.
- 2) Samostatné lemma je přiřazeno výrazu *vaya*, který představuje lexikalizovaný tvar konjugačního paradigmatu slovesa *ir*. *DRAE* však takto nepostupuje ve všech případech, dalo by se říci, že jde naopak spíše o výjimku způsobenou tím, že slovo *vaya* je zároveň podstatným jménem. U mnohých lexikalizovaných tvarů tohoto typu, například u výrazů *andando* nebo *diga*, totiž volí zařazení

²⁴ Cf. CASTILLO CARBALLO, M.ª Auxiliadora. La macroestructura del diccionario. In *Lexicografía española*. Ed. Medina Guerra, Antonia. Ed. cit., Capítulo III, s. 81-82.

²⁵ Cf. PORTO DAPENA, José-Álvaro. Op. cit., s. 176-177.

pod kanonické formy *andar* a *decir*. Paradigmatické tvary sloves a infinitivy, k nimž se náleží, lze však ve slovníku *DRAE* od června 2012 najít pomocí speciálního typu vyhledávání.

Lema se uvedeným pravidlům vymyká v následujících případech:

- 1) Pokud jde o osobní zájmena, pak mají vlastní slovníkové heslo všechny tvary mimo *ellas*, který je řazen pod heslo *ellos*; stejně jako v *DRAE* nemá vlastní lemma *ustedes*.
- 2) Lemmata *los* a *las* makrostruktura slovníku neobsahuje. Nejsou tudíž ve slovníku uvedena ani jako osobní zájmena třetí osoby možného čísla pro přímý (nepřímý) předmět, ani jako určité členy v množném čísle.

Ve slovníku *DUE* pak nalezneme tyto výjimky:

- 1) Osobní zájmeno *ustedes* v makrostruktura nefiguruje, je zanesen pouze singulár *usted*, stejně je tomu u osobního zájmena *ellas*.
- 2) Pokud jde o slovesa, pak například gerundiu slovesa *andar* je přiřazeno vlastní lemma, zatímco např. tvary *vaya* nebo *diga* samostatnými lemmaty nedisponují a jsou řazeny pod příslušné infinitivy. Všechny paradigmatické tvary sloves a infinitivy, k nimž se vztahují, lze nalézt rovněž ve slovníku *DUE* nalézt pomocí speciálního typu vyhledávání ve všech tvarech slovníkových hesel a ne pouze v jejich kanonických formách (lemmatech).

Ačkoli tvary osobních zájmen jsou spíše gramatickou kapitolou, i slovník je často exponentem gramatických pravidel. Pokud má uživatel jakékoli pochybnosti, pokud jde o užití jazyka, častěji sahá po slovníku, kde hledá rychlou, stručnou a jasnou odpověď na svůj konkrétní dotaz, než po gramatické příručce. Proto je zařazení celého paradigmatu tvarů osobních zájmen do makrostruktury dle našeho názoru žádoucí. Na druhou stranu lze pochopit vynechání určitých analogických tvarů typu *ustedes* nebo *los* vzhledem k tomu, že u uživatele jednojazyčného výkladového slovníku se předpokládá alespoň základní znalost gramatiky daného jazyka a systému jeho fungování. To samé platí o členech. Co se týče lexikalizovaných tvarů sloves, zdá se nám výhodnější řadit je jako sublemmata pod infinitivy sloves než samostatně. Opět vycházíme z toho, že jednojazyčné slovníky jsou určeny především pro rodilé mluvčí nebo pro ty, jejichž mateřštinou sice španělština není,

ale jejich znalost tohoto jazyka je na pokročilé úrovni. Pokud tedy takový uživatel hledá ve slovníku výraz *vaya*, lze předpokládat, že ví, že se jedná o tvar slovesa *ir*.

3.1.4 Slova lexikální, gramatická a metajazyková

Jak slova lexikální, gramatická, tak i slova metajazyková by měla být v obecných jednojazyčných výkladových slovnících obsažena. **Slova lexikální**, která mají věcný význam, jenž je posléze v lexikografickém článku definován, zahrnují podstatná jména a většinu jmen přídavných, slovesa a většinu příslovcí. **Slova gramatická** mají na rozdíl od slov lexikálních pouze význam mluvnický, jehož prostřednictvím se vyjadřují vztahy mezi slovy nebo větami. Proto se jejich význam v pravém slova smyslu nedefinuje, ale pouze se nastíní kontext jejich užití. Patří mezi ně členy, předložky, spojky, citoslovce a některá příslovce. **Slova metajazyková** potom slouží k popisu jazykových prvků nebo vztahů mezi nimi.²⁶ Specifika definic všech třech typů slov budou dále rozpracována v oddíle 3.2.3.

Pokud se zaměříme na výskyt jednotlivých typů slov v analyzovaných slovnících, najdeme v nich zastoupeny všechny tři uvedené typy a samozřejmě i všechny uvedené slovní druhy. Zařazena jsou ve velkém počtu i citoslovce, jejichž lemmatizace a následné hledání v makrostruktuře uživatelem jsou však obtížné, zejména z důvodu jejich převážného užití v mluvené řeči a s tím souvisejících rozdílů v jejich psaných formách realizovaných uživateli jazyka. Ortografické varianty pak nalézáme například u citoslovce *chist/chis* (*DRAE* zachycuje obě varianty, *Lema* pouze *chis*, *DUE* zachycuje varianty obě, odkazuje však na variantu třetí: *chsss*). Důvod obtížnosti lemmatizace citoslovcí vidíme také v tom, že jejich repertoár v běžném jazyce stále roste a jejich frekvence výskytu v mluvě a kontext užití se velmi rychle mění. Mnohá citoslovce jsou tedy pouze určitou módní záležitostí a úkolem lexikografa je umět tento jejich přechodný charakter odhadnout. V makrostruktuře studovaných slovníků pak, snad z puristických důvodů, nefigurují citoslovce obsahující hláskovou skupinu *sh* jako *psh* nebo *plash*. Jiná slova obsahující tuto hláskovou kombinaci jako *show*, *short*, *sherpa*, *sheriff* však zachycují (*DRAE* nicméně plánuje lexikografické články věnované prvním dvěma výpůjčkám z angličtiny ve svém dvacátém třetím vydání vynechat.) Hojně užívané slovo *shock* figuruje pouze ve slovníku *Lema* a *DUE*, v *DRAE* nikoli.

²⁶ Cf. MARTÍNEZ DE SOUSA, José. *Diccionario de lexicografía práctica*. Barcelona : Bibliograf, 1995, s. 274, 288-290.

Slova metajazyková jsou v makrostrukturách obou slovníků rovněž hojně zastoupena. Ve většině případů se jedná o odborné lingvistické termíny, jejichž kompletní výčet patří do specializovaných lingvistických slovníků encyklopedického typu. Je proto až s podivem, na jaká slova můžeme v obecném výkladovém slovníku narazit (*haplología* v *DRAE* a v *DUE*, *consonantización* ve všech, atd.). Z metajazykových slov se nám podařilo přijít pouze na dvě, která v žádném ze zmíněných slovníků nefigurují: *gramema*, *sinmonema*. Domníváme se, že všechny zmíněné pojmy jsou vysoce specializované a do obecného slovníku nepatří. O jejich vysoké specializovanosti svědčí i četnost jejich výskytu v korpusu *CREA*: *haplología* (1), *consonantización* (0), *gramema* (1), *sinmonema* (0). Do korpusu těchto slovníků je vhodnější zahrnout obecnější termíny objevující se v textech, které nejsou tak úzce specializované (*acusativo*, *infinitivo*, *morfema*, atd.). Problematice vhodnosti zařazení odborných termínů do makrostruktury obecného slovníku se budeme dále věnovat v oddíle 3.2.1.4.

3.1.5 Problematická lemmatizace z hlediska rodu a čísla

Makrostruktura slovníku by měla zajisté odrážet určitá specifika španělského jazyka, která se týkají gramatického rodu a čísla podstatných jmen. Jedním z problémů, se kterými se lexikograf bude potýkat, je například situace, kdy tvaru podstatného jména v mužském rodě odpovídají dva různé tvary pro rod ženský, z nichž každý náleží jinému významu původního podstatného jména rodu mužského. Jedním z příkladů je slovo *actor*, jemuž odpovídá podstatné jméno v ženském rodě *actora/actriz* lišící se od sebe významem. V takových případech lze uvádět dvě samostatná hesla nebo pouze jedno heslo s příslušnými podhesly. Pokud se podíváme, jak situaci řeší analyzované slovníky, dojdeme k následujícím zjištěním: *Lema* a *DUE* volí uvedení dvou samostatných heslových slov očíslovaných indexy, tj. *actor*¹, *-ra* s významem „žalobce“; *actor*², *-triz* s významy „herec“, „aktér“ (*DUE* uvádí na prvním místě heslo s významem „žalobce“, na druhém heslo s významy „herec“, „aktér“, *Lema* naopak). Tvar *actriz* se pak nevyskytuje v podobě samostatného slovníkového hesla ani v *Lema*, ani v *DUE*. Slovník *DRAE* při řešení této otázky postupuje poněkud zvláštním způsobem. Uvádí totiž jediné (pro náš případ relevantní) heslo *actor*, *-ra*, pod nějž zařazuje všechny zmiňované významy slova. Tvar ženského rodu *actriz* v článku nezmiňuje vůbec, věnuje mu však vlastní lemma a v příslušném článku mu přisuzuje význam „herečka“. Ideální řešení vidíme v kombinaci obou přístupů. Vzhledem k tomu, že fakt, že slovo *actriz* je ženským tvarem podstatného jména *actor*, není úplně transparentní (obzvláště pak pro uživatele, jenž není rodilým

mluvčím), je výhodné tvar *actriz* do makrostruktury zahrnout, stejně jako to dělá slovník *DRAE*. Je nicméně s podivem, že *DRAE* u hesla *actor* neuvádí jeden z možných tvarů pro ženský rod tohoto jména (*actriz*) a nezmiňuje se tedy ani o významových rozdílech tvarů *actora* a *actriz*.

Předchozí případ můžeme srovnat např. se dvojicí slov *poeta*, *poetisa*. Jejich významy jsou pro oba rody stejné a formální náležitost jednoho k druhému je dle našeho názoru zřejmější, než je tomu u dvojice *actor*, *actriz*. V tomto případě bychom se proto přikláněli k jejich zařazení pod jedno heslo, jako ve slovníku *Lema: poeta,-tisa*. *DRAE* a *DUE* uvádějí dvě samostatná slovníková hesla, aniž by se u hesla mužského rodu (*poeta*) zmiňovaly o tvaru rodu ženského (*poetisa*). Můžeme tedy shrnout, že přístup k tomuto problému je v obou případech stejný (ač ne zcela ideální) ve slovnících *Lema* a *DRAE*, slovník *DUE* naopak postupuje poněkud nehomogenně.

Další problém představuje pro lexikografa i případ, kdy jediné formě slova přísluší různé významy podle rodu, ve kterém slovo uijeme (*el orden/la orden*, *el cólera/la cólera*, *el policía/la policía*). V tomto případě všechny analyzované slovníky volí zařazení pod jediné slovníkové heslo s uvedením těchto odlišností zmíněním gramatického rodu u jednotlivých významů.

Pokud má v rodové dvojici podstatných jmen tvar pro ženský rod i jiné významy než jen prvotní logický význam „samice svého rodového protějšku“, stojí lexikograf před dalším problémem. Podívejme se například na rodovou dvojici *perro*, *perra* a na způsob, jak si s jejich lemmatizací poradí analyzované slovníky. Slovník *Lema*, stejně jako *DUE* zařazuje dvě samostatná hesla: *perro*, *-a*, pod které zařazuje významy společné oběma rodům, a *perra*, kde naopak uvádí specifické významy náležející rodu ženskému. *DRAE* postupuje tak, že každému jménu z této rodové dvojice přiřazuje samostatné heslo a společné významy tedy u každého z nich opakuje. Takové řešení je z hlediska využití místa velmi neekonomické a pro uživatele neskýtá prakticky žádné výhody, proto se v tomto přikláníme k řešení prvních dvou slovníků. Dalším případem jsou pak dvojice typu *cerezo*, *cereza*, které významovou opozicí „samec, samice“ postrádají zcela. U takových jmen je logické, že každému z nich bude přiřazeno samostatné lemma.

Problematická může být i lemmatizace z hlediska čísla. Pokud podstatné jméno v plurálu nabývá jiného významu, než jaký má v singuláru, je třeba vyřešit, zda je v tomto

případě výhodnější zahrnout takový plurál pod lemma příslušného podstatného jména v singuláru nebo jej zařadit pod heslo samostatné. Pokud se zaměříme například na dvojici slov *gemelo* „dvojče“ a *gemelos* „kukátko“, zjistíme, že všechny analyzované slovníky zařazují specifický význam plurálu pod jediné lemma *gemelo*. Takový postup je výhodný jednak pro úsporu místa, jednak i pro uživatele, jenž je zvyklý hledat podstatná jména ve slovnících v singuláru. Dle našeho názoru řeší tento problém nejpřehledněji slovník *Lema*, který plurál zařazuje jako podheslo singuláru, tj. v článku tučně vyznačí slovo *gemelos* a přidá příslušný význam. *DUE* a *DRAE* namísto toho uvádějí pouze zkratku *pl.*, za níž následuje význam pro plurál, což ztěžuje rychlou orientaci uživatele v článku a nutí jej k jeho úplnému pročtení.

3.1.6 Vlastní jména

Otázka zařazení vlastních jmen do makrostruktury slovníku je rovněž problematická a v jejím řešení nalzáme značné rozdíly mezi slovníky encyklopedickými, bilingvními a monolingvními. Do obecných jednojazyčných slovníků se (na rozdíl od slovníků dvojjazyčných) ve většině případů nezařazují ani vlastní jména osob ani jména geografická. Z tohoto pravidla však existují výjimky²⁷:

- 1) **Jména obyvatelská** (*finlandés, chadiano, australiano...*), která figurují v makrostruktuře všech námi analyzovaných slovníků. V *DUE* můžeme navíc nalézt seznam toponym a jim odpovídajících obyvatelských jmen.
- 2) Vlastní jména, která mají krom svého původního významu i význam odvozený, nebo figurují v různých **frazeologických jednotkách** (*como Pedro por su casa, valer un Potosí, saber más que Lepe, Lepijo y su hijo*). *Potosí*, které tvoří ve všech slovnících samostatné lemma s následující definicí svého odvozeného významu, tj. *neobyčejné bohatství*, figuruje ve slovníku *DRAE* ve spojení *valer un Potosí* ještě s velkým počátečním písmenem, *DUE* zmiňuje ortografické varianty psaní s velkým či malým počátečním písmenem, ve slovníku *Lema* figuruje tato jednotka s písmenem malým, což naznačuje plnou lexikalizaci tohoto odvozeného významu slova a oprávněnost jeho zařazení do makrostruktury slovníku. Zatímco slovník *DRAE* a *DUE* ve většině případů upozorňuje na původní význam slova (*valer un Potosí: de Potosí, monte hoy de*

²⁷ Cf. HAENSCH, Günter. Aspectos prácticos de la elaboración de diccionarios. In *La lexicografía: de la lingüística teórica a la lexicografía práctica*. Haensch, Günter – Wolf, Lothar – Ettinger, Stefan et al. Ed. cit., Capítulo 9, s. 416-417.

Bolivia; saber más que Lepe, Lepijo y su hijo: por alus. a don Pedro de Lepe, obispo de Calahorra y la Calzada durante el siglo XV, y autor de un libro titulado Catecismo católico), *Lema* od tohoto upouští zřejmě z důvodu ekonomizace a irelevantnosti z hlediska interpretace významu; zvědavější uživatel, případně lingvista, však takovou informaci jistě ocení.

- 3) Vlastní jména, která se stala **jmény obecnými**, a píší se tedy s malým počátečním písmenem (*celestina, casanova, rioja*, atd.).
- 4) **Hypokoristika** by se dle Güntera Haenshe s ohledem na uživatele lemmatizovat měla. Jednak proto, že se od svých oficiálních předloh mnohdy značně liší a nejsou proto často na první pohled identifikovatelná, jednak proto, že jejich *signifiant* často odpovídá vícero *signifié*, jejichž užití je navíc mnohdy regionálně podmíněno (např. slovo *chucho* je v poloostrovní španělštině v lidové řeči používáno především ve významu *pes*, na Kubě jde nejčastěji o domácí tvar jména *Jesús*). Ani *DRAE*, ani *Lema* však hypokoristika do své makrostruktury nezařazuje. V tomto ohledu tedy spíše počítá s uživatelem, jehož mateřštinou je španělština. Dalším důvodem nezařazení hypokoristik by mohl být jednak jejich obrovský počet, jednak i fakt, že definice takových slov by spočívala v užití oficiálních vlastních jmen, která v makrostruktuře slovníku nenajdeme. Takový postup je totiž z hlediska základních pravidel pro formulaci definice v lexikografii nepřijatelný (viz. 3.2.3). *DUE* postupuje ve většině případů stejně, výjimku tvoří např. jméno *Paco*, které je však nejspíše zařazeno z důvodu zahrnutí frazeologické jednotky *Ya vendrá el tío Paco con las rebajas* do makrostruktury slovníku.

Dále by se do makrostruktury měla zařazovat jména obecná, která se někdy užívají namísto jmen vlastních jako perifrastické výrazy. V analyzovaných slovnících jsme se zaměřili na výskyt těchto lexikálních jednotek: *la Ciudad Eterna* (Roma), *la Ciudad Condal* (Barcelona), *el Nuevo Mundo* (América), *el Charco* (Océano Atlántico). První dvě se ani v jednom ze slovníků nevyskytují, třetí je zaznamenána ve všech slovnících jako sublemma hesla *mundo*, čtvrtou najdeme ve všech slovnících pod heslem *charco* v rámci frazému *cruzar o pasar el charco*, ve kterém slovo *charco* figuruje s malým počátečním písmenem a může krom Atlantiku představovat jakékoli moře či oceán. Dle našeho názoru by v rámci dešifrovatelnosti těchto jednotek uživatelem měla být klíčem k zařazení či vynechání těchto jednotek především frekvence jejich výskytu, pokud je však vložíme do

korpusu současné španělštiny *CREA*²⁸, dojdeme k překvapivým zjištěním: *Ciudad Eterna* (27 výskytů), *Ciudad Condal* (245), *Nuevo Mundo* (308), *cruzar/pasar el charco* (dohromady 10 výskytů). *Ciudad Eterna* skutečně nedisponuje velkým množstvím výskytů, proto je její vynechání z makrostruktury snad oprávněné, perifrastický výraz *Ciudad Condal* se však v *CREA* vyskytuje téměř stejně často jako velmi běžně užívané spojení *Nuevo Mundo*, proto by dle našeho názoru zařazeno být mělo, nehledě na jeho důležitost ve španělském kulturním kontextu. Příčinou by snad mohl být fakt, že slovní spojení *Ciudad Condal* nelze definovat jinak než uvedením vlastního jména *Barcelona*, což není vhodné, protože slovo *Barcelona* v makrostruktuře nenajdeme. Syntagma *cruzar/pasar el charco* se naopak v korpusu objevuje jen zřídka, to však může být způsobeno jeho zadáním v infinitivu.

Jména různých komerčních značek, která se lexikalizovala a začala označovat nejen výrobky té které firmy, ale i ostatní výrobky jim podobné, by se v makrostruktuře rovněž měla objevit. Všimli jsme si výskytu následujících lexikálních jednotek: *chupa-chups*, *rimel*, *gillete/gillette* a *nescafé*. První tři se ve všech zkoumaných slovnících vyskytují, poslední nikoli, navzdory tomu, že v korpusu *CREA* figuruje *nescafé* častěji (nebo přinejmenším stejně často, pokud nehledíme na počet samotných výskytů, ale dokumentů) než *gillete/gillette* a *chupa-chups*.

3.1.7 Afixy a afixoidy

Jak jsme si všimli již v článku 3.1.2, v makrostruktuře jednojazyčného výkladového slovníku mají své místo i některé afixy a afixoidy. To je obzvláště výhodné u těch z nich, které jsou ve tvoření slov vysoce produktivní, protože zachytit v makrostruktuře všechny potenciální výsledky tohoto procesu je kvůli jejich obrovskému počtu prakticky nemožné. Významy slov, které jsou vytvořeny pomocí takových afixů (afixoidů) a nejsou ve slovníku registrovány, lze potom ve většině případů vyvodit na základě sumy sémémů jednotlivých morfů, z nichž se slovo skládá.²⁹

Samostatnou kategorií z hlediska lexikografie tvoří sufixy, které vyjadřují afekt či despekt, sufixy augmentativní a diminutivní. Teoreticky totiž lze pomocí těchto přípon

²⁸ Cf. Real Academia Española. *Corpus de Referencia del Español Actual*. [online]. [cit. 2012-01-14]. Dostupné z: <<http://corpus.rae.es/creanet.html>>.

²⁹ Cf. WERNER, Reinhold. La unidad léxica y el lema. In *La lexicografía: de la lingüística teórica a la lexicografía práctica*. Haensch, Günter – Wolf, Lothar – Ettinger, Stefan et al. Ed. cit., Capítulo 4, s. 229.

tvořit neomezené množství slov, ač víme, že ne každý sufix tohoto typu lze připojit k libovolnému slovnímu kořenu. V praxi je bohužel zařazení všech augmentativ a diminutiv do makrostruktury nemožné, je proto vhodné lemmatizovat sufixy, pomocí nichž se tato slova tvoří, a připojit ke slovníku přílohu se základními pravidly této derivace. Takovou přílohu nabízí slovník *DUE*, ostatní dva nikoli, *DRAE* však alespoň uvádí základní pravidla přímo v lexikografických článcích věnovaných těmto příponám. Dále by se v makrostruktuře měla objevit ta diminutiva a augmentativa, která při derivaci získala nový význam, který nelze odvodit z významu jejich kořene. Mezi taková slova patří například *manecilla* (hodinová ručička), diminutivum odvozené od *mano* (ruka), nebo *manitas* (zručný člověk), které je rovněž odvozeno od slova *mano*.³⁰ *Lema* a *DRAE* tato slova zařazují, *DUE* zařazuje *manecilla*, *manitas* nikoli. Nepravidelně utvořená diminutiva a augmentativa, která například modifikují kořen výchozího slova, nebo se jinak vymykají pravidelné derivaci, je také praktické do makrostruktury zařadit. Jde například o slova jako *bobalicón* (od *bobo*), *bestezuela* (od *bestia*). *DRAE* a *DUE* zařazují obě, *Lema* pouze *bobalicón*.

Pokud jde o příslovce končící na *-mente*, lze je v rámci šetření místem z makrostruktury slovníku téměř zcela vynechat a zahrnout pouze sufix, pomocí něhož jsou tvořeny. Výjimkou jsou však příslovce, jejichž význam (nebo některý z významů) nelze odvodit z významu přídavných jmen, ze kterých jsou odvozeny. Mezi taková příslovce patří například *buenamente* (snadno, bez potíží), *sanamente* (upřímně, bez špatných úmyslů) nebo *globalmente* (povšechně). Do makrostruktury slovníku *Lema* se obecně příslovce se sufixem *-mente* nezařazují, příslovce *buenamente*, *sanamente* i *globalmente* však zařazena jsou. *DRAE* naopak takto tvořená příslovce, jejichž sémantická interpretace je zcela pravidelná, tj. odpovídá významu přídavného jména, z něhož vychází (*fácilmente*, *lentamente*, atd.), do makrostruktury zařazuje. Pokud se však zaměříme na tři výše zmiňovaná příslovce, pak v makrostruktuře tohoto slovníku figurují pouze *buenamente* a *sanamente*, *globalmente* *DRAE* nezařazuje. *DUE* tento problém řeší tak, že u každého přídavného jména, které připouští tvorbu příslovce s příponou *-mente*, uvádí tento tvar v závorce za příslušným heslem. Taková příslovce, která získávají nové sémantické rozměry, pak řadí zvlášť pod samostatná hesla (příslovce *globalmente* však rovněž nezařazuje).

³⁰ Cf. HAENSCH, Günter. Aspectos prácticos de la elaboración de diccionarios. In *La lexicografía: de la lingüística teórica a la lexicografía práctica*. Haensch, Günter – Wolf, Lothar – Ettinger, Stefan et al. Ed. cit., Capítulo 9, s. 417-419.

V poslední době se také začíná tvořit stále více slov pomocí afixoidů řeckého, latinského, potažmo i anglického původu, proto je velmi výhodné je do slovníku, který usiluje o objektivní zachycení současného jazyka, zahrnout. Zaměřme se tedy na zachycení následujících afixoidů v makrostrukturách analyzovaných slovníků: *-itis*, *auto-*, *super-*, *ciber-* a velmi produktivní prefixoid *e-* získaný zkrácením anglického *electronic*, který se v nedávné době ve španělštině hojně vyskytuje především ve výpůjčkách z angličtiny (*e-mail*, *e-learning*, *e-banking*, atd.), jeho prostřednictvím se však začínají tvořit i neologismy na základě slov domácího původu (*e-libro*, *e-administración*, *e-mercado*, *e-poema*, *e-cesta*, atd.).³¹

Sufixoid řeckého původu *-itis* figuruje ve všech slovnících, stejně jako prefixoid *super-* a *ciber-*. Prefixoid *auto-* také figuruje ve všech slovnících, ale zatímco *Lema* rozděluje článek na dva základní oddíly a rozlišuje tak dva různé sémémy prefixoidu *auto-*, *DRAE* a *DUE* zůstávají u jediného oddílu:

Lema:

auto- 1 Elemento prefijal de origen griego que entra en la formación de palabras con el significado de: (I) Por uno mismo, por sí mismo: *autopropulsión*, *autoadhesivo*, *autoafirmarse*. (II) De sí mismo: *autocrítica*, *autodominio*.

2 Elemento prefijal de origen griego que entra en la formación de palabras con el significado de lo relativo al 'automóvil': *autoescuela*, *autovía*..

DRAE (a podobně i *DUE*):

auto- (Del gr. αὐτο-). 1. elem. compos. Significa 'propio' o 'por uno mismo'. *Autosugestión*, *autobiografía*, *automóvil*.

Ač *DRAE* a *DUE* zmiňují užití prefixoidu *auto-* ve slově *automóvil* mezi příklady, toto řešení se nám zdá nedostatečné. *Lema* řeší problém komplexněji a upozorňuje i na novější význam tohoto prefixoidu derivovaný právě ze slova *automóvil*. Je zřejmé, že například slovo *autoescuela* nemá význam „*samoškola“ či „*sebeškola“, ale „zařízení, kde se učí řízení automobilu“, proto je rozdělení článku na dva oddíly žádoucí.

Prefixoid *e-* samostatně figuruje pouze v makrostruktuře slovníku *DUE*. V *DRAE* nefiguruje dokonce ani velmi běžně užívané slovo *e-mail* převzaté z angličtiny, *Lema* i *DUE* jej mezi svá hesla zařazuje. Pokud jde o jeho „asimilované“ hovorové formy *emilio* a

³¹ Cf. Centro Virtual Cervantes. *Banco de neologismos*. [online]. [cit. 2012-01-22]. Dostupné z: <http://cvc.cervantes.es/lengua/banco_neologismos/busqueda.asp>.

ismael, které se nicméně příliš neujaly (viz. *CREA emilio*: jediný relevantní výskyt, *ismael*: žádný), *DRAE* ani *DUE* nezařazují ani jednu z nich, *Lema* zařazuje obě. Kalk *correo electrónico* uvádí všechny slovníky, s tím rozdílem, že *Lema* a *DUE* udávají jako jeho synonymum *e-mail*, *DRAE* naopak neutrousí ani drobnou poznámku o původu tohoto spojení. K problematice zařazování neologismů do makrostruktury slovníku se blíže dostaneme v oddíle 3.1.10.

3.1.8 Zkratky, značky, eliptické formy

V makrostruktuře moderních synchronních slovníků, které usilují o svou co možná největší praktickou využitelnost uživatelem, by zajisté mělo figurovat co největší množství zkratk. To je důležité především pro porozumění novinovým textům, které jich obsahují čím dál větší množství a není vždy snadné je dešifrovat.³² Jednojazyčné výkladové slovníky by tedy měly do své makrostruktury zahrnout nejen plně lexikalizované zkratky (= zkratková slova, akronymy), ale i zkratky grafické, iniciálové a zkrácená slova (viz. dále).

Ve španělštině existují různé klasifikace zkratk a ne vždy odpovídají klasifikacím českým. Pro účely naší práce budeme vycházet z klasifikace, kterou uvádí Španělská královská akademie v publikaci *Nueva gramática de la lengua española: manual*, kterou doplníme o informace obsažené ve slovníku *Lema* v příloze pojednávající o zkratkách, ve které je užito klasifikace stejné. Pro pojmenování jejich jednotlivých druhů v české terminologii a jejich definici potom využijeme konceptně odpovídající klasifikaci převzatou z Internetové jazykové příručky Ústavu pro jazyk český.³³

Zkratky grafické (*abreviaturas*) se nejčastěji tvoří tak, že „se vypíše první písmeno slova nebo slov daného spojení či charakteristická počáteční skupina písmen, někdy slabika nebo i více slabik [...]. Za slovem takto zkráceným se píše tečka.“³⁴ Ve španělštině jsou takto vytvořeny například zkratky *pág.* (*página*), *cód.* (*código*), *a. C.* (*antes de Cristo*). Vytvořit grafickou zkratku však lze i jiným způsobem, než vypsáním počátku

³² Cf. HAENSCH, Günter. Aspectos prácticos de la elaboración de diccionarios. In *La lexicografía: de la lingüística teórica a la lexicografía práctica*. Haensch, Günter – Wolf, Lothar – Ettinger, Stefan et al. Ed. cit., Capítulo 9, s. 420-421.

³³ Cf. Real Academia Española. *Nueva gramática de la lengua española: manual*. Madrid : Espasa Libros, 2010, s. 9-10; Ústav pro jazyk český. *Internetová jazyková příručka*. [online]. [cit. 2012-02-12]. Dostupné z: <<http://prirucka.ujc.cas.cz/>>; BATTANER ARIAS, Paz (dirección científica). *Lema – Diccionario de la Lengua Española*. Ed. cit., s. 1647-1650.

³⁴ Ústav pro jazyk český. *Internetová jazyková příručka*. [online]. [cit. 2012-02-12]. Dostupné z: <<http://prirucka.ujc.cas.cz/?id=780>>.

slova: *Srta.* (*Señorita*), *Ud.* (*usted*). Místo tečky lze v některých případech použít lomítko: *c/* (*calle*), *a/c* (*a cuenta*). Plurál se ve španělštině u zkratek o jednom písmeni realizuje jeho zdvojením: *pp.* (*páginas*), *ss.* (*siguientes*).

Pokud jde o výskyt citovaných grafických značek, ani jednu z nich nezachycuje slovník *DRAE*, *Lema* pak zahrnuje zkratky *pág.*, *a. C.*, *Srta.*, *Ud.* a *c/*, *DUE* do své hlavní makrostruktury nezařazuje žádnou z nich, v příloze *Abreviaturas y símbolos de uso general* lze však najít všechny uvedené zkratky mimo *a/c*. Řešení slovníku *DUE* se nám jeví jako nejpraktičtější, jedinou nevýhodou je, že uživatel si nejprve musí přečíst dlouhý návod k užití, aby se vůbec o existenci tohoto seznamu dozvěděl.

Zkratky iniciálové (*siglas*) jsou tvořeny „z počátečních písmen víceslovných názvů. Píšeme je velkými písmeny (iniciálami) a bez teček. Iniciálové zkratky a zkratková slova zapojujeme do věty jako podstatná jména. Na rozdíl od čistě grafických zkratek, které zkracujeme zpravidla jen v psaném projevu, ale u nichž čteme jejich plnou formu, a to v příslušném gramatickém tvaru podle větné platnosti, jsou iniciálové zkratky graficko-fonické. To znamená, že je čteme po jednotlivých písmenech, často vokalizovaných [...], pokud nemohou být vyslovovány jako jedno slovo.“ Ve španělštině jde tedy o zkratky jako: *IVA*, *ITV*, *PP*, *ONU*, *ONG*, *PVC*, atd. Vzhledem k tomu, že se ve španělštině preferuje vyslovovat iniciálové značky jako jedno slovo, často se z těchto důvodů přidává k některým z počátečních písmen i písmeno následující: *RENFE*. Pokud iniciálová zkratka odkazuje na slovní spojení v plurále, počáteční písmena se zdvojují a následuje po nich tečka: *EE. UU.*

Pokud jde o výše zmiňované iniciálové zkratky, *DRAE* zahrnuje do své makrostruktury následující z nich: *IVA* a *ONG*, *Lema* a *DUE* kromě těchto dvou zkratek zachycují ještě *ITV* a *PVC*. Můžeme si tedy všimnout, že zkratky, které představují konkrétní názvy různých společností, organizací, politických stran, případně názvy geografické se v makrostrukturách obecně výkladových slovníků nezachycují. Je to možná vzhledem k jejich hojnému rozšíření škoda a například při čtení novinových článků by to čtenáři jistě přišlo vhod, ale do obecných jednojazyčných slovníků se vlastní jména ve většině případů nezařazují (viz. 3.1.5) a zkratky tohoto typu tedy patří spíše do slovníků specializovaných na tento jazykový jev. Naopak zkratkám jako *ONG* (*organización no gubernamental*) nebo *ITV* (*inspección técnica de vehículos*) je dobré věnovat v makrostruktuře co největší prostor pro jejich aktuálnost, vysokou frekvenci výskytu a obtížnou dešifrovatelnost.

Mezi **zkratková slova** (*acrónimos*), která mají „charakter samostatného slova jak po stránce zvukové, tak tvaroslovné,“³⁵ můžeme ve španělštině zahrnout například *módem* (*modulador demodulador*), *ofimática* (*oficina informática*), atd. Zkratková slova často vznikají i lexikalizací zkratků iniciálových: *pyme* (*Pequeña y mediana empresa*), *ovni* (*objeto volador no identificado*), atd. Všechna výše uvedená slova analyzovaná slovníky zahrnují včetně uvedení etymologie (výjimkou je heslo *ofimática* ve slovníku *Lema*, kde se etymologie neuvádí).

Zkrácená slova (*palabras truncadas*) jsou ve španělštině častým jevem, zejména pokud jde o hovorový jazyk. Mezi taková slova se řadí například *compa* (*compañero*), *boli* (*bolígrafo*), *tranqui* (*tranquilo*), *bici* (*bicicleta*). Velmi rozšířená zkrácená slova *boli* a *bici* se vyskytují v makrostruktuře všech slovníků. *Compa* se vyskytuje jen ve slovnících *Lema* a v *DRAE*, zde však jako nový navrhovaný článek v budoucím třiatřicátém vydání slovníku. *Tranqui* v makrostruktuře *DRAE* ani *DUE* zachyceno není, ve slovníku *Lema* ano. Ve slovníku *Lema* jsou tato slova uváděna s poznámkou o užití v hovorovém registru, v *DRAE* jsou takto označena pouze slova *boli* a *compa*, *bici* nikoli, *DUE* specifika užití těchto jednotek nekomentuje vůbec.

Značky (*símbolos*) se staly mezinárodně kodifikovanými přímými označeními pojmů, která již nemusí být vázána na jejich jazykové vyjádření (&, \$, km, N, Ag). Vzhledem, že v mnohých případech je vzhledem k abecednímu řazení hesel zahrnutí značek do makrostruktury prakticky nemožné (tj. u značek využívajících písmen z cizích abeced nebo nepísmenných grafických znaků: &, \$, %, Ω, atd.), není s podivem, že se do makrostruktury tradičně nezařazují. Ani studované slovníky nepostupují jinak, *DUE* však některé ze značek uvádí ve zmiňované příloze *Abreviaturas y símbolos de uso general*, která je pro uživatele velmi vítanou pomůckou.

Mezi zkráceniny lze v širším slova smyslu zahrnout i **eliptické výrazy**. Vznikají zkrácením syntagmatu vynecháním jednoho (či více) z jeho prvků. Jejich výskyt je ve španělštině velmi častý, někdy dokonce převyšuje frekvenci výskytu původního syntagmatu, případně jej v jazyce úplně nahradí (například nominální syntagma *ferrocaril metropolitano* bylo nahrazeno jediným slovem *metro*, které je navíc zkrácené). Jedná se tedy o výrazy jako: (*artículo*) *editorial*, (*crema*) *antiarrugas*, (*sistema*) *antibloqueo*.

³⁵ Ústav pro jazyk český. *Internetová jazyková příručka*. [online]. [cit. 2012-02-14]. Dostupné z: <<http://prirucka.ujc.cas.cz/?id=784>>.

Původní přídavná jména elipsou jmen podstatných, na nichž závisí, získávají jejich funkci, stávají se tedy substantivy a přejímají jejich rod, potažmo i číslo. Eliptické výrazy jistě mají v makrostruktuře jednojazyčných výkladových slovníků své místo, je však důležité, aby bylo v příslušném článku uvedeno (nebo alespoň naznačeno v definici či příkladu) syntagma, ze kterého vycházejí.³⁶ Výrazy *metro* a *editorial* jsou jako podstatná jména lemmatizována ve všech slovnících, zatímco *antiarrugas* figuruje jako podstatné jméno pouze ve slovníku *Lema* a *antibloqueo* v *Lema* a v DUE. V *DRAE* nalezneme obě pouze jako jména přídavná ve člancích navrhovaných k zařazení do třiadvacátého vydání.

Lema nabízí uvnitř své makrostruktury pod heslem *sigla* i dost komplexní poučení o různých typech zkratk ve španělštině, o jejich tvoření a užití. Zároveň uvádí i mnoho příkladů těchto zkrácených výrazů. Ač nejsou všechny z nich zahrnuté v makrostruktuře pod samostatnými hesly, právě tento výklad může sloužit k lepší orientaci ve změní zkratk, které se dnes v jazyce vyskytují.

3.1.9 Frazeologické jednotky

Jak bylo již naznačeno výše, makrostruktura jednojazyčného výkladového slovníku se neskládá pouze ze slov, ale i z afixů, afixoidů a víceslovných lexikálních jednotek. Pokud jde o poslední z nich, je zřejmé, že kromě kritérií obecných (kritéria typu, účelu a rozsahu slovníku, kritérium společenských tabu, kritérium četnosti užití lexikální jednotky, požadavek normativnosti) existují jistá specifická kritéria jejich zařazení do makrostruktury. Víceslovná lexikální jednotka, kterou lze do makrostruktury zahrnout, totiž musí být jednotkou frazeologickou.

Charakteristiky frazeologických jednotek, které se ve větší či menší míře vyskytují u jejich jednotlivých typů, jsou³⁷:

- 1) Složení ze dvou a více slov
- 2) Vysoká frekvence užití v jazyce a vyšší frekvence výskytu užití lexikálních jednotek v dané frazeologické jednotce, než by se očekávalo, pokud se vezme v úvahu četnost výskytu každé obsažené jednotky zvlášť.
- 3) Ustálenost formy

³⁶ Cf. HAENSCH, Günter. Aspectos prácticos de la elaboración de diccionarios. In *La lexicografía: de la lingüística teórica a la lexicografía práctica*. Haensch, Günter – Wolf, Lothar – Ettinger, Stefan et al. Ed. cit., Capítulo 9, s. 421.

³⁷ Cf. CORPAS PASTOR, Gloria. *Manual de fraseología española*. Madrid : Gredos, 1997, s.18-32.

- 4) Lexikalizace, čili sémantická specializace
- 5) Idiomaticčnost, neboli naprostá nemožnost odvodit význam frazeologické jednotky z pouhé sumy významů jejích složek
- 6) Specifická možnost formální obměny při zachování stejného významu (např. *coger en/entre las uñas, de/en pie, todo queda en casa/familia*, nelze však říci například *todo queda en hogar*, pokud chceme zachovat význam)

Existuje mnoho koncepcí, jak frazeologické jednotky dělit. Pro naše účely využijme způsob, jakým dělí tyto jednotky Gloria Corpas Pastor, ač kritéria pro určení typu jednotlivých frazeologických jednotek nejsou vždy zcela jednoznačná, jelikož závisí především na hodnocení míry lexikalizace a idiomaticčnosti, což může být v mnohých případech záležitostí velmi subjektivní.³⁸:

- 1) Kolokace (*colocaciones*)
- 2) Lokuce (*locuciones*)
- 3) Frazeologické propozice (*enunciados fraseológicos*)
 - a) Paremie (*paremias*): přísloví, pořekadla, citáty
 - b) Rutinní formule (*fórmulas rutinarias*)

Kolokace jsou syntagmaty, nevětnými frazeologickými jednotkami. Nejsou idiomatičké, při kombinaci obsažených slov se však řídí pevnými pravidly určenými jazykovou normou (*entablar una amistad, estallar una guerra, tomar una decisión, correr un riesgo, etc.*).

Lokuce jsou ustálené nevětné frazeologické jednotky, které jsou lexikalizované a mají určitou úroveň idiomaticčnosti (*dar gato por liebre, matar dos pájaros de un tiro, dar la salida, estirar la pata, mala uva, lágrimas de cocodrilo, etc.*).

Frazeologické propozice mají charakter autonomních výroků, mají samostatnou intonaci a tvoří tak minimální komunikativní jednotky. Jsou výrazově ustálené, lexikalizované a mají určitý stupeň idiomaticčnosti. Jsou součástí sociokulturního bohatství španělsky mluvící komunity. Dále se dělí na **paremie**, čili různá přísloví, pořekadla a známé, běžně užívané citáty slavných osobností (*Contigo, pan y cebolla; Las paredes oyen; España de pandereta; Del árbol caído todos hacen leña; Quien siembra vientos,*

³⁸ Cf. Ibid., s. 53-213.

recoge tempastades; Poderoso caballero es don Dinero (F. de Quevedo), etc.) a na **rutinní formule**, které mají často expresivní charakter a jsou vázány na specifické komunikativní situace (*¡Ya lo creo!, No es para tanto, ¡Lo que faltaba!, Besos y abrazos, Cuídate mucho, ¡Qué sé yo!, Hasta luego, etc.*).

Které frazeologické jednotky je však vhodné do makrostruktury zařadit? Pojďme se nyní zaměřit na výskyt jednotlivých typů těchto jednotek v analyzovaných slovnících. Pokud jde o výše uvedené **kolokace**, neobjevují se ani ve slovníku *DRAE* ani v *Lema* jako samostatná hesla (podhesla). Důvodem je především jejich obrovské množství (srov. např. kolokace *correr un riesgo, correr la misma suerte, correr aventuras, correr un peligro, etc.*). Do makrostruktury se nezařazují také kvůli tomu, že jejich význam lze bez větších problémů odvodit z významů jejich komponentů. Tyto jednotky se však v těchto dvou slovnících přesto objevují, a sice v jejich mikrostruktuře, konkrétně v příkladech užití lemmatizovaných lexikálních jednotek. To je obzvláště z hlediska uživatele, který je cizinec, velmi praktické. Naučit se správnému užití slov v kolokacích totiž představuje jedno z velkých úskalí při výuce jazyků. Každý jazyk kombinuje v těchto případech slova jiným způsobem, proto při doslovném překladu takových spojení často dochází k chybám (např. udělat rozhodnutí: **hacer una decisión* místo *tomar una decisión*). Slovník *DUE* naopak některé kolokace do makrostruktury zařazuje. Z výše uvedených je to kolokace *correr el riesgo de* definovaná jako „*Exponerse o estar expuesto a lo que se expresa.*“, zatímco jako jeden z významů slovesa *correr* je ve slovníku definován jako „*Pasar o vivir peligros, aventuras o cierta suerte. ~ Experimentar. Puede implicar también afrontarlos, o exponerse o estar expuesto a ellos.*“ a jako příklad užití uvádí „*No correré ese riesgo. Aquí no corres ningún peligro.*“ Je tedy zřejmé, že význam kolokace je odvoditelný. Dále jsme v mikrostruktuře narazili například na kolokace *hacer amistad* nebo *dar comienzo*, jejichž významy se rovněž dají vyvodit z významů slov, ze kterých jsou složeny. Řešení slovníku *DUE* je však velmi praktické, protože uvedené kolokace jsou často užívané a díky jejich zvýraznění v podobě podhesel jsou tedy pro uživatele snáze viditelné a dohledatelné, než pokud jsou uvedeny v příkladové části. Slovník *DUE* ve své elektronické podobě navíc nabízí uživateli možnost hledat jakoukoli kolokaci v mikrostruktuře slovníku pomocí zvláštního typu vyhledávání. Následné zobrazení relevantních slovníkových článků, ve kterých je hledaná kolokace zvýrazněna, významným způsobem usnadňuje uživateli slovníku práci.

Výše uvedené **lokuce** figurují v makrostrukturách všech zkoumaných slovníků. Takový přístup je žádoucí, zejména vezmeme-li v potaz vyšší míru jejich idiomatičnosti. **Frazeologické propozice** ve slovnících rovněž figurují, záleží však na jejich typu. Pokud se zaměříme na **paremie**, pak se tedy jejich zařazení do makrostruktury odvíjí od toho, zda jde o pořekadla, přísloví či čteně užívané citáty. Pořekadla (např. *Contigo, pan y cebolla; Las paredes oyen*) jsou zařazena do makrostruktur všech analyzovaných slovníků, jinak je tomu však u přísloví (např. *Del árbol caído todos hacen leña; Quien siembra vientos, recoge tempastades*) a citátů (např. *Poderoso caballero es don Dinero*). Příklad přísloví a citátů totiž do své makrostruktury zařazuje pouze *DUE*, zbývající dva slovníky nikoli. Ač je zařazení takových jednotek zajímavé a může být v mnohých případech praktické, vzhledem k jejich počtu a relativně nízké frekvenci užití v úzkém kontextu se hodí spíše do specializovaných lexikografických děl. **Rutinní formule** se v makrostruktuře slovníků rovněž zachycují, především ty, které mají určitou úroveň idiomatičnosti (*¡Ya lo creo!* - *DRAE, DUE; No es para tanto* - *DUE; No faltaba más* - *DRAE, DUE, Lema*). Naopak formule běžně užívané v sociálním styku, jejichž význam se snadno dešifruje, ve slovnících nefigurují (*Besos y abrazos, Cuídate mucho*). Formální slušnostní formule, jejichž význam se mnohdy téměř vyprázdnil, se však vyskytují častěji (*Mucho gusto* - *Lema, DRAE; Con permiso* - *DRAE, DUE*).

Frazeologické jednotky se zařazují pod lemma jednoho z obsažených slov dle určitých předem zvolených pravidel, která bývají uvedena v „uživatelském návodu“ na začátku slovníku. *DRAE* postupuje tak, že víceslovné výrazy zařazuje pod hesla dle následujícího preferenčního žebříčku:

1. Podstatná jména nebo jakákoli slova zastávající jejich funkci (tj. *matar el hambre* pod *hambre*)
2. Slovesa, pokud však nejde o slovesa pomocná (tj. *comer vivo* pod *comer*)
3. Přídavná jména (tj. *estaría bueno* pod *bueno*)
4. Zájmena (tj. *la mía* pod *mía*)
5. Příklad příslovce (tj. *por sí o por no* pod *sí*).

Víceslovná lexikální jednotka, která obsahuje více slov stejného slovního druhu, se řadí pod slovo, které je první v pořadí.

Tato hierarchie se poněkud liší ve slovníku *Lema*:

1. Podstatná jména
2. Přídavná jména
3. Příslowce (kromě *no, sí* a tázacích příslovčí jako *dónde, cuándo, cómo*, etc.)
4. Slovesa (kromě *ser, estar, ir, dar, decir, ver* a pomocných sloves)
5. Zájmena (kromě tázacích)
6. Slovesa *ser, estar, ir, dar, decir, ver* a slovesa pomocná
7. Tázací zájmena

Frazeologické jednotky neobsahující ani jeden z uvedených slovních druhů se řadí pod první slovo v pořadí.

DUE postupuje následovně:

1. Podstatné jméno
2. Sloveso (kromě *haber, estar, ir, venir, dar, dejar*)
3. Přídavné jméno
4. Ve zbytku případů se frazeologické jednotky řadí pod slovo, které je významově nejdůležitější.

Ve slovníku *DUE* jsou tedy uživatele prezentována nejjednodušší a zároveň nejméně přesná pravidla řazení frazeologických jednotek. Nevidíme v tom však nedostatek; jednak je hledání frazeologických jednotek uživatelem často intuitivní a řídí se dle slova, které je skutečně subjektivně vnímáno jako významově nejdůležitější, jednak v elektronické podobě slovníku tento problém uživatelské znalosti hierarchizace slov ve frazeologických jednotkách zcela odpadá. Jakoukoli frazeologickou jednotku obsaženou ve slovníku lze totiž najít pomocí hledání uvnitř slovníkového článku, tj. v příkladech, mezi podhesly, v definicích apod.

Uspořádání frazeologických jednotek vztahujících se k jednomu heslovému slovu je u každého ze slovníků jiné. *DRAE* řadí frazeologické jednotky na konec článku v abecedním pořadí. výjimkou jsou případy, kdy lemmatem je podstatné jméno, které figuruje ve frazeologických jednotkách dvojího typu: a) v nominálních syntagmatech, b) v ostatních frazeologických jednotkách. V těchto případech se nejprve v abecedním pořadí uvádějí syntagmata nominální, za nimi pak ostatní jednotky. Podobně postupuje i slovník *DUE*, při abecedním řazení těchto jednotek bere však v potaz pouze slova nesoucí lexikální význam, tj. ignoruje předložky, členy, atd. *Lema* postupuje při řazení frazeologických jednotek

zcela jiným způsobem. Jednotky obsahující podstatné jméno a mající podobu jmenných syntagmat se řadí vždy do článku k odpovídajícímu významu hesla, aby se tak náležitost dané frazeologické jednotky k určitému významu podtrhla. Zbytek frazeologických jednotek pak řadí na konec článku v abecedním pořadí. Pokud se podíváme například na heslo *coche*, pak k jeho významu „automobil“ řadí *Lema* jednotky *coche bomba*, *coche de carreras*, *coche de línea*, *coche escoba*, *coche fúnebre*, *coche patrulla*, k významu „vagón“ pak *coche cama*. *DUE* a *DRAE* všechny tyto jednotky abecedně řadí na konec článku. Ač první řešení (*Lema*) více respektuje logické struktury jazyka, druhé řešení (*DRAE*, *DUE*) je z praktického hlediska výhodnější, protože umožňuje velmi rychle vyhledat význam dané frazeologické jednotky bez nutnosti pročitat celý článek, což se osvědčuje především, pokud má klíčové slovo mnoho významů a odpovídající článek je tudíž velmi dlouhý (např. u slov jako *casa*, *carta*, atd.).

Mezi lexikální jednotky, které nejsou tvořeny pouze jedním slovem, patří i kombinace slov s písmeny. Nejedná se tedy o frazeologické jednotky v pravém slova smyslu, protože nejde o víceslovné lexikální jednotky. Tyto jednotky (*rayos X*, *hepatitis A*) se v makrostrukturách vyskytují jako podhesla řazená abecedně mezi frazeologické jednotky (*rayos X* pod *rayo* ve všech třech slovnících, *hepatitis A* pod *hepatitis* pouze v *Lema*). *Lexikální* jednotky tvořené slovy a číslicí se pak objevují v příkladové části (např. *fórmula 1* uvedená mezi příklady ve všech třech slovnících).

Ač následující odstavce již spadají spíše do analýzy mikrostruktury slovníku, rádi bychom alespoň stručně nahlédli do problematiky slovníkového popisu frazeologických jednotek. U frazeologických jednotek není běžné udávat ve slovnících jejich typ, snad proto, že to není považováno za potřebné, a snad i proto, že kritéria pro určení typu frazeologické jednotky jsou, jak jsme měli možnost vidět, poněkud vágní, proto je zařazení té které jednotky k určitému typu často nejednoznačné. Navíc existuje ve španělské lingvistice mnoho koncepcí třídění frazeologických jednotek, což by vzhledem k nejednotnému vnímání druhů těchto jednotek uživateli mohlo být spíše matoucí, než přinášející nějakou hodnotnou a objasňující informaci. Pokud se zaměříme na námi analyzované slovníky, *DRAE* u většiny jednotek udává, že se jedná o lokuce, u některých z nich však používá pouze označení *expresión*, u některých ani to ne. Systém je tedy jednak nejednotný, jednak taková informace, pokud vezmeme v úvahu hledisko uživatele slovníku, prakticky o ničem nevyovídá, jelikož funkce lokuce (adjektivní, adverbální,

slovesná, atd.) je většinou snadno vyvoditelná z kontextu a zdá se nám proto redundantní. *DUE* ve většině případů na druh frazeologické jednotky neupozorňuje, definici té které jednotky občas započíná slovy *expresión que...*, pokud jde o přísloví, pak *refrán que...* Podobně postupuje i *Lema* (ten však, jak jsme již viděli, přísloví nezachycuje).

Slovníky by měly udávat informace o úrovni užití frazeologických jednotek z hlediska variantnosti jazyka, tj. jeho jednotlivých vrstev. Je tedy třeba nějakým způsobem označit jednotky, jejichž užití není neutrální a jedná se proto o jednotky nějakým způsobem příznakové. U frazeologických jednotek jde především o stylistickou příznakovost, proto se pro okomentování úrovně jejich užití v analyzovaných slovnících nejčastěji užívá slov jako *coloquial, malsonante, vulgar, despectivo*, etc. Pokud jde o vlastní definici významu frazeologických jednotek, často se nejedná o definici „pravou“, nýbrž o komentář kontextu, ve kterém se užívá. Pokud se například podíváme na definici jednotky *no tener ojos en la cara* ve slovnících, *Lema* a *DRAE* popisují kontext jejího užití (*Lema: Se usa para recriminar a alguien que no ha puesto suficiente atención o cuidado en algo, DRAE: Usado para decirle a alguien que no ve algo que es claro y manifiesto*), *DUE* pak skutečně definuje její význam (*No darse cuenta de lo que es evidente*), tj. definice je zaměnitelná s definovaným výrazem beze změny významu. Obě řešení jsou pro uživatele srozumitelná, pro lexikografa je však mnohdy snazší řešení první, tedy popis kontextu užití, protože „pravá“ definice často působí uměle až krkolomně, především pak při popisu frazeologických propozic (např. *ni pensarlo, las paredes oyen, etc.*), které by se bez zmínění kontextu užití definovaly jen velmi těžko. Případně se pro zjednodušení může k definici či dokreslení významu použít synonym.

3.1.10 Neologismy

Velmi zajímavá je i problematika zahrnutí neologismů (tj. jazykových novotvarů) do makrostruktury slovníků. Existují čtyři kritéria pro určení, zda dané slovo či výraz je, nebo není neologismem: diachronní, lexikografické, psychologické a kritérium formální variantnosti. Neologismem je tedy lexikální jednotka, která se v jazyce začala vyskytovat v nedávné době, není zahrnuta v makrostruktuře významných obecných výkladových slovníků, je uživateli jazyka vnímána jako jednotka nová a její ortografická forma není zatím územ zcela jednoznačně stanovena. Jediným kritériem, které však lze považovat za objektivní a systematické, je kritérium lexikografické, tj. fakt, že daná lexikální jednotka není zachycena ve významných lexikografických dílech. Z toho tedy vyplývá, že

neologismy v pravém slova smyslu by v obecných výkladových slovnících, které jsou předmětem našeho zkoumání, být zachyceny neměly. Je však logické, že ne všechny lexikální jednotky, které nejsou v makrostruktuře zachyceny, jsou zároveň automaticky jednotkami neologickými (srov. např. příslovce zakončená na *-mente*, augmentativa, diminutiva, archaismy apod.). Při hledání neologismů v textech a jejich následném zanášení do korpusů neologismů je proto nutné primárně vycházet z kritéria psychologického, které je sice subjektivní, ale neméně důležité.³⁹

Je třeba vzít v úvahu, že slovník by měl odrážet současný stav jazyka a jeho makrostruktura by tudíž měla být průběžně a vhodně aktualizována. Lexikální jednotka, která je považována za neologickou, se postupně integruje do systému jazyka a svou neologičnost tak pomalu ztrácí. Takové jednotky by se pak v makrostruktuře slovníků měly objevit co možná nejdříve. Pokud se tak však nestane a lexikální jednotka se do systému jazyka neintegruje, považujeme většinou takovou jednotku za přechodný jev a její zanesení do makrostruktury slovníku za nežádoucí. Za kritéria dovršení takové integrace lze považovat následující: pokud se jedná o výpůjčky z cizích jazyků, tyto lexikální jednotky ztrácí svou neologičnost v momentě, kdy se zcela přizpůsobí fonetickému a grafickému systému přijímajícího jazyka; pokud se jedná o neologismus domácího původu, pak lze říci, že se plně integroval v momentě, kdy může začít sloužit k derivaci slov dalších, případně kdy začal získávat nové sémantické rozměry.⁴⁰

Dá se tedy říci, že kritériem pro zařazení nové lexikální jednotky do makrostruktury slovníku by měla být její integrace do systému jazyka, tj. pozbytí její neologičnosti. Lze však toto kritérium přijmout bez výhrad? Pojmenovávat nové koncepty a vytvářet tak nové lexikální jednotky se obzvláště v poslední době stává čím dál naléhavější potřebou. Pokud jazyk nechce sám sebe odsoudit k zániku, je nucen se neustále přizpůsobovat okolní realitě, tedy světu, který je charakteristický rychlým rozvojem vědy a techniky, informační explozí, globalizací a sdílením myšlenek a pojmů na celosvětové úrovni. A aby jazyk udržel krok s ostatními jazyky, aby udržel tempo s rychle se měnícím okolním světem, musí nové jednotky vytvářet rychle a ve velkém množství. Na integraci těchto jednotek do

³⁹ Cf. ESTRONELL PONS, María. Los neologismos: procesos de formación. In *Lengua española para los medios de comunicación*. Ed. Aleza Izquierdo, Milagros. Valencia : Tirant lo Blanch, 2006, Capítulo 7, s. 267; Institut Universitari de Lingüística Aplicada, Universitat Pompeu Fabra. *Observatori de Neologia: Metodología*. [online]. [cit. 2012-02-24]. Dostupné z: <<http://www.iula.upf.edu/obneo/metodes.htm>>.

⁴⁰ Cf. GUERRERO RAMOS, Gloria. *Neologismos en el español actual*. Madrid : Arco/Libros, 1995, s. 13.

systemu jakoby pak již nezbyval čas ani energie. Většina neologismů vzniká v současném jazyce výpůjčkami z jazyků cizích (především z angličtiny) a existuje stále větší tendence tyto výpůjčky užívat v jejich původní, nijak nepřizpůsobené podobě.⁴¹ Jak již bylo řečeno, jazyk se sice na jedné straně musí přizpůsobovat nové realitě, na straně druhé by si však měl zachovat svou autenticitu. Proto je počet anglicismů, které se ve španělštině užívají bez jakékoli formální změny alarmující, jedná se nicméně o fakt, se kterým se lexikograf při své práci musí vyrovnat a zvážit, zda je vhodné se v tom či onom případě striktně držet pravidla o zahrnutí nové lexikální jednotky do makrostruktury pouze v případě, kdy je plně integrovaná do systému jazyka, či nikoli.

Při aktualizaci makrostruktury slovníku je tedy stěžejní umět citlivě vnímat jazykovou realitu a nalézt tak udržitelnou rovnováhu mezi nekritickým vstřebáváním vnějších vlivů a tradicionalistickým, puristickým přístupem k jazyku. Dobrý lexikograf musí umět uplatnit i poněkud intuitivní myšlení, které umí odhadnout, jaká bude prognóza vývoje a frekvence užití nové lexikální jednotky v čase. Měl by se tedy vyhnout zařazování jednotek, které se v jazyce vyskytují pouze sporadicky a vázaně na určité velmi úzce specializované oblasti komunikace, případně i jakýchsi módních slov, která mají přechodný charakter a z jazyka vymizí tak rychle, jak do něj pronikla.

Následně bychom se chtěli zaměřit na přístup jednotlivých slovníků k aktualizaci makrostruktury za užití konkrétních příkladů. Pro tyto účely budeme vycházet ze seminární práce na téma *El neologismo en el español actual* zpracované v lednu 2011. V praktické části zmíněného textu jsme se zaměřili na aplikaci metod práce výzkumné skupiny OBNEO (Observatori de Neologia), která se zaměřuje na zkoumání výskytu neologismů ve španělštině, klasifikuje je a vytváří jejich korpus, který by měl mimo jiné sloužit i jako podklad pro aktualizaci lexikografických děl.

V deníku *El País* (sekce *Tecnología*; 15., 16. a 17.1.2011) jsme na základě psychologického kritéria vyhledali výrazy, o nichž jsme se domnívali, že by mohly být neologické, jejich neologičnost jsme pak ověřili na základě kritéria lexikografického (použili jsme k tomu slovníky *DRAE* a *Lema*), provedli jejich klasifikaci a srovnali získaná data s četností jejich výskytu v korpusech *CREA* a *Banco de neologismos (BN)* realizovaném skupinou *OBNEO* ve spolupráci s *Institutem Cervantes*. Naprostou většinu

⁴¹ Cf. GÓMEZ CAPUZ, Juan. *La inmigración léxica*. Madrid : Arco/Libros, 2005, s. 13-35.

zaznamenaných neologismů tvořily výpůjčky z angličtiny, které nebyly v žádném směru integrovány do systému španělského jazyka (*blog, flyer, gadget, malware, online, spam, spammer*, atd.). Další dvě takové výpůjčky jako neologismy určeny nebyly kvůli jejich výskytu v makrostruktuře slovníku *Lema* (*chat, hacker*). Dalším slovem, které se v *Lema* vyskytlo, a nebylo proto možné považovat jej za neologismus, byl i kalk z angličtiny *internauta*. Pokud jde o výskyt zmíněných neologismů v korpusech, nejčastěji v nich byla zaznamenána slova *blog* (*CREA* 133, *BN* 338), *online* (117,139), *spam* (119, 99), výskyt ostatních byl spíše sporadický (např. *gadget*: *CREA* 6, *BN* 17). Pokud jde o slova vyloučená pro výskyt v *Lema*, jejich výskyt v *CREA* je následující: *chat* (110), *hacker* (41), *internauta* (67); výskyt v *BN* je kvůli nemožnosti klasifikovat tyto jednotky jako neologismy irelevantní.

Nyní tedy můžeme porovnat výskyt všech zmíněných lexikálních jednotek (*blog, flyer, gadget, malware, online, spam, spammer, chat, hacker, internauta*) v analyzovaných slovnících. V *DRAE* nedošlo za rok, který uplynul od předchozího zkoumání, k žádné změně a ani jedna z těchto jednotek v něm nefiguruje; v *Lema* se, jak již bylo řečeno, vyskytují jednotky *chat, hacker* a *internauta*; v *DUE* pak *blog, gadget, spam, chat, hacker* a *internauta*. Nejotevřenější přístup k zařazování nových lexikálních jednotek do makrostruktury má tedy slovník *DUE*, nejpurističtější přístup má dle očekávání *DRAE*. Dle našeho názoru by do makrostruktury obecného výkladového slovníku měly být zařazeny jen ty systémově neintegrovane výpůjčky z angličtiny, jejichž užití je velmi rozšířené a zároveň se s největší pravděpodobností nejedná o jednotky efemérního charakteru, tj. například slova *chat, blog, spam*; zařazovat do obecného slovníku například slovo *gadget* nám již připadá nepatřičné. Při zařazování těchto slov do makrostruktury je pak vhodné uvést i alternativní domácí výraz (*blog ~ bitácora*), což můžeme vidět ve slovníku *DUE*.

3.1.11 Grafické varianty a slova vymykající se jazykové normě

Obecné jednojazyčné slovníky by měly zachycovat i různé grafické varianty lexikálních jednotek. Jedná se například o varianty v psaní přízvuku, kdy tyto rozdíly nejsou fonologicky relevantní (*áloe/aloe, dínamo/dinamo*). Všechny analyzované slovníky zachycují tyto varianty pod jediným lemma ve tvaru *áloe o aloe, dínamo o dinamo*. Dalším případem grafické variantnosti je i užití určité lexikální jednotky s počáteční majuskulí či minuskulí, kdy tento rozdíl představuje sémanticky distinktivní rys (*Tierra/tierra, Dios/dios*). V takové situaci postupují všechny slovníky shodně: zařadí lemma s malým

počátečním písmenem a u významu, který odpovídá psaní s velkým počátečním písmenem, okomentují v poznámce tuto specifickou ortografii slova. Pro větší přehlednost bychom se nicméně přikláněli spíše k explicitnímu uvedení slova začínajícího majuskulí v článku, za nímž by následovala definice jeho významu. Za vcelku vážný nedostatek považujeme úplnou ignoraci této ortografické zvláštnosti v lexikografickém díle. To lze pozorovat ve slovníku *DUE*, který pod heslem *dios* neuvádí žádnou poznámku o jeho ortografii, jelikož (na rozdíl od ostatních dvou slovníků) nerozlišuje mezi Bohem náboženství monoteistických a bohy náboženství polyteistických. Dále můžeme zmínit ortografické varianty typu *psicólogo/sicólogo*, *sustantivo/substantivo*. Všechny slovníky řeší tuto dvojakost formy zahrnutím obou variant do makrostruktury a u méně užívané varianty pak uvádí odkaz na častější z nich (*sicólogo* > *psicólogo*, *substantivo* > *sustantivo*).

Jak je to však s variantami, které, ač jsou často velmi rozšířené v hovorovém jazyce, odporují jazykové normě, případně jejich užití přinejmenším nelze doporučit? Měla by se taková slova jako například **mesmo* (místo *mismo*), **toballa* (místo *toalla*) nebo **vagamundo* (místo *vagabundo*) v makrostruktuře obecných výkladových slovníků objevit? Každý z nich přistupuje k tomuto problému jinak. Slovník *Lema* zachycuje z těchto slov pouze **vagamundo* a rovnou uživatele odkazuje na formu *vagabundo*. O úrovni užití tohoto slova se *Lema* nezmiňuje. Slovníky *DRAE* a *DUE* pak zachycují všechna zmíněná slova. *DRAE* hodnotí **mesmo* jako hovorové, **vagamundo* označuje jako *vulgar* a **toballa* nechává bez komentáře; *DUE* hodnotí všechna tato slova jako lidová. Pokud uvedené hovorové formy vyhledáme v *Diccionario panhispánico de dudas*, pak zjistíme, že zachycuje slova **mesmo* a **vagamundo*, která komentuje jako „nesprávná a nedoporučeněhodná“, slovo **toballa* vynechává.⁴² Je proto s podivem, že *DRAE* tyto formy vůbec zachycuje. Navíc je třeba vzít v potaz, že uvedené formy jsou, pokud jde o frekvenci užití, stále poměrně málo významné (srov. Výskyt v *CREA*: *mesmo/mismo* – 64/137303, *toballa/toalla* – 1(!)/1135, *vagamundo/vagabundo* – 4/411). Dle našeho názoru je sice praktické takové formy v deskriptivních slovnících zachycovat, mělo by však být zjevné, že se jedná o lidové, nepřilíš doporučeněhodné užití, které je často v rozporu s normou. Takto však ani jeden ze slovníků nepostupuje. Pokud *DRAE* vnímáme jako slovník preskriptivní, pak by v něm tyto formy neměly figurovat vůbec. Pro preskriptivní slovníky

⁴² Cf. Real Academia Española. *Diccionario panhispánico de dudas*. [online]. [cit. 2012-03-05] <<http://buscon.rae.es/dpdI/SrvltConsulta?Lema=vagamundo>>, <<http://buscon.rae.es/dpdI/SrvltConsulta?Lema=mesmo>>.

totiž platí, že slovo zachycené v makrostruktuře je automaticky v souladu s jazykovou normou.

3.1.12 Homonymie a polysémie

Jedním z problémů, se kterými se lexikograf musí vypořádat při organizaci makrostruktury, je také otázka rozdílu mezi případy homonymie a polysémie. **Homonymie** je dle Františka Čermáka „jev náhodné podobnosti formy dvou nebo více lexémů, jejich význam je ovšem různý.“⁴³ Polysémii (mnohoznačnost) potom popisuje jako „označení spektra dvou či více významů téhož lexému, u kterých je společný průnik a prokazatelná souvislost jednoho s druhým.“⁴⁴ Část této definice polysémie hovořící o prokazatelném společném průniku významů téhož lexému je však poněkud polemická, prozatím tedy zůstaňme u neutrálnější a opatrnější definice Martíneze de Sousy (přesněji u její upravené verze): **Polysémie** je jevem, jehož prostřednictvím určitá lexikální jednotka získává různé významy, které jsou mezi sebou více či méně provázané.⁴⁵

Vyřešit tento teoretický problém a přesně odlišit případy homonymie a polysémie není sice bohužel vždy snadné, pro lexikografickou praxi je to však nezbytné. Tato odlišnost s sebou totiž nese důsledky praktické: homonyma je vhodné řadit pod dvěma (více) samostatnými hesly do dvou (více) lexikografických článků; pokud jde o polysémické paradigma jediné lexikální jednotky, jednotlivým významům by měl být věnován samostatný oddíl lexikografického článku, který je však uveden pod jediným heslem.⁴⁶

Jak však oba jevy spolehlivě odlišit? Reinhold Werner se spolu s Porto Dapenou vesměs shodují na existenci následujících tří kritérií, která mohou lexikografa dovést k zodpovězení této otázky⁴⁷:

- 1) **Etymologické** neboli diachronní kritérium
- 2) Kritérium **jazykové citu** (povědomí o fungování jazyka) u mluvčích

⁴³ ČERMÁK, František. *Jazyk a jazykověda: Přehled a slovníky*. Vyd. 4. Praha : Karolinum, 2011, s. 212.

⁴⁴ Ibid., s. 214.

⁴⁵ Cf. MARTÍNEZ DE SOUSA, José. Op. cit., s. 293: „**polisemia** (del gr. *polyx*, numeroso, y *sêma*, significación). Propiedad semántica por la que un elemento léxico adquiere con el uso una diversidad de significados más o menos relacionados entre sí.“

⁴⁶ Cf. WERNER, Reinhold. La definición lexicográfica. In *La lexicografía: de la lingüística teórica a la lexicografía práctica*. Haensch, Günter – Wolf, Lothar – Ettinger, Stefan et al. Ed. cit., Capítulo 6, s. 298.

⁴⁷ Cf. Ibid., s. 297-314; PORTO DAPENA, José-Álvaro. Op. cit., s. 185-191.

3) **Sémantické** kritérium, přesněji kritérium komponentů jednotlivých významů a jejich vzájemných průniků

Otázkou však zůstává, zda je některé z nich skutečně spolehlivé. „**Etymologické** kritérium říká, že o polysémii se jedná pouze v takových případech, kdy různým významům odpovídají identické formy, které mají z diachronního hlediska stejný původ; o homonymii se naopak jedná, když různým významům odpovídají stejné formy, které však z diachronního hlediska pocházejí z forem odlišných.“⁴⁸ Dle tohoto kritéria by se tedy například slova *bota* (kožený měch na víno) a *bota* (obuv) považovala za homonymická, protože první pochází z latinského *buttis*, zatímco druhé z francouzského *botte*. Naopak *gato* (kočka) a *gato* (hever) jsou případem polysémie, protože oba významy náležejí jedinému slovu, které pochází z latinského *cattus*.⁴⁹ Ač ve španělské lexikografické tradici se toto kritérium vyžívá hojně, neku-li výhradně, striktní dodržování tohoto pravidla je téměř nemožné, protože existují výrazy, jejichž etymologie je nejasná. Navíc se zde nabízí otázka, zda při synchronním popisu jazyka má tato metoda své místo, zda se nejedná o mísení popisu původu slov s popisem jejich současné funkce.⁵⁰

Kritérium **jazykové citu** je sice zajímavé a teoreticky by mělo odrážet současný stav jazyka ve vědomí mluvčích, nicméně může často vést k protichůdným výsledkům. Ne všichni mluvčí totiž uvažují stejným způsobem a mají stejnou úroveň vzdělání. Nepochybně by záleželo i na jednotlivých kontextech, ve kterých by byla posuzována slova vnímána. Vzorek pro zkoumání těchto jevů by navíc musel být obrovský, aby se dosáhlo určité objektivity. V reálu se pak často omezuje na subjektivní hodnocení lexikografa, který se rozhoduje, zda jde o případ homonymie nebo polysémie pouze na základě toho, zda sám vidí mezi jednotlivými významy spojitost či nikoli. Jedná se tedy o

⁴⁸ WERNER, Reinhold. La definición lexicográfica. In *La lexicografía: de la lingüística teórica a la lexicografía práctica*. Haensch, Günter – Wolf, Lothar – Ettinger, Stefan et al. Ed. cit., Capítulo 6, s. 300-301: „El criterio etimológico dice que sólo hay polisemia en aquellos casos en que a los distintos contenidos corresponden significantes iguales que, desde el punto de vista diacrónico, tienen un origen idéntico; y que se trata, en cambio, de homonimia cuando a los diferentes contenidos corresponden significantes iguales, pero que, desde el punto de vista diacrónico, se remontan a diferentes significantes.“

⁴⁹ Cf. PORTO DAPENA, José-Álvaro. Op. cit., s. 187.

⁵⁰ Cf. WERNER, Reinhold. WERNER, Reinhold. La definición lexicográfica. In *La lexicografía: de la lingüística teórica a la lexicografía práctica*. Haensch, Günter – Wolf, Lothar – Ettinger, Stefan et al. Ed. cit., Capítulo 6, s. 301.

metodu, která nemůže dosáhnout objektivitu, je nepřesná a není založena na vědeckém základě.⁵¹

Sémantické kritérium rozlišuje polysémii a homonymii na základě překrývání sémů jednotlivých sémémů. O polysémii se dle tohoto kritéria jedná v případě, „kdy jediné formě ve výrazové rovině odpovídá několik sémémů, které mají společný nejméně jeden sém. O homonymii se naopak jedná, když tyto sémémy neobsahují ani jeden společný sém.“⁵² Pokud jde o aplikaci tohoto kritéria, Porto Dapena namítá, že sémantickým posunem vznikají řetězce sémantické příbuznosti tvořící škálu, v jejíchž krajních bodech se mohou nacházet výrazy, jejichž sémémy již nesdílejí žádný společný sém. Jako příklad uvádí případ významové škály slova *banco*: lavička – pracovní stůl – směnárenský stůl – banka. Významy „lavička“ a „banka“ už jsou od sebe vzdáleny natolik, že neobsahují žádný společný sém, přesto by nejspíš nebylo oprávněné tvrdit, že jde o dvě různá slova, čili o případ homonymie.⁵³

Teoretické řešení tohoto problému tedy skýtá mnohá úskalí, žádné z předložených kritérií není zcela uspokojivé a jejich kombinace si často protiřečí. Lexikograf však tento problém vyřešit musí, ne však ani tak z hlediska teoretického, jako praktického. Musí se rozhodnout, jak v těchto případech postupovat při organizaci jednotlivých hesel v makrostruktuře. Jak by tedy ideálně mělo takové řešení vypadat? Zatímco Porto Dapena obhajuje tradiční hledisko etymologické, Werner naopak poukazuje na možnost ignorace odlišnosti homonymie a polysémie v lexikografické praxi. To by znamenalo zařadit do slovníku pro každý kanonický tvar určité formy ve výrazové rovině jediné heslo, které by se dále členilo na oddíly náležející jednotlivým významům, nehledě na to, zda se jedná o případ polysémie nebo homonymie. výjimkou z tohoto pravidla by pak byly kanonické tvary lexikálních jednotek, které sice mají stejnou formu, liší se však svými implicitními flektivními paradigmaty. Každému takovému tvaru s odlišným obsaženým paradigmatem je vhodné v makrostruktuře věnovat samostatné heslo (ve španělštině např. *vivir v/vivir n*).⁵⁴

⁵¹ Cf. *Ibid.*, s. 303-304, PORTO DAPENA, José-Álvaro. Op. cit., s. 189.

⁵² Cf. WERNER, Reinhold. WERNER, Reinhold. La definición lexicográfica. In *La lexicografía: de la lingüística teórica a la lexicografía práctica*. Haensch, Günter – Wolf, Lothar – Ettinger, Stefan et al. Ed. cit., Capítulo 6, s. 304-305.

⁵³ Cf. PORTO DAPENA, José-Álvaro. Op. cit., s. 188-189.

⁵⁴ Cf. WERNER, Reinhold. WERNER, Reinhold. La definición lexicográfica. In *La lexicografía: de la lingüística teórica a la lexicografía práctica*. Haensch, Günter – Wolf, Lothar – Ettinger, Stefan et al.

Ani jeden ze studovaných slovníků kritéria řešení tohoto problému nespecifikuje, je však zřejmé, že postupují tradiční cestou rozlišení mezi fenomény polysémie a homonymie, tj. pro polysémii jedno lemma, pro homonymii lemmat více. Pokud jde o jednotky se stejnou formou a odlišnými flektivními paradigmaty, volí uvedení dvou (a více) slovníkových hesel. Zde jen na okraj poznamenejme, že pokud jde o fenomén homonymie, jsou ve španělské lexikografii považována za skutečná homonyma pouze homografa, jelikož ve španělštině jsou všechna homografa homofonní a pokud jde o homofona, která nejsou zároveň homografy, nepředstavují v lexikografické praxi žádný problém vzhledem k psané formě slovníku.

3.2 Mikrostruktura slovníku

„Mikrostruktura je lingvisticky relevantní soubor informací o heslovém slově (vstupu) a jeho manifestacích. [...] V mikrostruktuře se sdružují a prostupují roviny fonologická, grafická, gramatická (morfologická a syntaktická), sémantická, pragmatická, stylistická a textová, popř. i kvantitativní (statistická, frekvenční), historická (etymologický údaj) a rovina mezilexémových vztahů.“⁵⁵ Mikrostrukturou se tedy rozumí prakticky jakákoli informace, kterou lze ve slovníku nalézt o heslech obsažených v jeho makrostruktuře. Půjde tedy zejména o slovníkovou definici významu zahrnutých lexikálních jednotek, případně kontextu jejich užití, ale například i o údaje ortografické, etymologické, údaje související s variantností jazyka a v neposlední řadě i o slovníkový příklad užití lexikální jednotky. Každá z těchto informací má svá specifika a s nimi související problémy, se kterými se při tvorbě slovníku lexikograf potýká. Dále se lexikografie zabývá i řazením těchto informací v článku pro dosažení co největší přehlednosti a použitelnosti v praxi. V následující části práce se otázkami spojenými s lexikografickým zpracováním mikrostruktury obecného jednojazyčného slovníku budeme zabývat a pokusíme se na ně nalézt uspokojivé odpovědi.

3.2.1 Lexikografické údaje

Za lexikografické údaje v mikrostruktuře slovníku budeme považovat takové informace, které se týkají výrazu jazykového znaku, jeho původu, gramatiky a variantnosti jazyka ve smyslu vázanosti jeho užití na specifickou mimojazykovou realitu. Za lexikografický údaj tedy nebudeme považovat informace týkající se významu znaku (definice), ani informace o jeho konkrétním užití (slovníkový příklad a syntagmatické informace), jimž se budeme věnovat v následujících kapitolách.

3.2.1.1 Ortografie a výslovnost

Častěji než za účelem zjistit, jaký má ta či ona lexikální jednotka význam, sáhne uživatel po výkladovém slovníku, aby se dozvěděl, jak ji napsat. Na tuto otázku mu sice v zásadě odpoví lemma, ale ve výkladových slovnících se začíná objevovat čím dál větší množství dalších informací vztahujících se k ortografii, které mohou uživateli usnadnit práci: změny ve psaní flektivních forem vzhledem k formě kanonické, psaní velkých

⁵⁵ FILIPEC, Josef. Teorie a praxe jednojazyčného slovníku výkladového. In *Manuál lexikografie*. Ed. Čermák, František – Blatná, Renata. Ed. cit., Kapitola 1, s. 23.

písmen, upozornění na dublety (*descodificar/decodificar*) nebo homofona (*abano/habano*) atd.⁵⁶

Výslovnost lexikálních jednotek se ve španělské lexikografii tradičně neuvádí, jelikož ve výslovnosti existuje pouze velmi malé množství výjimek z obecných pravidel.⁵⁷ Pokud se však v makrostruktuře objevují neasimilované výpůjčky z cizích jazyků a zkratky, je uvedení správné výslovnosti žádoucí. Otázkou pak také zůstává, jakou formou správnou výslovnost do slovníku zanést. Pokud je slovník určen nejen rodilým mluvčím, ale i zahraničním studentům španělštiny, případně pouze jim, lze k fonetickému přepisu použít abecedy Mezinárodní fonetické asociace. Daleko rozšířenější (a z hlediska průměrného uživatele také srozumitelnější) je však přibližně zreprodukovat výslovnost pomocí prostého přepisu: např. *hippy: jipi, show: chou*.⁵⁸ Tento způsob volí také slovníky *Lema* a *DUE*. Slovník *DRAE* výslovnost do mikrostruktury nezahrnuje.

3.2.1.2 Etymologie

Tradiční španělská lexikografie informuje uživatele slovníku i o etymologii lemmatu. Smysluplnost zahrnutí etymologické informace do mikrostruktury synchronního obecného výkladového slovníku je však předmětem diskuse. Podle Porto Dapeny se již jedná o záležitost přežitou, která v synchronním slovníku nemá figurovat, protože pro běžného uživatele není nijak důležitá a pouze zabírá místo.⁵⁹ Na druhou stranu může někdy etymologická informace poskytovat klíč k hlubšímu porozumění významu lexikální jednotky, například tím, že upozorní na její sémantickou příbuznost s jednotkou jinou (např. slovo *airado* je významově příbuzné se slovem *ira*, nikoli s *aire*).⁶⁰ Je zajímavé podotknout, že ačkoli všechny analyzované slovníky do své makrostruktury etymologickou informaci určitým způsobem zahrnují, v tomto konkrétním případě se etymologie neudává ani v jednom z nich. V *DRAE* slovo *airado* nefiguruje vůbec, *Lema* zmiňuje příbuznost slova *airado* se slovem *ira* nepřímo prostřednictvím jeho užití v definici, v *DUE* se etymologie neuvádí a slovo *ira* nefiguruje ani v definici. Obecně se však *DRAE* a *DUE* drží konzervativního přístupu a etymologii uvádí téměř u všech lexikálních jednotek své makrostruktury, *Lema* naopak k zařazování etymologické informace přistupuje selektivně.

⁵⁶ Cf. GARRIGA ESCRIBANO, Cecilio. La microestructura del diccionario: las informaciones lexicográficas. In *Lexicografía española*. Ed. Medina Guerra, Antonia. Ed. cit., Capítulo IV, s. 113-114.

⁵⁷ Cf. MARTÍNEZ DE SOUSA, José. Op. cit., s. 105.

⁵⁸ Cf. GARRIGA ESCRIBANO, Cecilio. Op. cit., s. 111-112.

⁵⁹ Cf. PORTO DAPENA, José-Álvaro. Op. cit., s. 193.

⁶⁰ Cf. BAJO PÉREZ, Elena. Op. cit., s. 23-24.

Slovník *Lema* obsahuje 47500 slovníkových hesel a etymologie uvádí pouze u 4700 z nich. Podmínky jejich zařazení byly následující: a) slouží k rozlišení homonymie a polysémie, b) podávají informace o morfologických podobnostech založených na etymologické příbuznosti, c) poskytují klíč k objasnění toho významu slova, který je mu dnes prioritně přiřazován. Tyto podmínky tedy odpovídají hlavnímu kritériu pro výběr etymologií do synchronního slovníku: účelnost z hlediska výpovědní hodnoty pro běžného současného uživatele.⁶¹

3.2.1.3 Gramatické informace

Každý obecný výkladový slovník by měl do své mikrostruktury zahrnout alespoň základní gramatické informace vztahující se k lemmatu: slovní druh, rod u podstatných jmen nebo tranzitivnost u sloves. Některé slovníky však informují o gramatických specifikách lemmatu v daleko širším rozsahu. Upozorňují například na nepravdivé tvoření plurálu, na valence sloves a přídavných jmen, na možnosti kombinace přídavných jmen se slovesy *ser* a *estar*. Mnohé slovníky pak vkládají do textu různé tabulky s gramatickými pravidly, běžné jsou i přílohy s časováním nepravdivých sloves. Mnohé gramatické informace jsou pak implicitně obsaženy také ve slovníkovém příkladu užití lexikální jednotky, které uživatele informují například o různých kolokacích, ve kterých může lemma figurovat.⁶²

Pokud jde o postoj k množství gramatických informací zahrnutých v analyzovaných slovnících, asi nejvíce jich nalezneme ve slovníku *Lema* a *DUE*. Slovník *Lema* zahrnuje informace o tvoření nepravdivých plurálů některých slov (*iglu – iglúes, iglús, fax – faxes*, etc.) a do textu jsou zasazeny rámečky s gramatickým obsahem (*el acento, categorías gramaticales, concordancia, uso de las mayúsculas, uso de los signos de puntuación*, etc.). To je pro uživatele velmi praktické, protože, jak jsme již mnohokrát zmínili, slovník bývá často prvním a někdy i jediným referentem v případě jakýchkoli jazykových a gramatických pochybností mluvčího o užití lexikální jednotky. Na konci pak nalezneme přílohu s časováním pravidelných i nepravdivých sloves. Informace o časování sloves pak najdeme i v *DRAE* a *DUE*. Nepravdivé plurály se v *DRAE* nekomentují vůbec, v *DUE* pouze některé (např. *fax - faxes*). Velmi obsáhlou gramatickou přílohu ve smyslu praktické gramatické příručky poskytuje uživateli slovník *DUE*. Dále uvádí velké

⁶¹ Cf. BATTANER ARIAS, Paz (dirección científica). *Lema – Diccionario de la Lengua Española*. Ed. cit., s. IX.

⁶² Cf. GARRIGA ESCRIBANO, Cecilio. Op. cit., s. 123-124.

množství informací o valencích sloves a přídavných jmen, kolokacích apod., někdy však v poznámkách na konci lexikografického článku podává dost odborné gramatické informace, které jsou pro běžného uživatele dle našeho názoru nepříliš užitečné (např. poznámka k užití slovesa *venir*: „*Puede funcionar como atributivo: ‘Vengo muy cansado. Vino arrepentido’.* También como auxiliar con sentido incoativo.“). Další gramatické informace jsou ve všech slovnících implicitně obsaženy v příkladové části, která je v *DUE* a *Lema* velmi obsáhlá.

3.2.1.4 Variantnost jazyka

Kvalitní obecný výkladový slovník, u něhož vycházíme z předpokladu, že odráží skutečný stav jazyka, by neměl opomíjet skutečnost, že ne všechny lexikální jednotky jsou ve svém užití neutrální, a měl by na ni explicitně upozorňovat. Slovník tohoto typu by měl tedy do své makrostruktury zařadit nejen lexikální jednotky tvořící centrum systému, tj. jednotky neutrální, bezpříznakové, zastoupené ve všech stylech, ale i některé jednotky, které přes přechodnou oblast zasahují až do zóny jazykové periferie a jsou jednotkami příznakovými; tuto příznakovost a její charakter je však třeba v rámci mikrostruktury náležitě okomentovat za užití lexikografických značek.⁶³ Klasifikace těchto značek je poměrně obtížná a v literatuře často nejednotná, obzvláště porovnáme-li českou a španělskou lexikografii. Jednotlivé druhy těchto značek jsou často zastoupeny obrovským množstvím jejich konkrétních realizací, jejichž užití není vždy přesné a koherentní ani v rámci jediného slovníku. Přesto je velmi důležité, aby i přes tyto nepřesnosti v mikrostruktuře tyto značky figurovaly, protože z praktického hlediska mají pro uživatele velkou hodnotu: upozorňují zejména na komunikační situace, ve kterých je vhodné danou lexikální jednotku použít, a zároveň jsou cennými ukazateli tabuizace či nevhodnosti užití lexikální jednotky v určitém kontextu.⁶⁴

Porto Dapena ve své publikaci *Manual de técnica lexicográfica* dělí lexikografické značky velmi podrobným způsobem: značky **gramatické**, o nichž jsme hovořili výše; značky **sémantického posunu**, o nichž se naopak zmíníme později; značky **diasystematické** a značky **konotativní**. Značky diasystematické, na které v tomto oddíle

⁶³ Cf. FILIPEC, Josef. Op. cit., s. 40.

⁶⁴ Cf. GARRIGA ESCRIBANO, Cecilio. Op. cit., s. 117-118.

zaměříme hlavní pozornost, se dále dělí na **diachronické**, **diatopické**, **diastratické** a **diafazické**.⁶⁵

U značek **diachronických** si můžeme dle Dapeny povšimnout dvou aspektů: jednak se mohou vztahovat ke „stáří“ dané lexikální jednotky (např. *ant.* – *anticuado*, tj. zastaralý), jednak mohou označovat četnost jejich výskytu v současném jazyce (např. *p. us.* – *poco usado*, tj. řídce užívaný). Tyto aspekty se však často prolínají. Pokud jde například o značku *ant.* – *anticuado*, je zřejmé, že když je lexikální jednotka zastaralá, frekvence jejího výskytu v synchronním jazyce bude nízká (naopak to však neplatí, lexikální jednotka vyskytující se v jazyce řídce může být například charakteristická pro určitý slang či dialekt). V lexikografické praxi je při užívání diachronických značek třeba odlišovat slova, která jsou zastaralá, od slov, jejichž původní referent již v dnešní době neexistuje, jinými slovy se váží k určité historické realitě (např. *pancracio*, tj. pankration, bojová disciplína antických olympijských her). Tato slova totiž používáme i nadále, pokud mluvíme o historických skutečnostech, zastaralá tedy nejsou a užití značky *ant.* by se měl tím pádem lexikograf v těchto případech vyvarovat. Některé slovníky používají pro označení těchto slov značku *hist.* – *histórico*.⁶⁶

Španělská lexikografie tradičně zachycuje ve všeobecných výkladových slovnících poměrně velké množství archaismů. Tento fakt můžeme vnímat jako odkaz na tradici a díla velkých klasiků španělské literatury, tím se však dané lexikografické dílo vzdaluje od ambice synchronního slovníku striktně odrážet současný stav jazyka. K tomuto se explicitně vyjadřuje pouze *DUE* ve své předmluvě ke třetímu vydání, kde autoři upozorňují na diskutovaný problém vhodnosti zařazení archaismů do obecných výkladových slovníků; v této edici se prozatím přiklonili ke konzervativnímu řešení, v budoucnu by však rádi přistoupili k radikálnější eliminaci těchto výrazů.⁶⁷ Slovník *Lema* dokonce upouští od užití diachronických značek obecně, což je pravděpodobně dáno jeho cílem dokumentovat pouze ta slova, která jsou rozšířená v současném jazyce (např. archaismus *alfayate* – švec se vyskytuje v *DUE* i v *DRAE*, v *Lema* nikoli). V otázce zařazování neologismů do makrostruktury jsou lexikografové naopak obezřetnější. Pokud jde o značku *neolog.* – *neologismo*, nemá ve španělské lexikografii tradici a většinou se neužívá. Ani v jednom z analyzovaných slovníků jsme na ni nenarazili. To snad může být

⁶⁵ Cf. PORTO DAPENA, José-Álvaro. Op. cit., s. 250-252.

⁶⁶ PORTO DAPENA, José-Álvaro. Op. cit., s. 258-259.

⁶⁷ MOLINER, María. *Diccionario de uso del español*. [CD-ROM]. Ed. cit.

podloženo i faktem, že obecný výkladový slovník zařazuje do makrostruktury neologické jednotky až tehdy, kdy jimi být přestávají.⁶⁸ (Viz. 3.1.10)

Značky diatopické se v lexikografii užívají k označení regionalismů, tedy lexikálních jednotek, případně jejich specifických významů, které se neužívají v celém hispánském světě, ale pouze v některé z jeho částí. Přístup k užití těchto značek je u každého z analyzovaných slovníků odlišný. Zaměřili jsme se konkrétně na výskyt následujících amerikanismů: *ajochar* (Peru) – pronásledovat, *amasandería* (Chile) – pekárna, *bozorola* (Costa Rica) – kávová sedlina, *cañaza* (Panama) – bambus, *lolo* (Chile) – adolescent, *trancadera* (Bolívie) – dopravní zácpa. Kromě slov *bozorola* a *cañaza*, která se vyskytují pouze v *DRAE*, byly všechny uvedené regionalismy přítomné v makrostruktuře *DUE* i *DRAE*; v *Lema* se nevyskytuje ani jeden z nich. Všechny amerikanismy byly pak označeny diatopickou značkou pro konkrétní zemi, v níž je výraz užíván. Přístup *DRAE* k regionalismům, jejich zahrnování do makrostruktury a jejich značení můžeme tedy považovat za velmi otevřený. *DRAE* navíc jako jediný z analyzovaných slovníků pak používá i značku *Esp. (España)* pro označení lexikálních jednotek, které se nevyskytují v jiné části hispánského světa než ve Španělsku. Slovník *DUE* přistupuje k této problematice poněkud konzervativněji a diatopickými značkami označuje pouze lexikální jednotky, jejichž užití není rozšířené na území celého Španělska. *Lema* pak od komentáře lexikálních jednotek, jejichž užití je regionálně podmíněno, upouští zcela, respektive je do své makrostruktury ani nezařazuje.

Značky diastratické se v tradiční lexikografii odlišují od značek diafazických. **Značky diastratické** označují lexikální jednotky, jejichž užití je charakteristické pro určitou skupinu mluvčích, jedná se tedy o označení příslušnosti lexikální jednotky k určitému sociolektu. Tyto skupiny lze podle Bajo Pérez skloňovat na základě následujících kritérií: etnické příslušnosti, věku, pohlaví, vzdělání, socioekonomické třídy, povolání a dalších aktivit.⁶⁹ **Značky diafazické** se pak vztahují k jazykovým stylům či registrům, jejichž užití je situačně podmíněno. Rozlišení a přesné hranice mezi těmito dvěma typy značek je však obtížné stanovit. Je to dáno tím, že jazykové rozdíly mezi sociálními skupinami se v dnešní době začínají stírat, a také tím, že jednotlivé jazykové styly jsou často charakteristické pro určitou skupinu uživatelů jazyka.⁷⁰ Ve španělské lexikografii je diastratické a diafazické

⁶⁸ GARRIGA ESCRIBANO, Cecilio. Op. cit., s. 116; BAJO PÉREZ, Elena. Op. cit., s. 25-26.

⁶⁹ Cf. BAJO PÉREZ, Elena. Op. cit., s. 25-27.

⁷⁰ Cf. ETTINGER, Stefan. Op. cit., s. 385-386.

značení nekoherentní a nejednoznačné. Oba typy značek se navíc velmi často prolínají a názory na příslušnost té které značky k jednotlivým typům se u teoretiků často různí. Porto Dapena například vznáší požadavek jasného rozlišení těchto dvou typů značek (např. značky *estándar*, *subestándar*, *culto*, *popular* řadí ke značkám diastratickým; značky *coloquial*, *formal*, *informal*, *solemne* pak ke značkám diafazickým). Stefan Ettinger naopak upozorňuje na nejednoznačný rozdíl mezi těmito skupinami značek a například značku *culto* řadí na rozdíl od Dapeny mezi značky diafazické. Problémem je i označení konkrétní lexikální jednotky, která může být užívána v určitém sociolektu a zároveň spadat mezi prostředky určitého jazykového registru. Problém z hlediska zařazení představuje například i značka *vulgar*, která v mnohých slovnících označuje jednak lexikální jednotky vlastní sociolektu nízké sociální třídy, jednak lexikální jednotky, které bychom v češtině označili jako slova hrubá. Z důvodů, jež jsme naznačili výše, se v rámci lexikografie přikláníme k upuštění od striktního rozdělování těchto značek na zmiňované typy. Z našeho pohledu jde totiž v první řadě o problém teoretický a pro běžného uživatele irelevantní. To však nic nemění na faktu, že označení kontextu užití určitých jednotek je pro uživatele přínosné a určitá jednotnost ve značení v rámci jednoho slovníku je žádoucí. Pokud se například zaměříme na užití značky *vulgar* v analyzovaných slovnících u slov *esparramar* a *acojonar*, dojdeme k následujícím zjištěním: *DRAE* užívá u obou slov značky *vulg.*, *DUE* označuje *esparramar* značkou *pop.* (*popular*) a *acojonar* značkou *vulg.*, *Lema* slovo *esparramar* nezařazuje vůbec, u slova *acojonar* užívá značky *malsonante*. Vzhledem k nejednoznačnosti značky *vulgar* se nám v těchto případech jeví jako nejpříhodnější ji ze slovníku eliminovat zcela a užívat značek jiných (tj. např. *popular* a *malsonante*). Postup *DRAE* nám tedy připadá zcela nevhodný, postupy dvou zbývajících slovníků jsou přijatelné a koherentní.

Mezi značky diastratické můžeme zařadit i **značky technické (terminologické)**, jež označují odborné termíny různých vědeckých disciplin, které se rozšířily ze svého původního profesionálního prostředí do běžného jazyka, ale zároveň se jejich užití běžnými mluvčími zatím zcela negeneralizovalo. Například slovo *mamífero* by se tedy dle těchto kritérií žádnou značkou opatřovat nemělo, zatímco například slovo *anáfora* ano. Tak však postupuje pouze slovník *Lema*, v *DRAE* a v *DUE* je slovo *mamífero* označeno značkou *Zool.* (*zoología*), která se nám v tomto případě jeví jako nadbytečná. V souvislosti se specializovanými termíny se rovněž upozorňuje na fakt, že vzhledem k jejich nespočetnému a stále přibývajícimu množství je vhodné jejich zařazení do makrostruktury

obecného výkladového slovníku významně omezovat. Ve španělské lexikografii totiž existuje tendence do těchto slovníků zahrnovat co nejvíce odborných termínů, které však běžnému uživateli nejsou k ničemu a pro odborníka je naopak poskytovaná informace o těchto lexikálních jednotkách nedostačující.⁷¹

Se značkami diafazickými se často kombinují **značky konotativní**, které upozorňují na postoje, hodnocení a emoce mluvčího, který danou lexikální jednotku užívá. Jedná se jak o značky poukazující na negativní zabarvení (*despectivo, insultante*), tak na zabarvení pozitivní (*apreciativo, cariñoso*). Můžou však ukazovat i na posměšný nebo humoristický charakter lexikální jednotky (*humorístico, burlón, irónico*). Například slovo *chupatintas*, které je pejorativně zabarveno, slovník *DRAE* označuje značkou *despect.*, *DUE hum.*, *desp.* a *Lema despectivo*. Slovo *cielo* ve smyslu něžného oslovení není konotativní značkou opatřeno ani v jednom ze slovníků, v příslušné definici se však ve všech slovnících objevuje slovní spojení *apelativo cariñoso*, které poukazuje na afektivní charakter slova. Na humorné zabarvení slova *dedocracia* poukazuje pouze slovník *DUE* značkou *hum.*, ostatní jej hodnotí jako *coloquial*.⁷²

3.2.1.5 Sémantický posun

Tradičně se ve španělských výkladových slovnících používají značky, které upozorňují na takzvaný sémantický posun. Odlišují tedy významy přímo odvozené z etymologického základu slova od významů odvozených např. na základě metafory, metonymie, generalizace atd. Jedná se o značky, jejichž forma a způsob užití ve slovnících nejsou jednotné a je otázkou, zda takové značky vůbec v synchronních slovnících mají mít své místo. Upozorňují totiž na diachronní vývoj významu lexikální jednotky a jejich užití předpokládá, že významy označené značkou sémantického posunu budou následovat za významy evolučně staršími, z nichž byly odvozeny. Tyto přímé a původní významy slov však často ze současného jazyka vymizely, případně se jejich užití minimalizovalo ve prospěch významu odvozeného, proto je relevantnost užití těchto značek v synchronních slovnících dle našeho názoru nemístná a pro uživatele neúčinná.

Mezi tyto značky patří například: *por antonomasia, por extensión, por excelencia, metafórico*, atd. Značkou, která v sobě v obecné rovině shrnuje významy všech značek předchozích je potom *figurado*. V analyzovaných slovnících budeme tedy zkoumat, zda se

⁷¹ Cf. ETTINGER, Stefan. Op. cit., s. 392.

⁷² Cf. BAJO PÉREZ, Elena. Op. cit., s. 33-4; PORTO DAPENA, José-Álvaro. Op. cit., s. 264.

v nich značky pro sémantický posun vůbec vyskytují, případně které z nich a v jakých konkrétních případech. K tomu použijeme slova *parásito*, *judas*, *marmota*, *embotellar*, *apóstol* a *buda*, jejichž odvozené významy a jejich případné značení budeme ve slovnících hledat. U slov *parásito*, *judas*, *marmota* a *embotellar* nepoužívá značku pro sémantický posun ani jeden ze slovníků. Také u slova *apóstol* neuvádí značku tohoto typu ani jeden ze slovníků, *DUE* však v rámci definic odvozených významů říká následující: *apóstol: por extensión, cualquiera que propaga el cristianismo; por antonomasia, San Pablo*. Sémantický posun u těchto významů tedy slovník explicitně zmiňuje. U slova *buda* využívá *DRAE* značky *por antonom.* u významu *fundador del budismo*. V *DUE* tento význam slova *buda* chybí, v *Lema* toto heslo není zahrnuto vůbec. Obecně lze tedy říci, že v synchronních slovnících, které jsou předmětem našeho zkoumání se od užití těchto značek začíná upouštět, především pak od značky *figurado*, kterou jsme nezaznamenali ani jednou a jejíž užití je v tomto typu slovníků problematické a nadbytečné.

3.2.2 Slovníkový příklad

Důležitost exemplifikace užití lexikální jednotky v obecném výkladovém slovníku je neoddiskutovatelná. Teprve slovníkový příklad totiž uživateli často zcela objasní určité významové nuance lemmatu, které nelze obsáhnout v definici. To je obzvláště užitečné, pokud má uživatel nejasnosti v rozdílu mezi jednotlivými významy heslového slova. Tato funkce exemplifikace ve slovnících však zdaleka není funkcí jedinou. Slovníkový příklad poskytuje také syntaktickou informaci o dané lexikální jednotce, ilustruje její obvyklé postavení ve větě, její valenční vazby apod. Příklad může sloužit rovněž k upozornění na kolokace, v nichž se heslové slovo často vyskytuje. To vše by se pak mělo demonstrovat na typických případech užití dané lexikální jednotky.⁷³ Shrnuto slovy Františka Čermáka: „Exemplifikace lemmatu musí být především jak typická, tj. ilustrující typický (...) úzus, tak konkretizační vůči veškeré informaci naznačené funkcí, valencí, kontextem a sémantikou; je specifickou náhradou reálného kontextu užití.“⁷⁴

Slovníkový příklad může být buď uměle vytvořen lexikografem, nebo může být přejat ze zdrojů, ve kterých byla daná jednotka reálně užitá. V prvním případě tedy lexikograf jakožto reprezentant určité jazykové komunity vymýšlí příklady užití, o nichž se domnívá,

⁷³ Cf. BATTANER ARIAS, Paz (dirección científica). *Lema – Diccionario de la Lengua Española*. Ed. cit., s. XV.

⁷⁴ ČERMÁK, František. Paradigmatika a syntagmatika slovníku: možnosti a výhledy. In *Manuál lexikografie*. Ed. Čermák, František – Blatná, Renata. Ed. cit., s. 107.

že jsou pro danou lexikální jednotku typické, a zároveň ručí za jejich gramatičnost. Ač takové příklady někdy působí nepřírozně a násilně, jsou velmi výhodné především z hlediska možnosti ekonomizace zápisu, která není na úkor explikativní funkce příkladu. Příklad, který se reálně vyskytl v jazyce, je sice přirozenější a možná i objektivnější než příklad vymyšlený, proti jeho užití v obecných výkladových slovnících však existuje mnoho námitek. Aby reálný příklad splňoval všechny kýžené funkce exemplifikace ve slovnících, často by musela být daná lexikální jednotka zachycena v příliš širokém, složitém a nepřehledném kontextu. To je jednak neekonomické, jednak to značně ztěžuje orientaci uživatele nejen v samotném příkladu, ale i v celém slovníkovém článku. Reálné příklady jsou tedy značně nedidaktické. Navíc často namísto typického úzu dokumentují naopak úzus autorský, tedy idiosynkratický. Z těchto důvodů se v dnešní době preferuje typ příkladu uměle vytvořeného lexikografem.⁷⁵ V analyzovaných slovnících jsou příklady vytvořeny uměle a ve slovnících *Lema* a *DUE* jim je dán v mikrostruktuře opravdu velký prostor, v *DRAE* naopak figurují velmi zřídka.

3.2.3 Lexikografická definice

Lexikografický článek můžeme dle Manuela Seca rozdělit na dvě různá sdělení. První se vztahuje k jeho výrazu, druhé k jeho významu. Tato sdělení se od sebe diametrálně liší rovněž co do formy. První z nich je v lexikografickém článku realizováno pomocí více či méně standardizovaných lexikografických značek. V širším slova smyslu bychom mohli hovořit o té části článku, která zahrnuje veškeré lexikografické údaje, tj. takové informace, které se týkají nejen výrazu jazykového znaku, ale i jeho původu a variantnosti jazyka ve smyslu vázanosti jeho užití na specifickou mimojazykovou realitu. O těchto informacích a problematice jejich zanášení do mikrostruktury jsme již hovořili výše. V této části práce se naopak zaměříme na informace, které nám slovník podává o významu znaku, konkrétně pak na slovníkovou definici.⁷⁶

3.2.3.1 Principy řídicí utváření definic a problémy s ním spojené

Formulace definice je jedním z nejtěžších úkolů v lexikografické praxi a skýtá mnohá úskalí. Existuje poměrně velké množství kritérií a pravidel, která by při formulaci definic měla být dodržena, ta si však často protirečí a jejich naplnění bývá proto někdy obtížné. Názory na nezbytnost a realizovatelnost dodržování toho či onoho pravidla se pak u

⁷⁵ Ibid., s. 107-108; GARRIGA ESCRIBANO, Cecilio. Op. cit., s. 120.

⁷⁶ SECO, Manuel. *Estudios de lexicografía española*. 2.^a edición. Madrid : Gredos, 2003, s. 25-26.

různých autorů nezřídka liší. Mezi podmínky, které by měla splňovat slovníková definice, patří například následující:

- 1) Má být „přesná, jasná, výstižná, jednoznačná a stylově vytrřbená.
- 2) Nesmí obsahovat slovo dosud nevysvětlené, slovo složitější než slovo heslové, slovo expresivní, archaické, nářeční, vulgární nebo řídké. (...)
- 3) Mezi definovaným a definujícím (definiendum a definiens), tj. mezi heslovým slovem a jeho metajazykovou definicí, musí být vztah ekvivalence v rovině významové.“⁷⁷
- 4) Definiendum a definiens by si měly odpovídat, co do slovního druhu, gramatických kategorií a syntaktické funkce.⁷⁸
- 5) „Ani definiendum ani slova od něj odvozená nesmí být součástí definice.“⁷⁹
- 6) „Definice by neměla být nijak ideologicky zbarvená.“⁸⁰
- 7) Definice má pokrýt *celý* sémantický obsah definovaného a *nic víc* než tento obsah.⁸¹ Má tedy „obsahovat všechny relevantní sémantické rysy a formulovat je ekonomicky, nemá být neúplná ani redundantní.“⁸²
- 8) Je třeba se vyhnout tzv. definici kruhem (*círculo vicioso*), tj. situaci, „kdy k definici slova A je užito slova B (C, D...) a k definici slova B (C, D...) je naopak užito slova A.“⁸³
- 9) Je nutné vyvarovat se tzv. ztracených odkazů (*pistas perdidas*), neboli definice pomocí slov, která nejsou v makrostruktuře slovníku obsažena.⁸⁴

Zdaleka ne vždy je však možné předešlá pravidla pro tvorbu definic uplatnit. Zaměřme se nyní na jejich dodržování v analyzovaných slovnících a na případnou opodstatněnost jejich opominutí. První, nepřilíš specifický požadavek, že definice má být jasná, přesná a výstižná, splňují dle našeho názoru všechny slovníky, subjektivně se nám však jeví jako nejjasnější definice slovníku *Lema*.

⁷⁷ BLATNÁ, Renata. Metajazyk v lexikografii. In *Manuál lexikografie*, Ed. Čermák, František – Blatná, Renata. Ed. cit., kapitola 3., s. 75.

⁷⁸ Cf. SECO, Manuel. Op. cit., s. 32.

⁷⁹ CÓRDOBA RODRÍGUEZ, Félix. Op. cit., s. 21: „Ni el definido ni los vocablos derivados de este pueden formar parte de la definición.“

⁸⁰ MEDINA GUERRA, Antonia. La microestructura del diccionario: la definición. In *Lexicografía española*. Ed. Medina Guerra, Antonia. Ed. cit., capítulo V, s. 133: „La definición no debe traslucir ninguna ideología.“

⁸¹ Cf. SECO, Manuel. Op. cit., s. 31.

⁸² FILIPEC, Josef. Op. cit., kapitola 1., s. 31.

⁸³ BLATNÁ, Renata. Op. cit., kapitola 3., s. 75-76.

⁸⁴ Cf. PORTO DAPENA, José-Álvaro. Op. cit., s. 335-338.

V rámci dodržení pravidla druhého by slovník metajazyka, který popisuje lexikální jednotky obsažené v makrostruktuře, měl být logicky užší než slovní zásoba ve slovníku popisovaná. Obsahuje opakující se lexikální jednotky jako *especie, lugar, acción, modo, planta, relación*, atd. Slova složitější než slova heslová, se však v definicích obecných výkladových objevují poměrně často. Uvažme například způsob, jakým bychom popsali slova naprosto triviálního rázu jako například *animal*:

DUE:

Organismo vivo que posee sensibilidad, movilidad propia y alta capacidad de respuesta. Se diferencia de las plantas por la falta de clorofila y por necesitar oxígeno y alimentos orgánicos complejos para sobrevivir.

DRAE:

Ser orgánico que vive, siente y se mueve por propio impulso.

Tyto definice bychom jistě zhodnotili jako nepřirozené, neobratné, snad i obtížně srozumitelné, jejich zjednodušení by však na druhé straně vyústilo v nepřesnost. Zde se nabízí i možnost definice těchto triviálních slov vynechat úplně, protože se znalost jejich základního významu uživatelem dá předpokládat. Tímto způsobem postupuje například slovník *Lema* a u slova *animal* uvádí pouze definice významů derivovaných od významu základního. Na druhou stranu však na konci článku uvádí jako sublemma plurál *animales* s definicí:

Lema:

Reino al que pertenecen los organismos pluricelulares que se nutren de sustancias elaboradas por otros seres vivos (...), las cuales consiguen desplazándose hacia ellas o, en las especies sésiles, atrayéndolas hacia sí; generalmente están dotados de capacidad de movimiento, sistema nervioso y órganos sensoriales.

Celý článek ve slovníku *Lema* pak tedy působí velmi nepřehledně a nekoherentně.⁸⁵

Určitá násilnost podobných definic se v některých slovnících řeší pomocí aplikace tzv. *kontextových definic*. Formulace těchto definic má blíže reálné situaci, kdy se mluvčí snaží posluchači vysvětlit význam určitého slova. Kontextová definice nepůsobí tedy tak

⁸⁵ Cf. FILIPEC, Josef. Op. cit., kapitola 1., s. 35-36; BAJO PÉREZ, Elena. Op. cit., s. 45-46.

nepřirozeně jako definice klasická a „charakterizuje úzus lexikální jednotky.“⁸⁶ Takové definice se formulují například takto:

„**Preguntar** Si preguntas algo a alguien, le dices algo en forma de pregunta porque quieres saber algo.

Galopar Cuando un caballo galopa, corre muy rápido, así que las cuatro patas se levantan del suelo al mismo tiempo en cada zancada.“⁸⁷

Takto formulované definice se však užívají ve slovnících, které jsou určeny pro nerodilé mluvčí a mladší školní děti. Ve slovnících, které analyzujeme, by se daly aplikovat jen stěží vzhledem k mnohonásobně většímu množství hesel obsažených v jejich makrostruktuře a k jejich o mnoho složitějšímu významu.⁸⁸

Dle pravidla třetího a čtvrtého by správně formulovaná definice tedy měla mít schopnost nahradit v textu definiendum bez nutnosti syntaktických změn v promluvě a bez toho, aby se změnil její význam. Měl by být tedy dodržen tzv. „princip nahraditelnosti“ slovníkového hesla jeho definicí.⁸⁹ Ne všechna slova se však tímto způsobem definovat dají, proto existují tzv. definice pravé a nepravé, o nichž pohovoříme níže.

Pravidlo neuvádění definienda a slov k němu příbuzných v definici je poměrně často porušováno. Jde například o způsob definice podstatných jmen končících na *-ción*, která jsou odvozena od sloves a značí průběh nebo výsledek jejich slovesného děje:

DUE:

Pronunciación

1 f. Acción de pronunciar. Manera de pronunciar.

2 *Parte de la retórica antigua que trata de los gestos y accionado del orador.*

DRAE:

Pronunciación

1 f. Acción y efecto de pronunciar.

2 f. Parte de la antigua retórica que enseñaba a moderar y arreglar el semblante y acción del orador.

⁸⁶ FILIPEC, Josef. Op. cit., kapitola 1., s. 34.

⁸⁷ Cf. BAJO PÉREZ, Elena. Op. cit., s. 45.

⁸⁸ Cf. Ibid., s. 46-47.

⁸⁹ Cf. SECO, Manuel. Op. cit., s. 30-34.

Takové definice jsou sice z hlediska lexikografa velmi výhodné a ekonomické, pokud jde o prostor i vynaložené úsilí. Pro uživatele však představují komplikaci, protože lze předpokládat, že pokud nezná význam slova *pronunciación*, nebude znát ani význam slova *pronunciar*, což pro něj tím pádem znamená nepříjemné dvojí hledání. Slovník *Lema* definuje slovo *pronunciación* pro uživatele srozumitelněji a zároveň je definice stručná a výstižná.

Lema:

Pronunciación

1 Acción que consiste en pronunciar o emitir sonidos articulados.

2 Articulación de los sonidos al hablar

3 Declaración pública de una opinión (...)

Ač by měl obecný výkladový slovník usilovat o maximální objektivitu a neutralitu, není vždy možné zcela vyloučit odraz určitého subjektivního názoru lexikografie či ideologie, kterou vyznává. Ač tak možná většinou činí nevědomky, lexikograf do slovníku často vnáší své subjektivní pohledy. Především je to pak znát ve slovníkových definicích, pro jejichž formulaci je lidský faktor stále velmi významný. Tyto osobní postoje se v definicích odráží například v užití různých hodnotících přídavných jmen či sufixů. Lexikograf by se nicméně této subjektivitě měl snažit vyvarovat a snažit se být ohleduplný a tolerantní k ostatním. Je totiž třeba si uvědomit, že lexikograf jazykovou realitu nejen dokumentuje, ale do jisté míry i vytváří.⁹⁰ Jak jsme již mnohokrát zmínili, „slovník je totiž stále pro mnohé své uživatele knihou, která všechno ví a nikdy se nemýlí.“⁹¹ Často však prosakování různých ideologií do definic dle našeho názoru nemusí být ani tak vinou lexikografa, jako právě skutečností, že slovník zachycuje objektivní jazykovou realitu, která má k neutralitě, ohleduplnosti a toleranci často velmi daleko. Stačí se podívat například na definici slova *maricón* ve slovnících *Lema* a *DUE*:

Lema:

maricón, -ona

1 mal. desp. Hombre que tiene gestos, ademanes y actitudes que se consideran propios de las mujeres.

⁹⁰ Cf. MEDINA GUERRA, Antonia. Op. cit., capítulo V, s. 134-135.

⁹¹ Ibid., s. 135: „el diccionario sigue siendo, para muchos de sus usuarios, el libro que lo sabe todo y que nunca se equivoca.“

2 mal. desp. Hombre que siente atracción sexual hacia otro hombre.

3 mal. desp. Persona que tiene malas intenciones y realiza acciones para fastidiar, molestar y dañar a los demás.

DUE:

maricón

1 vulg. (más grosero que *marica*) Aum. de *marica* (hombre *afeminado u *homosexual e insulto).

2 vulg. Hombre malintencionado. Se emplea también como insulto.

Nejneutrálněji v tomto případě působí definice slovníku *DRAE*, kde chybí konotace zlomyslného člověka, otázkou však zůstává, nakolik je v těchto případech neutralita kýžena, má-li být aplikována na úkor objektivitu.

DRAE:

maricón

1 vulg. Varón afeminado u homosexual. U. t. c. adj.

2 U. c. insulto grosero con su significado preciso o sin él.

Definice kruhem je problém, kterému se rovněž v lexikografické praxi nelze zcela vyhnout, je však žádoucí výskyt tohoto jevu zredukovat na co nejmenší možnou míru. Situaci, kdy k definici slova A je užito slova B a naopak, je možné se vyhnout například tím, že by lexikograf všechny lexikální jednotky definoval pouze pomocí slov, které jsou frekventovaněji užívány než slovo definované.⁹² Takový postup je však velmi složitě realizovatelný.

Pokud jde o výskyt definic kruhem v analyzovaných slovnících, zaměřili jsme se na definice sloves *colocar* a *poner*, které k sobě mají významově blízko. Ve slovníku *DUE* k definici kruhem sice dochází, ale nejedná se zde o tak závažnou chybu, jelikož zatímco první význam slovesa *colocar* je definován pomocí slovesa *poner*, k definici základního významu slovesa *poner* pomocí slovesa *colocar* nedochází (to se pak objevuje až ve významu třetím a zároveň je ihned definováno za užití jiných prostředků než pomocí slovesa *poner*).

⁹² Cf. WERNER, Reinhold. La definición lexicográfica. In *La lexicografía: de la lingüística teórica a la lexicografía práctica*. Haensch, Günter – Wolf, Lothar – Ettinger, Stefan et al. Ed. cit., Capítulo 6, s. 280.

DUE:

colocar

1 tr. y prnl. Poner[se] una cosa en el sitio donde le corresponde estar; *poner* una cosa en un sitio con cuidado o con cierto orden

poner

1 tr. Hacer que una cosa esté en cierto sitio o que haya en un sitio de cierta cosa (...)

3 tr. Colocar: hacer tomar cierta posición a una cosa

Ve slovníku *DRAE* pak dochází k mnohem závažnější chybě. Sloveso *colocar* je definováno pomocí *poner*, *poner* pomocí *colocar*. Druhý význam slovesa *poner* je pak definován pomocí slovesa *situar*, což pro uživatele představuje určitou naději, jak se vymanit z definičního kruhu; v zápětí však zjišťuje, že *situar* je definováno pomocí *poner* a kruh se tak ještě rozšiřuje a uzavírá se bez porozumění hledanému výrazu.

DRAE:

colocar

1. tr. Poner a alguien o algo en su debido lugar. U. t. c. prnl.

poner

1. tr. Colocar en un sitio o lugar a alguien o algo. U. t. c. prnl.

2. tr. Situar a alguien o algo en el lugar adecuado.

situar

1. tr. Poner a alguien o algo en determinado sitio o situación. U. t. c. prnl.

Definici kruhem se v tomto případě zcela vyhnul slovník Lema.

Lema:

colocar

1 Poner a una persona o una cosa en un lugar, posición o situación determinados.

poner

1 Hacer que una persona o una cosa esté en un lugar determinado.

Při tvorbě slovníků je dobré vyvarovat se i tzv. ztracených odkazů (*pistas perdidas*), čili definic pomocí slov, která do makrostruktury nebyla zařazena. Na druhé straně se ve slovnících objevuje mnoho definic nerespektujících tuto zásadu, aniž bychom je mohli považovat za chybné. Jedná se o definice, ve kterých se nevyhnutelně musí objevit vlastní jména, která však do makrostruktur obecně výkladových slovníků nepatří. Podívejme se například, jak analyzované slovníky definují slovo *praguense*:

DUE:

De Praga

DRAE:

1. adj. Natural de Praga. U. t. c. s.
2. adj. Pertenciente o relativo a esta ciudad, capital de la República Checa.

Lema:

1. Relativo a Praga, capital de la República Checa, o a sus habitantes.
2. [persona] Que es de Praga.

Ač informace o tom, co je to Praha a kde leží, patří spíše do encyklopedických slovníků, zde je tato stručná primární informace pro uživatele praktická a je dobré ji do definice zařadit. Jako chybnou můžeme na druhé straně hodnotit definici slova *toza* ve slovnících *DUE* a *DRAE*, v níž se vyskytuje skutečný nežádoucí ztracený odkaz. Oba slovníky definují jeden z významů tohoto slova jako „*pieza grande de madera labrada a esquina viva*“, význam slovního spojení *a esquina viva* však ani jeden ze slovníků neuvádí.

3.2.3.2 Členění definic na jednotlivé typy

Definice můžeme dělit na různé druhy, jejichž odlišnosti jsou závislé především na charakteru definované lexikální jednotky. Jedním z nejznámějších rozdělení definic na jednotlivé typy, o něž se opírá (či se s ním shoduje) většina autorů španělských teoretických lexikografických děl, je typologie Ignacia Bosque publikovaná v článku „Sobre la teoría de la definición lexicográfica“ v roce 1982. Jde o typologii poměrně rozsáhlou, my ji zde však schematicky zestručníme tak, aby byla relevantní našemu tématu⁹³:

- A. Dělení definic podle druhu užitého metajazyka
 - a. Definice **pravé** (*propias*) – metajazyk obsahu
 - i. Hyperonymické
 - ii. Synonymické
 - iii. Antonymické
 - b. Definice **nepřavé** (*impropias*) – metajazyk znaku

⁹³ Cf. MEDINA GUERRA, Antonia. Op. cit., capítulo V, s. 138-139.

- B. Dělení definic podle charakteru definovaného a informací, které definice podává
- a. Definice **encyklopedické**
 - b. Definice **lexikografické**

Jak jsme již zmínili výše, pravidlo nahraditelnosti slovníkového hesla definicí, aniž by došlo ke změně významů a aniž by byly nutné jakékoli syntaktické změny v promluvě, nelze vždy dodržet. Je to dáno především charakterem definovaného, přesněji jeho slovním druhem. Definice, které se „principu nahraditelnosti“ díky slovnímu druhu definovaného podřídit mohou, nazýváme **definice pravé**. Tyto definice se snaží vyložit význam definované lexikální jednotky v determinovaných kontextech a užívají k tomu tedy tzv. metajazyk obsahu. Pomocí pravých definic definujeme tedy slova lexikální, tj. podstatná jména a většinu jmen přídavných, slovesa a většinu příslovcí.

Jak však definovat slova gramatická, která mají na rozdíl od slov lexikálních pouze význam mluvnický, jehož prostřednictvím se vyjadřují vztahy mezi slovy nebo větami? Zde je třeba užít právě **definice nepravé**, kterou bychom místo definicí mohli nazvat spíše „vysvětlením“. Princip nahraditelnosti totiž nemůže být respektován vzhledem k tomu, že tato slova postrádají věcný význam a ten tedy nemůže být v pravém slova smyslu definován. Definice nepravé, které užívají metajazyka znaku, tedy neříkají, co slovo znamená, ale k čemu a jak se užívá, nastíní kontext jejich užití. Mezi takto definovaná slova patří členy, předložky, spojky, citoslovce a některá příslovce. Stejně se definuje i většina frazeologických jednotek.⁹⁴ Srovnejme například definice přejaté ze slovníku *Lema*, kde se v prvním případě jedná o definici pravou, ve zbývajících dvou o definice nepravé:

picadora n. f. Pequeño electrodoméstico para picar o trocear alimentos.

con prep. **1** Indica que una persona acompaña a otra o hace algo junto a ella

¡venga ya! Se usa para indicar rechazo o incredulidad

Jak jsme si mohli všimnout v první definici, ani v definicích pravých nemusí být princip nahraditelnosti vždy dodržen a v tomto případě to ani nelze vnímat jako nedostatek. Podstatné jméno *picadora* je femininem, zatímco báze nominálního syntagmatu, jímž je toto femininum definováno, je rodu mužského. Jistě však cítíme, že vymyšlet pro tuto

⁹⁴ Cf. Ibid., s. 139-140; SECO, Manuel. Op. cit., s. 33-34.

definici za každou cenu podstatné jméno rodu ženského je zbytečné a mohlo by to být dokonce kontraproduktivní. Domníváme se, že princip nahraditelnosti by neměl být respektován za každou cenu, pokud by to mělo být na úkor srozumitelnosti definice.

Definice právě se dle zvolené typologie dále dělí na *hyperonymické*, *synonymické* a *antonymické*. Nejčastěji se asi setkáme s definicí *hyperonymickou*, ve které „se uvádí nejbližší nadřazený pojem k definiendu, tj. heslovému slovu, nazývaný *genus proximum*, a k tomu minimálně jeden rys charakteristický pro definiendum, tj. *differentia specifica*. Nadřazený pojem označuje třídu, do které vstupuje prvek. Charakteristickým rysem se rozumí odlišnost definienda od jiných prvků v této třídě. Uvádí se vždy tolik rysů, kolik je nutné pro odlišení od dalších prvků třídy.“⁹⁵ Nalézt *genus proximum* k definiendu však často nebývá zcela jednoduché a v různých slovnících se tato hyperonyma pro jednotlivá slova mohou lišit (např. pro slovo *avión* jsou hyperonymy: v *Lema* a *DRAE* *aeronave*, v *DUE* *aparato de transporte*; pro slovo *bar*: v *Lema* a *DUE* *establecimiento*, v *DRAE* *local*, apod.)

Definice *synonymické* (potažmo *antonymické*) jsou sice v lexikografické praxi celkem běžné, jsou však často nepřesné a lexikograf by se k nim měl uchýlovat pouze jako k nouzovému řešení. Je totiž velmi složité najít v jazyce dvě lexikální jednotky, které by si odpovídaly ve všech svých významových rovinách, proto je definice synonymem (antonymem) ve většině případů nedostačující.⁹⁶ Existují však naopak případy, kdy taková definice šetří čas a místo: *pantufla – pantufla*, *chepudo – cheposo*, *errar – no acertar*, apod. (viz. *DRAE*). U některých slov je pak při definici polysémickým synonymem vhodné zmínit, ve kterém významu dané slovo synonymem k definiendu je.⁹⁷ Tak postupují všechny analyzované slovníky.

Srov. např. *DRAE*:

oliva.

1. f. **olivo** (|| árbol).

2. f. **aceituna** (|| fruto del olivo).

3. f. **lechuza** (|| ave rapaz).

4. f. **paz.**

⁹⁵ BLATNÁ, Renata. Op. cit., kapitola 3., s. 75.

⁹⁶ Cf. WERNER, Reinhold. La definición lexicográfica. In *La lexicografía: de la lingüística teórica a la lexicografía práctica*. Haensch, Günter – Wolf, Lothar – Ettinger, Stefan et al. Ed. cit. Capítulo 6, s. 277.

⁹⁷ Cf. PORTO DAPENA, José-Álvaro. Op. cit., s. 287-288.

Ač by synonyma (antonyma) ve většině případů neměla nahrazovat definici, je výhodné je přesto do mikrostruktury zahrnout, a sice v samostatném oddíle lexikografického článku. Slovník tak upozorní na paradigmatické sémantické vztahy, které existují mezi různými jednotkami lexikální zásoby jazyka, a často tak uživateli napomáhá k hlubšímu porozumění významu jednotky a k jejímu usouvztažnění uvnitř celého systému, tj. zařazení do konkrétních sémantických skupin. Zároveň může být tato informace využita uživatelem při vlastní tvorbě textů k jejich stylistickému ozvláštnění, to už je však spíše úkolem specializovaných synonymických slovníků než slovníků obecných.⁹⁸

Encyklopedické definice by se v obecně výkladovém slovníku vyskytovat neměly vůbec, případně velmi zřídka. Zatímco definice *lexikografická* udává významy lexikálních jednotek, definice *encyklopedická* popisuje reálné předměty a koncepty. Mezi slovníkové heslo a lexikografickou definici můžeme vložit sloveso „znamená“, zatímco mezi slovníkové heslo a definici encyklopedickou by se hodilo spíše sloveso „je“.⁹⁹ Srovnajme například následující definice převzaté ze slovníku *Lema*:

león Mamífero felino de 250 a 350 cm de longitud (cola incluida), pelaje pardo claro, cabeza grande, cola larga terminada en un mechón y uñas fuertes que usa para cazar; el macho es mayor que la hembra y tiene una larga melena que le cubre la nuca y el cuello; es carnívoro y habita en manada en desiertos y estepas de África y la India.

llorar 1 Derramar lágrimas en señal de dolor, tristeza, alegría o necesidad.

Existují tedy určité lexikální jednotky, které encyklopedickou definici vyžadují. Těžko bychom například uživateli vysvětlili, co je to lev, aniž bychom se při tom uchýlili k reálnému popisu tohoto zvířete. Definice tohoto typu se tedy v obecně výkladových slovnících objevují u slov označujících především různá zvířata, rostliny, minerály, nemoci, apod. Pokud se však znovu podíváme na definici slova *león* ve slovníku *Lema*, *jistě* dojdeme k závěru, že zdaleka ne všechny informace, které jsou nám v ní předkládány, jsou nezbytné k pochopení významu definovaného slova, respektive k přiřazení slova *león* k představě reálného zvířete. Potřebujeme snad nezbytně vědět, kolik centimetrů lev měří, že své silné drápy používá při lovu, že je samec větší než samice a že žije ve smečkách v Africe a v Indii? Existuje snad kočkovitá šelma, jež by nebyla masožravá? Tato definice je tedy plná redundantních informací, které patří do encyklopedie a ne do výkladového

⁹⁸ Cf. GARRIGA ESCRIBANO, Cecilio. Op. cit., s. 114.

⁹⁹ Cf. BAJO PÉREZ, Elena. Op. cit., s. 42-44.

slovníku. Ač se užití encyklopedických definic nelze zcela vyhnout, je nezbytné ekonomizovat a uvádět skutečně jen ta fakta, která jsou nutná k identifikaci definovaného předmětu reálného světa.¹⁰⁰ Pokud jde o zbývající dva slovníky, *DUE* již uvádí definici stručnější, nejlépe si s ní však z našeho pohledu poradil slovník *DRAE*.

DUE:

león

1 Mamífero carnívoro férido que vive en los desiertos y estepas de África y de Asia meridional. Es muy corpulento, de pelo rojizo y cabeza grande; el macho tiene una larga melena. Se le ha llamado mucho *el rey de los animales*.

DRAE:

león

1 Gran mamífero carnívoro de la familia de los Félidos, de pelaje entre amarillo y rojo. Tiene la cabeza grande, los dientes y las uñas muy fuertes y la cola larga y terminada en un fleco de cerdas. El macho se distingue por una larga melena.

3.2.3.3 *Kontext definice*

Součástí lexikografické definice bývá často i *kontext* užití lexikální jednotky, kterému ve španělské terminologii odpovídá výraz *contorno*. Uživatelé *kontext* informuje o různých kombinatorických možnostech lexikální jednotky a o syntagmatech, ve kterých se jednotka běžně vyskytuje, často však rovněž přispívá k hlubšímu porozumění jejímu významu. Tento *kontext* bývá někdy zahrnut do definice lexikální jednotky bez zvláštního ohraničení či vyznačení, což zapříčiňuje porušení principu nahraditelnosti definovaného definujícím. Například definice slovesa *comprar* jsou v analyzovaných slovnících následující:

DRAE:

Obtener algo con dinero.

DUE:

Adquirir una cosa mediante dinero

Lema:

Adquirir una cosa a cambio de dinero.

¹⁰⁰ Cf. WERNER, Reinhold. La definición lexicográfica. In *La lexicografía: de la lingüística teórica a la lexicografía práctica*. Haensch, Günter – Wolf, Lothar – Ettinger, Stefan et al. Ed. cit. Capítulo 6, s. 282-285.

Pokud bychom chtěli u těchto definic uplatnit princip nahraditelnosti například ve větě: *Si pudiera, compraría una casa*, pak by byl výsledek následující: **Si pudiera, obtendría algo con dinero una casa/adquiriría una cosa mediante dinero una casa/adquiriría una cosa a cambio de dinero una casa*. Je tedy zřejmé, že v těchto definicích tvoří jejich kontext slova *algo* a *una cosa*, kvůli nimž nelze princip nahraditelnosti uplatnit. Kontext definice tedy můžeme definovat jako veškerá slova obsažená v lexikografické definici, která při nahrazení definovaného definujícím z hlediska ekvivalence významu „přebývají“.

Oproti prostému zahrnutí kontextu do definice, které jsme viděli výše, je vhodnější, aby byl od jejího zbytku graficky oddělen. Běžně se k tomu užívá ohraničení hranatými závorkami. Z definovaných slovníků užívá toto grafické vyznačení pouze slovník *Lema*, ne však vždy zcela adekvátně, natož systematicky. Ve zmíněné definici slovesa *comprar* nevyznačuje *Lema* kontext vůbec, avšak například v definici jednoho z významů slovesa *morir* je kontext oddělen závorkami: *Terminarse [una cosa]*. Jako příklad nesprávně odděleného kontextu definice můžeme uvést například definici jednoho z významů slovesa *disonar*: *carecer de la armonía o consonancia necesaria [una cosa] con otra o [varias] entre sí*. Jako příklad užití tohoto slovesa dále *Lema* uvádí: *esa actitud agresiva disuena con tu personalidad tranquila y pacífica*, kdybychom však za sloveso *disuena* dosadili definici zbavenou kontextu v závorkách, výsledek by nebyl zrovna uspokojivý: **esa actitud agresiva carece de la armonía o consonancia necesaria con otra o entre sí con tu personalidad tranquila y pacífica*. Kontextem definice tedy logicky není pouze *una cosa* a *varias*, ale *una cosa con otra o varias entre sí*.

Pro úplnost je třeba zmínit, že v definicích se často nevyskytují pouze kontexty integrované do definujícího syntagmatu, ale i kontexty neintegrované, které se do definice syntakticky nezačleňují. Ty jsou poměrně často užívány slovníky *DRAE* a *DUE*. Například lokuci *a trasquilones* definují následovně:

DRAE:

Dicho de cortar el pelo: Con desorden, feamente y sin arte.

DUE:

Aplicado a la manera de cortar o estar cortado el pelo, con trasquilones.

V těchto definicích jsou tedy *neintegrovanými* (vysvětlujícími) *kontexty*: *dicho de cortar el pelo a aplicado a la manera de cortar o estar cortado el pelo*.¹⁰¹

3.2.3.4 Řazení definic jednotlivých významů

V jazyce existuje jen velmi málo znaků, jejichž formě by odpovídal pouze jediný význam. Z toho důvodu vyvstává v lexikografii další problém, a sice jak určit pořadí jednotlivých významů lexikální jednotky v lexikografickém článku.

Kritéria řazení těchto významů můžeme rozčlenit na **diachronní** a **synchronní**. Ve španělské lexikografické tradici bylo častěji přihlíženo právě k historickému vývoji významů lexikální jednotky, proto se postupovalo tak, že na prvních místech byly uváděny významy nejbližší etymologickému základu lexikální jednotky. Kritériem synchronním je myšlen především počet výskytů užití jednotlivých významů v současném jazyce a jejich řazení od nejvíce frekventovaného významu po nejméně frekventovaný. Předpokladem k uplatnění tohoto přístupu, jímž by se současný obecně výkladový slovník měl ideálně řídit, je čerpat z korpusu, který dovoluje určit nejen frekvenci užití slov, ale i jejich jednotlivých významů.

Vedle těchto kritérií existují i kritéria **gramatická** a **diasystematická**, tedy řazení významů dle gramatických kategorií a dle jejich případného užití pouze ve specifických kontextech, případně určitými charakteristikami vymezenými skupinami uživatelů jazyka (užití v dialektech, sociolektech, atd.).¹⁰²

Míra uplatnění jednotlivých kritérií pro řazení významů lexikálních jednotek se od sebe v analyzovaných slovnících značně liší. Nejprve se zaměříme na pravidla uváděná v „návodu k užití“ slovníku *Lema*. Na první místo jsou v tomto slovníku kladeny významy, které lze považovat za prototypické pro danou lexikální jednotku, čili ty, které ji nejlépe reprezentují. Tyto významy mají často navíc největší frekvenci výskytu v jazyce. Dále následují významy, které jsou s těmi prvními sémanticky spjaté, případně od nich odvozené, další významy se pak řadí dle frekvence užití v jazyce. Na poslední místa se umisťují specializované termíny.¹⁰³ Takové řazení je sice pro uživatele praktické, ale nelze jej považovat za vědecky přesné, objektivní a v rámci celého slovníku koherentní, jelikož

¹⁰¹ Cf. PORTO DAPENA, José-Álvaro. Op. cit., s. 307-328.

¹⁰² Cf. GARRIGA ESCRIBANO, Cecilio. Op. cit., s. 107-108.

¹⁰³ Cf. BATTANER ARIAS, Paz (dirección científica). *Lema – Diccionario de la Lengua Española*. Ed. cit., s. XIV.

se zakládá především na subjektivním hodnocení lexikografů. Ač slovník *Lema* neuvádí žádné gramatické kritérium pro řazení významů, vesměs se řídí těmito pravidly: nejprve klade významy odpovídající přídavným jménům, poté podstatným, v pořadí významů odpovídajících podstatným jménům pak upřednostňuje mužský rod před ženským a singulár před plurálem. Jak již bylo naznačeno, významy odpovídající specializovaným termínům se řadí na konec článku. Jinak je tomu však u významů užívaných ve specifických kontextech nebo specifickou skupinou uživatelů (např. významy označené jako *colloquial* apod.), které se řadí napříč článkem a jejich označení je tedy z hlediska pořadí irelevantní.

Vesměs je řazení jednotlivých významů přehledné a usnadňuje hledání ve smyslu snadno a rychle dostupných informací, které uživatel pravděpodobně hledá. Vzhledem k tomu, že není jasně určená priorita jednotlivých kritérií, dochází ve slovníku k jistým diskrepancím, které však nenarušují jeho strukturu a srozumitelnost lexikografického článku, potažmo orientaci v něm. Jako příklad těchto nesrovnalostí můžeme uvést, že ačkoli *Lema* v návodu k užití uvádí, že specializované termíny se vždy řadí na konec článku, toto pravidlo je často porušeno ve prospěch nepřiliš exaktního, zato však bezesporu užitečného pravidla prvního, tj. řazení prototypických významů lexikální jednotky na přední místa lexikografického článku. Případně je dána přednost explicitně nevyřčeným kritériím gramatickým nebo kombinaci obojího.

Lema:

genérico, -ca adj.

1 Que es general o se refiere a un conjunto de elementos del mismo género [...]

2 GRAM. Del género o relacionado con esta categoría gramatical [...]

3 adj./n. m. [medicamento] Que tiene la misma composición y forma farmacéutica que el medicamento original con marca comercial que lo había patentado, y se comercializa con el nombre del principio activo que lo compone [...]

Pravidla pro určení pořadí významů lexikálních jednotek jsou o mnoho přesněji a pečlivěji propracována ve slovníku *DRAE*. Gramatické kritérium je v tomto slovníku ve většině případů nadřazeno kritériím ostatním: nejprve se uvádějí přídavná jména, následně jména podstatná (u nich maskulinum předchází femininu a singulár plurálu), poté příslovce a nakonec předložky. U sloves se nejprve uvádějí významy transitivní, poté intransitivní a nakonec pronominální. V pokynech pro užití slovníku se však připouští možnost porušení

těchto pravidel, pokud odporují kritériu „vnitřní logiky“ článku. Jako příklad pak uvádí heslo *boa*.

DRAE:

boa. (Del lat. *boa*).

1. f. Serpiente americana de hasta diez metros de longitud, con la piel pintada de vistosos dibujos. No es venenosa, sino que mata a sus presas comprimiéndolas con los anillos de su cuerpo. Hay varias especies, unas arborícolas y otras de costumbres acuáticas. Todas son vivíparas.

2. m. Prenda femenina de piel o pluma y en forma de serpiente, para abrigo o adorno del cuello. [...]

Ač je slovo *boa* ve významu „hroznýš“ ženského rodu, předchází ve článku významu odpovídajícímu v češtině slovu „boa“, jakožto ozdoby na krk, který se realizuje prostřednictvím podstatného jména v rodě mužském. Je to dáno tím, že aby byla „vnitřní logika“ článku zachována, je třeba význam „hroznýš“ nadřadit významu „boa“, jelikož tento je od předešlého sémanticky odvozen.

Po kritériu gramatickém následují v žebříčku priorit kritéria diasystematická. Nejprve jsou uváděny významy bez jakýchkoli značek tohoto typu, mezi nimi jsou upřednostňovány významy s vyšší frekvencí výskytu. Dále se řadí významy se značkami: 1. diastratickými 2. diafazickými 3. technickými 4. diatopickými 5. diachronickými. Významy se značkami konotativními nemají v této hierarchii pevné místo, většinou se však řadí za ty, které nejsou nijak označeny. I tomuto kritériu je však nadřazeno ono kritérium logické, tj. např. u hesla *ángulo*, je význam „úhel“ sice označen značkou *Geom.*, přesto však figuruje na prvním místě, protože ostatní významy jsou od tohoto prvního významu odvozeny.¹⁰⁴

Ve slovníku *DUE* nejsou žádná pravidla pro řazení významů uvedena, tradiční kritéria gramatická nejsou povětšinou respektována. Córdoba Rodríguez v kritice slovníku *DUE* uvádí, že významy jsou řazeny od toho, který má nejbližší k etymologickému základu slova, za ním pak následují významy od tohoto významu odvozené od významově nejbližšího po významově nejvzdálenější. Tento postup se autorovi kritiky zdá užitečný především proto, že tímto se často na první místa v lexikografickém článku dostávají významy méně známé, čili významy, které uživatel nejpravděpodobněji nezná a proto je hledá. Nám se však řazení významů ve slovníku *DUE* jeví často jako velmi nepřehledné.

¹⁰⁴ Cf. Real Academia Española. *Diccionario de la lengua española*. [online]. [cit. 2012-04-06]. Dostupné z: <<http://lema.rae.es/drae/>>.

Uživatel dle našeho názoru většinou logicky očekává řazení významů od nejběžnějších po méně obvyklé, proto se jednotlivé významy ve výsledku jeví jako neuspořádané, což znesnadňuje orientaci v článku a rychlý přístup ke kýženým informacím. Navíc záleží na tom, zda je uživatelem slovníku rodilý mluvčí nebo student španělštiny jako cizího jazyka, jemuž je speciálně slovník *DUE* také explicitně určen. Rodilý mluvčí možná uvítá řazení méně známých významů na přední místa, student španělštiny však povětšinou nikoli.

Porovnejme nyní řazení významů slova *culto* v jednotlivých slovnících:

DRAE:

culto, ta. (Del lat. *cultus*).

1. adj. Dicho de las tierras o de las plantas: **cultivadas.**
2. adj. Dotado de las calidades que provienen de la cultura o instrucción. [...]
3. adj. p. us. **culterano.**
4. m. Homenaje externo de respeto y amor que el cristiano tributa a Dios, a la Virgen, a los ángeles, a los santos y a los beatos.
5. m. Conjunto de ritos y ceremonias litúrgicas con que se tributa homenaje.
6. m. Honor que se tributa religiosamente a lo que se considera divino o sagrado.
7. m. Admiración afectuosa de que son objeto algunas cosas. *Rendir culto a la belleza.*
8. m. **cultivo.**
9. adv. m. Con cultura de estilo.

DUE:

culto, -a (del lat. *cultus*)

- 1 m. (*Dar, Rendir, Tributar*) *Respeto, veneración y acatamiento tributados a Dios o a los dioses: 'Rendían culto a Moloch'. ~Adoración.
Conjunto de ceremonias con que se exterioriza: 'El culto católico'.
- 2 Estimación extraordinaria por una cosa espiritual o material: 'El culto a la amistad [a la justicia, a la belleza, a la buena mesa]'.
- 3 adj. *Aplicado a la tierra, cultivado.*
- 4 Aplicado a las personas, poseedor de conocimientos aprendidos por el estudio, la lectura, etc. ~ Ilustrado, instruido. => *Conocer, *saber.
Aplicado a países, en posesión de una cultura adelantada.
Se aplica a las palabras o expresiones usadas sólo por personas cultas o en lenguaje literario.
Ling. Específicamente, a las expresiones adaptadas del latín o el griego a un idioma, que no han sufrido las modificaciones propias de la derivación popular [...]
- 5 *Culterano.*

Lema :

culto, -ta *adj.*

1 [persona] Que tiene cultura [...]

2 Que es propio de las personas cultas [...]

3 [lengua] Que se usa como vehículo de cultura [...]

4 [palabra, expresión, giro] Que procede del latín o el griego y se incorpora a una lengua moderna por vía culta o tardíamente, de modo que no sufre ningunas transformaciones fonéticas regulares [...]

5 [tierra o planta] Que está cultivado.

6 *n. m.* Homenaje de veneración y respeto que se rinde a un ser divino o sagrado [...]

7 Conjunto de actos y ceremonias en los que se expresa veneración y respeto a un ser divino o sagrado [...]

8 Adoración de que son objeto algunas cosas o personas [...]

Slovník *DRAE* stejně jako slovník *Lema* dodržují při řazení významů slova *culto* tradiční pravidla plynoucí z kritéria gramatického (tj. nejprve řadí významy hesla jako přídavného jména, posléze podstatného). Slovník *DUE* se tímto kritériem neřídí. Ačkoli v pokynech k užití slovníku *DRAE* není zmínka o etymologickém řazení významů, v tomto lexikografickém článku je tento přístup evidentní. Snad se tedy v tomto případě jedná o dodržení oné „vnitřní logiky článku“, což je kritérium evidentně nadřazené kritériu frekvence užití (význam „obděláný“ je nadřazen významu „vzdělaný“). *Lema* se naopak drží pravidla, které staví na přední místa lexikografického článku významy prototypické a nejčastěji užívané. *DUE* postupuje za užití svého etymologického přístupu a dává přednost významové konotaci „uctívání“ před konotací „obdělávání“. Nejpréhlednější, pokud jde o pořadí významů, se nám jeví článek ve slovníku *Lema*.

4 Analyzované slovníky – shrnutí

4.1 *Diccionario de la lengua española* (Real Academia Española)

4.1.1 Počátky lexikografické práce Španělské královské akademie

Když v roce 1713 založil Juan Manuel Fernández Pacheco, markýz z Villeny, Španělskou královskou akademii, motivací k tomuto činu byl v první řadě zájem o obnovení prestiže španělského jazyka, která značně utrpěla politickým úpadkem země. Toho mělo být docíleno především uchováním kastilštiny předešlého století. Podle akademiků totiž právě v XVI. století dosahoval jazyk svého největšího rozkvětu, nejvyšších kvalit a nejčistší formy, a to především díky vzniku do té doby jazykově nejvytříbenějších literárních děl. Akademie si tedy předsevzala vymýtit z jazyka chyby a nově vznikající nešvary zapříčiněné především neznalostí a nedbalostí jeho uživatelů. Prioritní cíle Akademie jsou zřetelně reprezentovány i jejím heslem: *limpia, fija y da esplendor*, chtěla tedy jazyk očistit, ustálit a vrátit mu lesk.

Hlavním prostředkem k dosažení uvedených cílů měl být obsáhlý a přesný slovník, který by jazyk sjednotil a ustálil jazykovou normu. Uběhlo pouhých dvacet šest let od jejího vzniku a Akademie již mohla publikovat první vydání šestisvazkového lexikografického díla *Diccionario de autoridades*, inspirovaného reprezentativními slovníky francouzské a italské jazykové akademie. Makrostrukturu tohoto slovníku tvořilo 42500 hesel, mezi nimiž však nefigurovaly pouze lexikální jednotky spisovné a jednotky užívané vzdělanou skupinou obyvatel a vyšší sociální třídou, jak bychom se vzhledem k cílům Akademie mohli domnívat. Normativní intence Akademie nebyly tedy uskutečňovány pomocí ignorace lexikálních jednotek, které byly považovány za chybné, tj. odporující normě, nýbrž pomocí jejich náležitěho komentáře. Akademie neměla v úmyslu jazyk přetvářet, nýbrž pouze upozorňovat na nešvary, které se při jeho užívání mohou vyskytovat, případně na specifické kontexty užití určitých slov.

Hlavním poznávacím rysem tohoto slovníku jsou reálné příklady užití lexikálních jednotek obsažených v makrostruktuře, převzaté z děl uznávaných autorů španělské literatury (*autoridades*). Účelem bylo především doložit výskyt dané lexikální jednotky v jazyce a poskytnout jakousi garanci její původnosti a reprezentativnosti. K této dokumentaci, potažmo k samotné extrakci hesel, byla užita díla z různých historických epoch, což logicky vedlo k tomu, že se ve slovníku vyskytuje i mnoho archaismů.

V makrostruktuře se dále vyskytují i různé dialektalismy, přičemž jejich diatopicky omezené užití je explicitně vyznačeno. Zajímavé je, že se tomu tak děje i v případě, kdy se jedná o jednotky specifické pro oblast Kastilie či Madridu, což lze považovat za doklad necentralistického postoje Akademie k jazyku. Také postoj k neologismům a výpůjčkám z cizích jazyků je až překvapivě smířlivý a jejich užití ve většině případů není odsuzováno. Do makrostruktury jsou dále začleněna příslovce končící na *-mente* a vyloučena jsou naopak vlastní jména míst a osob. Do slovníku jsou zahrnuty i frazeologické jednotky včetně přísloví, latinské ekvivalenty slov a etymologie.

Vzhledem k tomu, že poptávka po slovníku byla obrovská a vytvoření druhé, kompletně zrevidované edice by trvalo příliš dlouho, rozhodla se Akademie pro prozatímní řešení a roku 1780 vydala kompendium svého prvního slovníku nazvané *Diccionario de la lengua castellana, reducido a un tomo para su más fácil uso*. Od revize *Diccionario de autoridades* se však postupně upouští a onen původně provizorní slovník, který je později přejmenován na *Diccionario de la lengua española*, se stává stěžejním slovníkem Královské akademie, potažmo celé španělské lexikografie.¹⁰⁵

První vydání *DRAE* z roku 1780 obsahovalo všechna hesla *Diccionario de autoridades* spolu s původními definicemi. Zredukovat šest svazků na jeden se podařilo zejména díky eliminaci reálných příkladů užití zahrnutých lexikálních jednotek. Pro porozumění charakteru *DRAE* je nezbytné brát na vědomí jeho původ, který vysvětluje mnoho jeho specifických a často i zdánlivě nepochopitelných rysů. Ačkoli slovník prochází nepřetržitou aktualizací a zdokonalováním, jeho základy položené na staleté tradici snad ani nelze zcela přetvořit.¹⁰⁶

4.1.2 Makrostruktura

Španělská královská akademie v současné době začíná slevovat ze svých preskriptivních nároků a začíná ve svém slovníku *DRAE* stále více respektovat statistickou normu. V předmluvě k *DRAE* se o strategii výběru slovníkových hesel dozvíme, že se slovník snaží zachytit co možná nejúplněji slovní zásobu knižní a kultivovanou a zároveň i lexikální jednotky charakteristické pro běžnou současnou mluvu. Pokud však jde o různé

¹⁰⁵ Cf. RUHSTALLER, Stefan. Las obras lexicográficas de la Academia. In *Lexicografía española*. Ed. Medina Guerra, Antonia. Ed. cit., Capítulo IX, s. 237-243.

¹⁰⁶ Cf. Ibid., s. 250-252.

regionalismy, technicismy, vulgarismy a archaismy, slovník zachytí pouze nejčastěji užívané výrazy.¹⁰⁷

Regionalismy stejně jako archaismy však mají v makrostruktuře slovníku velmi početné zastoupení. Pokud z tohoto hlediska srovnáme makrostrukturu *DRAE* s makrostrukturami ostatních analyzovaných slovníků, zjistíme, že v *DRAE* jsou tyto příznakové jednotky zastoupeny nejhojněji. Na straně jedné tedy slovník na základě staleté tradice udržuje v makrostruktuře slova v současném úzu zastaralá, na straně druhé je novátorsky otevřen zařazování výrazů, jejichž užití je diatopicky podmíněno, především pak amerikanismů. V předmluvě ke slovníku se můžeme dočíst, že udržování velkého počtu archaismů ve slovníku je zapříčiněno tím, že ještě nebyl dokončen *Diccionario histórico*, jehož účelem bude pomáhat při četbě historických textů. Tuto jeho budoucí funkci tudíž zatím zaujímá *DRAE*. Pokud jde o regionalismy, slovník se díky spolupráci dílčích akademií celého hispánského světa v tomto směru neustále zdokonaluje a jako jediný z analyzovaných slovníků navíc nediskriminačně používá i značku *Esp.* pro výrazy užívané pouze ve Španělsku.

Přístup *DRAE* k neologismům je však již konzervativnější. Ze všech analyzovaných slovníků jich obsahuje nejméně, především pokud jde o výpůjčky z angličtiny. Slovník totiž jednoznačně preferuje slova domácího původu a kalky, příkladem budiž nezařazení slova *e-mail*, zatímco slovní spojení *correo electrónico* zařazeno je. Jako jediný ze slovníků zcela vynechává zahrnutí grafických zkratk do makrostruktury (*Lema* některé z nich zařazuje, v *DUE* existuje jejich seznam v podobě samostatné přílohy). Frazeologické jednotky jsou do makrostruktury zahrnuty a jsou řazeny abecedně na konec článku. Na rozdíl od předchůdce slovníku *DRAE*, *Diccionario de autoridades*, však nezařazuje přísloví. Jejich označování pomocí značek jako *loc. adv.* (*locución adverbial*) apod. je dle našeho názoru nadbytečné.

4.1.3 Mikrostruktura

Mikrostruktura slovníku *DRAE* je přehledná a uživatel není zahrnován přílišným množstvím informací. Tato menší obsáhlost slovníkových článků oproti zbylým dvěma slovníkům je dána mimo jiné i tím, že ve slovníku nefiguruje příliš mnoho příkladů a syntagmatických informací. Nejedná se totiž na rozdíl od slovníků *Lema* a *DUE* o slovník

¹⁰⁷ Cf. Real Academia Española. *Diccionario de la lengua española*. [online]. [cit. 2012-05-16]. Dostupné z: <<http://lema.rae.es/drae/>>

uživatelský, ale o slovník čistě jazykový. Z tohoto důvodu není například udávána výslovnost slov cizího původu. Stejně tak je ve slovníku málo informací gramatických, žádné přílohy s gramatickým obsahem v něm (krom kompletních tabulek časování sloves) nenajdeme. Pokud jde o diasystematické značky, lze slovníku vytknout užití značky *vulgar* ve dvojím významu (pro slova hrubá a lidová).

Slovník pokračuje v tradici zavedené slovníkem *Diccionario de autoridades* a do své mikrostruktury zahrnuje etymologie slov. Etymologické kritérium je často užíváno při řazení definic jednotlivých významů v článku spolu s kritériem gramatickým a diasystematickým, kterým je první z nich často nadřazeno, aby byla respektována „vnitřní logika“ článku. Stručná formulace definic rovněž přispívá ke zmenšení rozsahu mikrostruktury, jejich syntaktická struktura však někdy působí strojeně a křečovitě. Navíc je v nich běžně užíváno slov, která jsou složitější či méně užívaná než slovo definované, případně jsou zastaralá. Princip nahraditelnosti je často nadřazen požadavku srozumitelnosti definice a autoři slovníku se bohužel nevyhnuli ani občasně definici kruhem.

4.1.4 On-line verze slovníku

Slovník *DRAE* můžeme nalézt v tištěné podobě i na *CD-ROM*, my jsme si však pro analýzu vybrali jeho verzi *on-line*. Slovník je jako živý organismus, který se neustále mění spolu s jazykem, je průběžně zdokonalován a aktualizován. Velkou nevýhodou tradičních tištěných slovníků je bezesporu doba, po kterou musíme na tyto aktualizace čekat. V tomto je slovník *on-line* skutečným protipólem tištěné verze, protože jeho provozovatel má možnost ve slovníku provádět změny ihned po jejich přijetí a jakákoli aktualizace tak může být uživateli k dispozici prakticky okamžitě. Španělská královská akademie publikuje aktualizací změny ve svém *on-line* slovníku semestrálně, přičemž explicitně odděluje články původní, dvaadvacáté verze slovníku, které jsou na stránkách stále k dispozici, od článků upravených pro budoucí třiadvacáté vydání. K těmto změnám je nyní (od června 2012) umožněn přístup i přes speciální aplikaci, která nově zařazená hesla a hesla odpovídající upraveným článkům řadí abecedně.

Nově bylo zdokonaleno i vyhledávání ve slovníku. Zatímco v dřívější verzi bylo možné vyhledávat pouze lemmatizované tvary, nová verze umožňuje hledání jakékoli lexikální jednotky i v jejích flektivních tvarech. Zachována pak zůstala možnost hledat

lexikální jednotky bez diakritiky a původní možnost hledání na základě foneticko-ortografické podobnosti byla nyní rozšířena (např. při zadání tvaru *ierba se automaticky vyhledají slova *herbar*, *hierba*, *serba*, *verba*, *yerba*). Další novinkou je i možnost automaticky vyhledávat víceslovné lexikální jednotky v makrostruktuře přímo jejich zadáním do vyhledávače. Tyto změny podstatně usnadnily práci se slovníkem a přiblížily tak jeho funkce funkcím slovníku na CD-ROM.¹⁰⁸

Jako jednu z hlavních výhod slovníku *DRAE on-line* je nutné zdůraznit i jeho snadnou dostupnost všem zcela zdarma. Pozitivem je samozřejmě i možnost jeho užití skrze kterýkoli počítač s přístupem na internet, představuje tedy pro uživatele velmi pohotovou pomůcku pro řešení jazykových problémů.

4.1.5 Shrnutí

Slovník *DRAE* je jedinečným a pro hispánskou jazykovou komunitu nenahraditelným dílem, které je charakteristické svou dlouholetou tradicí. Ač v současné době vychází výhradně ze statistické normy, uživateli jazyka je vnímán jako slovník preskriptivní. V hispánském kontextu je i přes častou kritiku tradičně považován za slovník ze všech nejdůvěryhodnější, nejměrodatnější a nejprestižnější. Je kritizován především za velký počet archaismů v makrostruktuře a nedostatečnou rychlost zařazování neologismů. Archaismy jsou v makrostruktuře přítomny z důvodu možnosti užití slovníku při četbě historických literárních děl. Pokud jde o neologismy, akademici se brání tím, že se Akademie nemůže nechat strhávat přechodnými módními vlnami a musí po určitou dobu vyčkávat, až se slovo a jeho ortografická forma v úzu ustálí a tento „stabilizovaný“ neologismus začne vykazovat dostatečný počet výskytů. Dále je často kritizován i malý počet amerikanismů v makrostruktuře, tato kritika se nám však již nyní jeví jako neoprávněná.¹⁰⁹

Slovník je dle našeho názoru ideální pro pasivní užití, tj. porozumění textům, vzdělaným rodilým mluvčím. Za největší pozitivum z pohledu takového uživatele potom považujeme jeho přehlednost a stručnost článků. Největším negativem může být naopak způsob formulace definic, které působí poněkud uměle a archaicky.

¹⁰⁸ Cf. Real Academia Española. *Diccionario de la lengua española*. [online]. [cit. 2012-06-22]. Dostupné z: <<http://lema.rae.es/drae/>>.

¹⁰⁹ Cf. CÓRDOBA RODRÍGUEZ, Félix. Op. cit., s. 64-68.

4.2 *Diccionario de uso del español* (Moliner, María)

Když se autorka *Diccionario de uso del español*, María Moliner, dohodla v roce 1952 s vydavatelstvím Gredos na jeho zpracování, počítala s tím, že se jí podaří práci dokončit za tři roky. První vydání slovníku však spatřilo světlo světa až v roce 1966 (svazek A-G), potažmo v roce 1967 (svazek H-Z). Revize slovníku pro druhé vydání (1998) musela být již dokončena bez účasti samotné autorky, která zemřela roku 1981. Druhé vydání se zároveň s tištěnou podobou objevilo i na *CD-ROM*. Když v roce 2007 vyšla edice třetí, její souběžná elektronická podoba byla již samozřejmostí.¹¹⁰

DUE můžeme typologicky zařadit jako obecný jazykový výkladový synchronní slovník deskriptivního charakteru. Již v názvu má toto rozsáhlé lexikografické dílo uvedeno, že se jedná o slovník uživatelský. Informací o možnostech užití lexikálních jednotek slovník skutečně poskytuje nepřeborné množství, proto je praktickým pomocníkem při produkci textů a ústních projevů. Je určen nejen rodilým mluvčím, ale i pokročilým studentům španělského jazyka. První vydání slovníku mělo onomasiologický charakter a lexikální jednotky byly řazeny do rodin podle jejich etymologického původu. Od tohoto postupu, který sice umožňoval uživateli najít lexikální jednotku, jejíž přesnou formu neznal, jinak však bylo hledání v takovém slovníku krajně zdlouhavé, se ve druhém vydání upouští a slovník se stává sémasiologickým. Pokud jde o formu, třetí vydání slovníku *DUE* jsme analyzovali v jeho podobě na *CD-ROM*.

První vydání *DUE* vycházelo ze slovníku *DRAE*, přičemž na základě čistě subjektivního kritéria autorky byly z jeho makrostruktury eliminovány různé archaismy a málo užívaná slova, přidány byly naopak neologismy a slova hojně užívaná v tehdejších tiskovinách. Hlavní motivace autorky vytvořit *DUE* pak spočívala především ve snaze přetvořit definice, které byly uváděny v *DRAE*, tak aby byly jednodušší a pro současného průměrného uživatele srozumitelnější. Třetí edice *DUE* však již téměř bez výjimky vychází přímo z korpusů *CREA*, *CORDE*, *Corpus Gredos de prosa literaria*, *Biblioteca virtual Miguel de Cervantes*, a z internetových vyhledávačů *Google* a *Altavista*.¹¹¹

¹¹⁰ Cf. CRUZ ESPEJO, Edilberto. La lexicografía no académica en el siglo XX y principios del XXI. In *Lexicografía española*. Ed. Medina Guerra, Antonia. Ed. cit., capítulo XI, s. 288-289.

¹¹¹ Cf. MOLINER, María. *Diccionario de uso del español*. [CD-ROM]. Ed. cit.

4.2.1 Makrostruktura

DUE klade při výběru slovníkových hesel důraz na potenciálního uživatele. Snaží se zachytit co největší počet běžně užívaných španělských slov a podat co nejkomplexnější informaci o způsobu jejich užití. Jedná se o slovník velmi obsáhlý a v jeho třetím vydání nalezneme 91752 hesel a 190000 jejich jednotlivých významů, k čemuž můžeme připočíst ještě seznam 4000 obyvatelských jmen ve speciální příloze ke slovníku.

Přístup slovníku k začleňování nových hesel odrážejících současnou mimojazykovou realitu do makrostruktury je velmi otevřený, obzvláště pokud jde o hovorová slova, amerikanismy a neologismy včetně výpůjček z cizích jazyků.¹¹² Velmi užitečný je pro uživatele také seznam zkratk a značek přidružený ke slovníku i již zmiňovaný seznam obyvatelských jmen. Slovník zahrnuje do makrostruktury také obrovské množství frazeologických jednotek včetně kolokací, přísloví a často užívaných citátů významných osobností, což je pro běžné obecné výkladové slovníky značně netypické. Všechny víceslovné jednotky pak abecedně řadí na konec článku.

4.2.2 Mikrostruktura

Nejen makrostruktura *DUE*, ale i jeho mikrostruktura je velmi obsáhlá. Obsahuje velké množství různých informací o užití lexikální jednotky. Údaje, které v *DUE* nalezneme, nám pomáhají zařadit si lexikální jednotku do širšího kontextu, potažmo do celého systému jazyka, který je protkán různými syntagmatickými a paradigmatickými vztahy mezi jeho jednotlivými součástmi. *DUE* nás přímo zahltlí informacemi o tomto kontextu a umožní nám v něm lexikální jednotku zasadit na své pevné místo. Kouzlo tohoto slovníku nespočívá ani tak v dobře formulovaných definicích, které, ač o poznání srozumitelnější než definice v *DRAE*, se nijak zvlášť nevymykají průměru, jako právě v tomto usouvztažení jednotky v systému pomocí přehrše relevantních údajů, které ve většině slovníků definici pouze doplňují, zde však tvoří jádro článku.

Mezi tyto informace můžeme zařadit velké množství synonym, valence sloves a přídavných jmen, výslovnost výpůjček z cizích jazyků, různé gramatické informace včetně přílohy v podobě dost podrobné gramatické příručky, velmi rozsáhlou příkladovou část a velké množství víceslovných lexikálních jednotek, které figurují mezi podhesly. Specifikem tohoto slovníku jsou tzv. *katalogy*, které zachycují slova příbuzná a

¹¹² Cf. MOLINER, María. *Diccionario de uso del español. Preliminares*. [CD-ROM]. Ed. cit.

významově spojená s heslovým slovem. Tyto katalogy částečně nahrazují původní onomasiologické řazení lexikálních jednotek a pomáhají tak uživateli nalézt slovo, které hledá, aniž by musel znát jeho přesnou formu. Navíc rozšiřují kontext lexikální jednotky, zvětšují povědomí uživatele o slovech, která se k lexikální jednotce vážou, inspirují ho k obohacení své slovní zásoby a projevu.

V mikrostruktuře nalezneme i etymologické informace o heslových slovech. Etymologie je také hlavním kritériem pro uspořádání jednotlivých významů lexikální jednotky, což je dle našeho názoru volba poněkud nešťastná, protože takové řazení značně ztěžuje orientaci ve velmi dlouhých a obsáhlých slovníkových člancích ve slovníku *DUE*. V orientaci nám však může pomoci fakt, že definice odpovídající řídce užívaným významům jsou uvedeny v kurzívě.

4.2.3 Specifika elektronické verze slovníku

Ač jsou informace, které nalezneme v tištěné podobě třetí edice *DUE*, totožné s informacemi obsaženými v jeho elektronické podobě, přesto se od sebe obě verze diametrálně liší, a sice modelem fungování interakce mezi uživatelem a slovníkem. Zatímco uživatel tištěného slovníku informace víceméně pouze pasivně přijímá, uživatel slovníku na *CD-ROM* může být aktivnější, vynalézavější a ve svých požadavcích značně náročnější a konkrétnější. Manipulace s elektronickým slovníkem je navíc snazší, uživatel se rychleji dostane k informaci, kterou hledá, a může ji okamžitě dále využívat v kontextu moderních technologií. To vše se uživateli nabízí za předpokladu, že věnuje poměrně velké množství času a úsilí úvodní průpravě o možnostech a fungování slovníku. Jestliže však vezmeme v úvahu přínos, který pro nás tento slovník může mít, pokud se ho naučíme správně ovládat, pak se nám toto úsilí jeví jako zanedbatelné.

Stěžejní výhodu slovníku *DUE* v jeho elektronické podobě spatřujeme v rozmanitosti jednotlivých modů hledání lexikální jednotky. Nabízí se samozřejmě klasické hledání lexikálních jednotek v jejich lemmatizované podobě pod abecedně řazenými hesly, jako je tomu v tištěných sémasiologických slovnících. U tohoto typu hledání však nemusíme jednotku abecedně vyhledávat sami, ale stačí ji zadat do vyhledávače. Po levé straně v samostatném okně se nám během zadávání hesla ukazuje abecední seznam všech lemmat, která bychom nejspíše mohli hledat. Pokud tento seznam sledujeme, mnohdy ani nemusíme dopsat celý hledaný výraz a stačí na něj v seznamu kliknout.

Další možností hledání je automatické vyhledávání lemmatu lexikální jednotky v jakémkoli morfologickém tvaru. Zadáme-li tedy např. slovo *siento*, slovník nám sám díky původnímu taggování (značkování) těchto nekanonických tvarů morfologickými tagy vygeneruje odpovídající hesla *sentir* a *sentar*.

Jako nejužitečnější se nám však jeví hledání uvnitř lexikografického článku, tj. v definicích, příkladech, frazeologických jednotkách apod. Minimalizuje to naše úsilí při hledání kolokací a jiných frazeologických jednotek a osvědčuje se i v případech, kdy si nemůžeme vzpomenout na přesné pojmenování určitého významového konceptu (srov. např. situaci, kdy si nemůžeme vybavit slovo *analgésico* pro označení léku proti bolesti; pak stačí zadat do vyhledávače zadat slova *dolor* a *medicamento* a slovník automaticky vygeneruje všechny heslové články, v nichž tato dvě slova figurují). Tímto tedy slovník kompenzuje své původní onomasiologické řazení hesel a stává se sémasiologickým a onomasiologickým zároveň.

Stejným způsobem můžeme hledat v gramatické příručce, v příloze zkratk a značek nebo v seznamu obyvatelských jmen. Ve slovníku je možné hledat i ve víceslovných jednotkách. Po zadání jakéhokoli slova se objeví seznam všech víceslovných jednotek, v nichž figuruje, a jim odpovídající články.

Nabízí se nám i možnost velmi propracovaného pokročilého vyhledávání, při němž můžeme jednotky, jež hledáme, velmi úzce specifikovat. Můžeme například zadat, že chceme nalézt všechny jednotky začínající na písmeno A, které jsou z etymologického hlediska arabského původu, a v jejich definici figuruje slovo *planta* nebo *animal*.

Dále můžeme v elektronické verzi *DUE* využít i začlenění specifických znaků do hesla, u něhož si nejsme jisti jeho ortografií (např. nevíme, zda napsat *eccema* nebo *eczema*, zadáme tedy *ec?ema* a příslušná hesla se sama zobrazí). Krom otazníku místo jediného písmene lze použít i hvězdičku místo většího počtu písmen (pokud např. chceme vědět, která slova začínají prefixoidem *auto*, zadáme *auto**).¹¹³

Onen uživatelský návod, který je nutné před používáním slovníku prostudovat, je velmi stručně, výstižně, srozumitelně a didakticky napsaný, proto jsme neměli sebemenší potíže

¹¹³ Cf. MOLINER, María. *Diccionario de uso del español. Ayuda: Índice de contenidos*. [CD-ROM]. Ed. cit.

s uplatněním všech výhod slovníku v praxi. Slovník je navíc přehledně strukturovaný a mnoho drobností se lze během jeho užívání naučit prakticky intuitivně.

4.2.4 Shrnutí

Slovník *DUE* je z analyzovaných slovníků nejobsáhlejší jak co se týče makrostruktury, tak mikrostruktury. Je rovněž nejotevřenější k zařazování neologismů, jen málokdy se nám proto při užívání slovníku *DUE* k porozumění současným textům může stát, že bychom hledaný výraz nenašli.

Slovník je však zaměřen především na aktivního uživatele, který používá slovník při tvorbě vlastních textů a promluv. Předkládá mu nepřehledné množství užitečných informací o užití lexikálních jednotek, orientaci v nich však bohužel značně ztěžuje velký rozsah lexikografických článků. Tato nepřehlednost je ještě umocněna etymologickým řazením definic jednotlivých významů lexikálních jednotek.

Četba lexikografických článků ve slovníku *DUE* vyžaduje trpělivost. Slovník je tedy dle našeho názoru nejvhodnější pro uživatele s hlubokým zájmem o jazyk a jeho fungování, který chce obohatit svůj jazykový projev, bez ohledu na to, kolik mu to zabere času. Slovník je kvalitním, podrobným a obdivuhodně pečlivě a komplexně zpracovaným dílem, které se však nehodí pro pohotové a rychlé řešení konkrétních jazykových problémů. Tuto nevýhodu do značné míry eliminuje elektronická verze slovníku, která nabízí rychlejší hypertextové čtení na úrovni makrostruktury i uvnitř článku. Toto zjednodušení se uživateli nabízí za předpokladu úvodní průpravy, která sice zabere ve srovnání s průpravou k užití tištěného slovníku, který může být často užíván intuitivně, o mnoho více času, při častém užívání slovníku však na druhé straně velké množství času ušetří.

4.3 *Lema – diccionario de la Lengua Española (Battaner Arias, Paz)*

Slovník *Lema*, vydaný v roce 2001, je jedním z produktů vydavatelství Vox-Spes. Ač má toto vydavatelství ve španělské lexikografii tradici (jeho nejznámějším vydaným lexikografickým dílem je *Diccionario general ilustrado de la lengua española*, který zpracoval Samuel Gili Gaya a později zrevidoval Manuel Alvar Ezquerro), *Lema* nevychází z žádného doposud vydaného slovníku a veškerá data čerpá z korpusu Vox-Bibliograf. Účelem tohoto rozhodnutí bylo vytvořit slovník, který bude odrážet současný

stav jazyka a nebude se muset potýkat se složitým odstraňováním nánosů tradice, zastaralých hesel a definic jiných slovníků. *Lema*, jehož vypracování trvalo pouhé čtyři roky, je tedy slovníkem v pravém slova smyslu synchronním.¹¹⁴

Typologicky lze slovník zařadit mezi obecné jazykové výkladové slovníky. Má deskriptivní charakter, v mikrostruktuře se však věnuje i normativním záležitostem. Jedná se o slovník syntagmatický, lze jej navíc zařadit mezi slovníky uživatelské, kladoucí důraz na užití lexikální jednotky ve vyšších syntaktických celcích. *Lema* je z hlediska nosiče slovníkem tradičním, tedy tištěným.

4.3.1 Makrostruktura

V makrostruktuře slovníku *Lema* nalezneme 47500 hesel, jimž náleží na 100000 významů. Jako hlavní kritérium výběru hesel uvádí slovník *Lema* četnost jejich výskytu v současném úzu a zároveň je při tvorbě makrostruktury brán ohled na uživatele slovníku: *Lema* mu chce předložit výběr nejfrekventovanějších a nejpotřebnějších výrazů současné španělštiny. Potenciálního uživatele slovníku *Lema* pak redaktoři definují jako aktivního člena španělské společnosti, jemuž se dostalo přinejmenším základního vzdělání. Tento uživatel stojí v době vydání slovníku na prahu XXI. století, kdy se okolní realita rychle mění; vyvstává potřeba pojmenovávat stále nové a nové předměty a koncepty, a proto se stejně rychle jako realita kolem nás mění i běžně užívaná slovní zásoba. Právě na tuto skutečnost klade slovník *Lema* důraz a v jeho makrostruktuře se objevuje velké množství neologismů.

Jako jeden z nedostatků slovníku *Lema* můžeme hodnotit fakt, že se v jeho makrostruktuře nevyskytují regionalismy. Slovník, jako by ignoroval rozsáhlost a jazykovou diverzitu hispánské oblasti, na druhou stranu je však v předmluvě jasně definováno, že prototypickým uživatelem, jemuž je slovník *Lema* určen, je *Španěl* a má mu sloužit k lepší orientaci v jazykové realitě *španělské* společnosti.

Hlavním účelům slovníku odpovídá i zahrnutí relativně velkého množství zkratk do makrostruktury, což je pro uživatele, který s nimi přichází dnes a denně do styku především prostřednictvím médií, velmi výhodné. Slovník *Lema* obsahuje i množství frazeologických jednotek, se kterými uživatele seznamuje nejen pomocí makrostruktury,

¹¹⁴ Cf. CRUZ ESPEJO, Edilberto. Op. cit., capítulo XI, s. 288.

ale i skrze hojné příklady užití jednotlivých lexikálních jednotek. Jejich řazení je však oproti ostatním dvěma slovníkům poněkud nepřehledné a pro uživatele je tak někdy obtížnější rychle nalézt, co hledá; *Lema* totiž řadí frazeologické jednotky k jednotlivým významům a ne na konec článku v abecedním pořadí, jako je tomu u *DRAE* a *DUE*.

Ačkoli v předmluvě se dozvíme, že se *Lema* nebrání zařazení lexikálních jednotek, které odporují jazykové normě, pokud jsou přesto dostatečně rozšířeny, takových jednotek ve skutečnosti v makrostruktuře slovníku figuruje minimum.¹¹⁵

4.3.2 Mikrostruktura

V předmluvě ke slovníku se upozorňuje na fakt, že v dnešní době je člověk nucen stále častěji pracovat s texty, ovšem nejen pasivně, ale i aktivně; proto je slovník *Lema* zaměřen na užití lexikální jednotky v promluvě a pomáhá tak uživateli nejen při čtení, ale i při psaní či přípravě různých projevů. Uživatelský charakter slovníku se projevuje především zahrnutím velkého množství synonym a antonym, informací o syntaktických konstrukcích, ve kterých jednotka může figurovat, a rozsáhlým prostorem, který je věnován konkrétním příkladům jejích užití v kolokacích či větách.

V tomto účelně zpracovaném synchronním slovníku poněkud zaráží přítomnost etymologické informace, ta je však uváděna selektivně pouze u některých hesel, a to tehdy když posiluje jeho hojně užívaný význam, případně napomáhá nalezení morfologických vztahů mezi slovy, která jsou si svým původem příbuzná.

Ve slovníku *Lema* nalezneme i velké množství gramatických informací, jak explicitních, tak implicitních. V poznámkách na konci článku se dozvíme například o nepravidelných tvarech plurálu u některých slov, nepravidelných přičestích sloves, výslovnosti výpůjček z cizích jazyků, apod. Většinou je uspořádání těchto informací v článku velmi přehledné, například významově nepravidelným plurálům jsou přiřazována samostatná podhesla, tudíž jsou pro uživatele jejich významy snadno viditelné a dohledatelné. Na konci slovníku nalezneme přílohu o časování sloves a do makrostruktury jsou průběžně včleňovány rámečky s gramatickými poučeními různého typu (pravidla psaní přízvuků, psaní velkých písmen, číslovky a jejich užití, osobní zájmena, užití interpunkčních znamének atd.).

¹¹⁵ Cf. BATTANER ARIAS, Paz (dirección científica). *Lema – Diccionario de la Lengua Española. Guía de uso*. Ed. cit., s. VI-VIII.

Tvorbě definic pro slovník *Lema* byla věnována mimořádná péče a stejně jako makrostruktura nebyla přejímána z žádného jiného slovníku, i zpracování definic je zcela původní. Hlavním cílem bylo použít pro formulaci definic současný jazyk užívaný mluvčími při běžném ústním projevu. V definicích se tedy objevují snadno srozumitelná, hojně užívaná slova a syntakticky se definice blíží přirozené každodenní mluvě většiny mluvčích. Nepůsobí tedy tak strojeně, krkolomně a zastarale jako například mnohé definice užívané ve slovníku *DRAE*. Jasně viditelná je i snaha minimalizovat nepříjemné dvojí hledání, jinými slovy se k definici lexikálních jednotek neuzívá slov jim příbuzných. Dále je v definicích minimalizováno užití lexikálních jednotek, které se ve slovníku nevyskytují. Rovněž jsme během analýzy nenarazili na žádnou definici kruhem. Za jediný nedostatek definic ve slovníku *Lema* lze považovat sklon k příliš rozsáhlým a podrobným encyklopedickým definicím. Jako na pozitivum lze naopak ještě upozornit na grafické ohraničení kontextu definice hranatými závorkami, ač není zcela systematicky uplatňováno. Řazení definic jednotlivých významů slov je pak pro uživatele velmi přehledné a srozumitelné: od prototypického, tj. často zároveň nejužívanějšího významu, po významy nejméně užívané. Obecně se nám ve srovnání s dalšími analyzovanými slovníky zdají definice ve slovníku *Lema* nejkvalitněji a nejsrozumitelněji zpracované.¹¹⁶

4.3.3 Shrnutí

Slovník *Lema* je kvalitní současný slovník, jenž vychází vstříc běžnému uživateli, který může mít různou úroveň vzdělání. Jeho obsah je všestranně vyvážený. Je kladen důraz na prezentaci lexikální jednotky v jejím kontextu užití, informací tohoto typu však ve slovníku nenajdeme takové množství jako v *DUE*. Makrostruktura je zaměřena na současný jazyk a ve slovníku najdeme velké množství neologismů. Struktura slovníkových článků je přehledná, definice snadno srozumitelné.

Za hlavní nedostatek slovníku lze považovat absenci amerikanismů v makrostruktuře, hlavní pozitivum pak vidíme v jasně (často až didakticky) formulovaných definicích a v logickém řazení definic jednotlivých významů lexikálních jednotek od nejběžnějšího po nejméně užívaný. *Lema* je dle našeho názoru slovníkem vhodným k dennímu užívání nejširší veřejností včetně studentů španělštiny jako cizího jazyka. Je nejpřehlednější ze všech analyzovaných slovníků a uživatel se většinou rychle dostává k informaci, kterou

¹¹⁶ Cf. BATTANER ARIAS, Paz (dirección científica). *Lema – Diccionario de la Lengua Española. Guía de uso*. Ed. cit., s. VIII-XVIII.

hledá. Proces vyhledávání hesel je však bohužel značně zpomalen nutností manipulace se slovníkem v tištěné podobě. Kdyby měl slovník elektronickou podobu, pak bychom ho považovali za nejvstřícnější k uživateli a nejsnáze využitelný pro řešení konkrétních jazykových problémů ze všech analyzovaných slovníků.

5 Závěr

V naší práci věnované španělské lexikografii jsme si vytyčili dva hlavní cíle: jednak nastínit obecné teoretické problémy, které mohou tvorbu slovníků komplikovat, a pokusit se nalézt jejich uspokojivá řešení v praxi, jednak kriticky zhodnotit kvality slovníků *DRAE*, *DUE* a *Lema*, vzájemně je porovnat a doporučit potenciálnímu uživateli, k čemu lze který slovník nejlépe využít.

Nejprve se zde pokusme shrnout výsledky naší analýzy teoretických otázek. Ty jsme v práci rozdělili na dva hlavní oddíly, a sice na otázky týkající se makrostruktury slovníku, jimiž začneme, a otázky, které se vztahují k jeho mikrostruktuře.

Vzhledem k tomu, že do slovníku nelze zahrnout všechny lexikální jednotky vyskytující se v jazyce, je třeba při jejich výběru postupovat dle určitých předem stanovených kritérií. Pokud vycházíme z předpokladu, že chceme vytvořit synchronní obecný výkladový slovník deskriptivního charakteru, jako nejpodstatnější se nám pro tuto volbu jeví kritérium četnosti výskytu lexikální jednotky v jazykovém úzu. Toto kritérium, dříve aplikované spíše intuitivně, nabývá nyní díky moderním technologiím a rozvoji korpusové lingvistiky větší objektivitu a přesnosti. Důležitost pro výběr slovníkových hesel naopak ztrácejí kritéria normativnosti a společenských tabu, u elektronických slovníků potom i kritérium rozsahu.

Řešení otázky, zda jako slovníková hesla volit slova nebo morfémy, hovoří jednoznačně ve prospěch slov. Na rozdíl od morfémů jsou totiž slova člověkem vnímána jako přirozené minimální významové segmenty. To však neznamená, že by se v makrostruktuře neměly objevit například některé produktivní afixy, které usnadňují porozumění velké škále slov. Stejně tak je výhodné zařadit i některé víceslovné lexikální jednotky. Lemmatizace ohebných slov a orientace uživatele v těchto kanonických tvarech začíná s nástupem elektronických slovníků s pokročilými funkcemi vyhledávání ztrácet na významu. V těchto slovnících lze totiž povětšinou najít slovo v jakémkoli tvaru jeho flektivního paradigmatu.

V makrostruktuře by dle našeho názoru měla figurovat slova lexikální i slova gramatická, slovům metajazykovým však nemusí být věnován tak velký prostor, jako je tomu v analyzovaných slovnících. Běžný uživatel totiž příliš odborné výrazy nejspíš

vyhledávat ve slovníku nebude, pro odborníka je naopak informace uvedená u těchto hesel příliš stručná. To se samozřejmě netýká pouze metajazykových slov, ale jakýchkoli odborných termínů zařazovaných do makrostruktury obecných slovníků, jejichž užití je příliš úzce specializované. Pokud jde o problematiku lemmatizaci z hlediska rodu a čísla, jedná se dle našeho názoru spíše o formální záležitost a určitá nehomogenost v řešení těchto otázek v analyzovaných slovnících sice často přidělová uživateli práci, neohrožuje však porozumění jednotlivým lexikálními jednotkám.

Podstatnou část kapitoly věnované makrostruktuře jsme věnovali specifickým skupinám jazykových znaků a otázce vhodnosti jejich zahrnutí mezi slovníková hesla. Jednou z těchto skupin byla i vlastní jména, která se do makrostruktur obecných výkladových slovníků běžně nezařazují. Existují však výjimky, mezi něž by se krom jmen obyvatelských, vlastních jmen obsažených ve frazeologických jednotkách a těch, která se stala jmény obecnými, měla řadit i hypokoristika; ani v jednom z analyzovaných slovníků se tomu tak však v tomto posledním případě neděje. Další výjimku tvoří jména obecná užívaná místo jmen vlastních, v analyzovaných slovnících však překvapuje nevelké množství takových výrazů v makrostruktuře (např. označení *Ciudad Condal* pro Barcelonu se nevyskytuje ani v jednom ze slovníků).

Specifickou skupinou, kterou je dobré do makrostruktury zahrnout, jsou produktivní afixy a afixoidy. Díky tomu lze například vynechat z makrostruktury příslovce končící na *-mente* a zahrnout pouze tento sufix a některá příslovce, která spolu s příponou *-mente* získávají i nový význam, odlišný od významů výchozího jména přídavného. Přikláníme se rovněž k zahrnutí co nejvyššího počtu zkratk mezi slovníková hesla. Domníváme se, že v synchronním obecném slovníku mají své místo a výrazně přispívají k porozumění současným (především novinovým) textům. Příloha v podobě seznamu značek (jako ve slovníku *DUE*) je rovněž vítaným pomocníkem.

V makrostruktuře by měly být zastoupeny i určité frazeologické jednotky, především pak ty, které vykazují velkou míru idiomaticnosti, například tedy různé lokuce, pořekadla a rutinní formule. Některé slovníky zařazují do makrostruktury i kolokace (*DUE*), což je sice náročné z hlediska zabraného prostoru, avšak užitečné z hlediska uživatele. Kolokace se v ostatních slovnících vyskytují spíše v příkladové části, a pokud má slovník elektronickou podobu, lze je snadno vyhledat i uvnitř lexikografického článku. Polemická je vhodnost

zahrnutí přísloví a citátů do makrostruktury (jako je tomu v *DUE*); tyto jednotky se hodí spíše do specializovaných slovníků.

V obecných výkladových slovnících se začíná objevovat stále větší množství neologismů. Jedná se často o výpůjčky z angličtiny, které se sice zcela neintegrovaly do systému španělského jazyka, jejich frekvence užití je však natolik vysoká, že je jejich zařazení do deskriptivního slovníku doporučené. V lexikografické praxi se pro přijetí neologické lexikální jednotky do makrostruktury sice tradičně užívalo právě kritérium integrace do jazykového systému, dnes je však od tohoto přístupu postupně upouštěno kvůli rychle se měnící mimojazykové realitě dnešního světa a sdílení mnohých pojmů na celosvětové úrovni. Rychlé přizpůsobení slovníku jazykovému úzu je pro jeho aktuálnost a využitelnost v praxi stěžejní, přesto však lexikograf musí umět najít rovnováhu mezi nekritickým přijímáním jakékoli nové lexikální jednotky, jejíž charakter může být módní a přechodný, a naprostým odmítáním neintegrovaných slov. Hlavním kritériem by v této záležitosti měl být opět počet výskytů v korpusu.

Odlišnost fenoménů homonymie a polysémie se v lexikografické praxi tradičně odráží prostřednictvím uvedení dvou lemmat v případě homonymie a jednoho v případě polysémie. Spolehlivé rozlišení obou konceptů je však téměř nemožné, protože ani jedno z kritérií určení, zda se jedná o jeden či druhý typ, není zcela jednoznačné a objektivní. Tato kritéria si navíc vzájemně odporují, proto je v literatuře jako jedno z řešení tohoto problému v lexikografické praxi navrhována ignorace odlišnosti homonymie a polysémie a řazení všech významů pod jediné lemma.

Pokud jde o mikrostrukturu slovníku, její jádro tvoří lexikografická definice. Měla by být jasná, stručná a především srozumitelná. Tyto požadavky by pak jednoznačně měly být nadřazeny dodržování principu nahraditelnosti definovaného definujícím v rovině výrazové. Minimalizovat je třeba definici kruhem, tedy situaci, kdy je k definici slova A užito slova B a naopak, a tzv. ztracené odkazy, definice pomocí slov, která nefigurují v makrostruktuře slovníku. V obecných výkladových slovnících se v určitých případech nelze zcela vyhnout definicím encyklopedickým, neměly by však obsahovat informace, které nejsou nezbytně nutné pro pochopení významu definovaného slova. Při řazení definic jednotlivých významů lexikální jednotky je v synchronních deskriptivních slovnících vhodné postupovat podle kritéria frekvence jejich užití, jako je tomu ve slovníku *Lema*.

Součástí mikrostruktury jsou i různé lexikografické údaje. V případě synchronních deskriptivních slovníků se přikláníme k zařazení informací, které se týkají ortografie, výslovnosti a gramatiky. Zároveň je vhodné uvádět značky týkající se variantnosti jazyka ve smyslu vázanosti výskytu jeho variant na specifickou mimojazykovou realitu. Tyto diasystematické údaje uživateli usnadňují užití lexikální jednotky v adekvátním kontextu. Sporné je ze synchronního hlediska uvádění etymologie, tradiční ve španělských obecných výkladových slovnících. V tomto se nám jeví jako optimální řešení výběrové uvádění informací o původu lexikální jednotky, jako je tomu ve slovníku *Lema*.

Druhým cílem našeho výzkumu byla kritická analýza slovníků *DRAE*, *DUE* a *Lema* a jejich následné zhodnocení. Charakteristiky, specifika, pozitiva i negativa těchto slovníků jsme podrobně rozebrali ve čtvrté části práce. Zde se však pokusíme ještě o stručné závěrečné shrnutí a doporučení jejich potenciálním uživatelům.

Slovník *DRAE* je tradiční a základní dílo španělské lexikografie. V jeho makrostrukturu nalezneme velké množství archaismů, v zařazování neologismů jsou naopak akademici obezřetnější. V poslední době se v makrostrukturu začíná vyskytovat stále větší počet amerikanismů, z našeho výzkumu dokonce vyplývá, že je *DRAE* k jejich zařazování ze všech analyzovaných slovníků nejotevřenější. Mikrostruktura je sice přehledně organizována, má však i významné nedostatky. Ve slovníku nalezneme syntakticky krkolomné definice, v nichž je často užíváno archaických a řídce se vyskytujících slov. Další nevýhodou je i nedostatečné množství příkladů užití lexikálních jednotek. Velkým pozitivem je naopak dostupnost slovníku *on-line* a častá aktualizace jeho obsahu. Nedávné zdokonalení vyhledávání ve slovníku hodnotíme rovněž kladně. Obecně je slovník z našeho pohledu nejvhodnější pro pasivní užití vzdělaným rodilým mluvčím.

DUE je naopak rozsáhlý uživatelský slovník vhodný pro aktivní užití. Je specifický obsáhlou mikrostrukturou poskytující uživateli nespočet informací o užití lexikální jednotky v kontextu. Důraz je kladen na příklady užití, definice jsou srozumitelné. Unikátní je přítomnost tzv. katalogů příbuzných slov, které částečně nahrazují původní onomasiologický charakter slovníku. Určitá nepřehlednost mikrostruktury je plně kompenzována velmi pokročilým systémem vyhledávání v elektronické verzi slovníku. Slova a slovní spojení v něm můžeme hledat jak v makrostrukturu, tak v mikrostrukturu. Z hlediska makrostruktury je *DUE* velmi otevřený neologismům. Zmíňme i přítomnost přílohy seznamu zkratk a značek a obyvatelských jmen. Lze jej doporučit všem

uživatelům, kteří chtějí obohatit svůj jazykový projev a získat o lexiku a jeho zasazení do systému jazyka vyčerpávající informaci.

Lema je pak ze všech slovníků nejobecnější a obsahově nejvyváženější. Tuto rovnováhu snad narušuje pouze fakt, že do slovníkové makrostruktury nejsou zahrnuty amerikanismy. Toto rozhodnutí lze vysvětlit tím, že jako uživatel slovníku je definován současný španělský občan, u něhož se nepředpokládá, že by s amerikanismy přicházel často do styku. Když navíc srovnáme prostor, který regionalismy ve slovníku zaberou a míru využitelnosti této informace běžným uživatelem, lze řešení slovníku *Lema* považovat za logické. Jako jediný z analyzovaných slovníků čerpá veškeré informace pouze z korpusů, nejedná se tedy o žádné přepracované vydání slovníku jiného. Mikrostruktura slovníku je vesměs přehledná, definice jsou velmi srozumitelné a po všech stránkách pečlivě zpracované. Důraz je ve slovníku kladen také na bohatou příkladovou část. *Lema* je dle našeho názoru slovníkem pro nejširší veřejnost, bez ohledu na věk, profesi či vzdělanost. Hodí se nejen pro rodilé mluvčí, ale díky svému srozumitelnému až didaktickému charakteru jej lze doporučit i studentům španělštiny jako cizího jazyka. Jeho největší nevýhodu vidíme v tom, že neexistuje elektronická verze, která by uživateli usnadnila hledání.

Obecně totiž můžeme na základě naší analýzy říci, že výhody, které uživateli poskytuje elektronický slovník oproti slovníku tištěnému, jsou obrovské. Například slovník *DUE* je ve své podobě na *CD-ROM* natolik propracovaný, že neshledáváme jediný důvod, proč v dnešní době nadále užívat slovníky tištěné. Manipulace se slovníkem v elektronické podobě je pohodlnější a rychlejší, dotaz lze navíc díky pokročilým způsobům vyhledávání maximálně konkretizovat a snadno se tak dostat k požadované informaci.

6 Bibliografie

Primární literatura

BATTANER ARIAS, Paz (dirección científica). *Lema – Diccionario de la Lengua Española*. 1.^a edición. Barcelona : Vox-Spes, 2001. ISBN 84-8332-213-7.

MOLINER, María. *Diccionario de uso del español*. [CD-ROM]. Versión 3.0. Madrid : Gredos, 2008. ISBN 978-84-249-3584-9.

Real Academia Española. *Diccionario de la lengua española*. [online]. [cit. 2012-07-06]. Dostupné z: <<http://lema.rae.es/drae/>>.

Sekundární literatura

ANGLADA ARBOIX, Emília. *Lexicografía española*. Barcelona : Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, 2005. ISBN B-84-475-2905-3.

AZORÍN FERNÁNDEZ, Dolores. La lexicografía como disciplina lingüística. In *Lexicografía española*. Ed. Medina Guerra, Antonia. 1.ª edición. Barcelona : Ariel, 2003, Capítulo I. ISBN 84-344-8253-3.

BAJO PÉREZ, Elena. *Diccionarios: introducción a la historia de la lexicografía del español*. 1.^a edición. Gijón : Trea, 2000. ISBN 84-95178-88-5.

BLATNÁ, Renata. Metajazyk v lexikografii. In *Manuál lexikografie*, Ed. Čermák, František – Blatná, Renata. Ed. Čermák, František – Blatná, Renata. 1. Vydání. Jinočany : H&H, 1995, Kapitola 3. ISBN 80-85787-23-7.

CASTILLO CARBALLO, M.ª Auxiliadora. La macroestructura del diccionario. In *Lexicografía española*. Ed. Medina Guerra, Antonia. 1.^a edición. Barcelona : Ariel, 2003, Capítulo III. ISBN 84-344-8253-3.

Centro Virtual Cervantes. *Banco de neologismos*. [online]. [cit. 2012-01-17]. Dostupné z: <http://cvc.cervantes.es/lengua/banco_neologismos/busqueda.asp>.

CÓRDOBA RODRÍGUEZ, Félix. *Introducción a la lexicografía española*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2001. ISBN 80-244-0336.

CORPAS PASTOR, Gloria. *Manual de fraseología española*. Madrid : Gredos, 1997. ISBN 84-249-1829-0.

COSERIU, Eugenio. *Teoría del lenguaje y lingüística general*. 3.^a reimpresión. Madrid : Gredos, 1989. ISBN 84-249-0505-9.

CRUZ ESPEJO, Edilberto. La lexicografía no académica en el siglo XX y principios del XXI. In *Lexicografía española*. Ed. Medina Guerra, Antonia. 1.^a edición. Barcelona : Ariel, 2003, Capítulo XI. ISBN 84-344-8253-3.

ČERMÁK, František. *Jazyk a jazykověda: Přehled a slovníky*. Vyd. 4. Praha : Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1946-0.

ČERMÁK, František. Paradigmatika a syntagmatika slovníku: možnosti a výhledy. In *Manuál lexicografie*. Ed. Čermák, František – Blatná, Renata. 1. Vydání. Jinočany : H&H, 1995, Kapitola 4., ISBN 80-85787-23-7.

GELPÍ ARROYO, Cristina. El estado actual de la lexicografía: los nuevos diccionarios. In *Lexicografía española*. Ed. Medina Guerra, Antonia. 1.^a edición. Barcelona : Ariel, 2003, Capítulo XII. ISBN 84-344-8253-3.

FILIPEC, Josef. Teorie a praxe jednojazyčného slovníku výkladového. In *Manuál lexicografie*. Ed. Čermák, František – Blatná, Renata. 1. Vydání. Jinočany : H&H, 1995, Kapitola 1., ISBN 80-85787-23-7.

ESTRONELL PONS, María. Los neologismos: procesos de formación. In *Lengua española para los medios de comunicación*. Ed. Aleza Izquierdo, Milagros. Valencia : Tirant lo Blanch, 2006, Capítulo 7., ISBN 84-8456-653-6.

ETTINGER, Stefan. La variación lingüística en lexicografía. In *La lexicografía: de la lingüística teórica a la lexicografía práctica*. Haensch, Günter – Wolf, Lothar – Ettinger, Stefan et al. Madrid : Gredos, 1982, Capítulo 8. ISBN 84-249-0858-9.

GARRIGA ESCRIBANO, Cecilio. La microestructura del diccionario: las informaciones lexicográficas. In *Lexicografía española*. Ed. Medina Guerra, Antonia. 1.ª edición. Barcelona : Ariel, 2003, Capítulo IV. ISBN 84-344-8253-3.

GÓMEZ CAPUZ, Juan. *La inmigración léxica*. 1.ª edición. Madrid : Arco/Libros, 2005. ISBN 84-7635-601-3.

GUERRERO RAMOS, Gloria. *Neologismos en el español actual*. 2.ª edición. Madrid : Arco/Libros, 1997. ISBN 84-7635-178-X.

HAENSCH, Günter. Aspectos prácticos de la elaboración de diccionarios. In *La lexicografía: de la lingüística teórica a la lexicografía práctica*. Haensch, Günter – Wolf, Lothar – Ettinger, Stefan et al. Madrid : Gredos, 1982, Capítulo 9. ISBN 84-249-0858-9.

HAENSCH, Günter. *Los diccionarios del español en el umbral del siglo XXI*. 1.ª edición. Salamanca : Ediciones Universidad de Salamanca, 1997. ISBN 84-7481-849-4.

Institut Universitari de Lingüística Aplicada, Universitat Pompeu Fabra. *Observatori de Neologia: Metodología*. [online]. [cit.2012-02-20]. Dostupné z: <<http://www.iula.upf.edu/obneo/metodes.htm>>.

MARTÍNEZ DE SOUSA, José. *Diccionario de lexicografía práctica*. Barcelona : Biblograf, 1995. ISBN 84-7153-803-2.

MEDINA GUERRA, Antonia. La microestructura del diccionario: la definición. In *Lexicografía española*. Ed. Medina Guerra, Antonia. 1.ª edición. Barcelona : Ariel, 2003, Capítulo V. ISBN 84-344-8253-3.

PORTO DAPENA, José-Álvaro. *Manual de técnica lexicográfica*. Madrid : Arco/Libros, 2002. ISBN 84-7635-508-4.

Real Academia Española. *Corpus de Referencia del Español Actual*. [online]. [cit. 2012-01-14]. Dostupné z: <<http://corpus.rae.es/creanet.html>>.

Real Academia Española. *Diccionario panhispánico de dudas*. [online]. [cit. 2012-03-05]. Dostupné z: <<http://lema.rae.es/dpd/>>.

Real Academia Española. *Nueva gramática de la lengua española: manual*. 1.ª edición. Madrid : Espasa Libros, 2010. ISBN 978-84-670-3281-9.

RUHSTALLER, Stefan. Las obras lexicográficas de la Academia. In *Lexicografía española*. Ed. Medina Guerra, Antonia. 1.^a edición. Barcelona : Ariel, 2003, Capítulo IX. ISBN 84-344-8253-3.

SECO, Manuel. *Estudios de lexicografía española*. 2.^a edición. Madrid : Gredos, 2003. ISBN 84-249-2346-4.

Ústav pro jazyk český. *Internetová jazyková příručka*. [online]. [cit. 2012-02-01]. Dostupné z: <<http://prirucka.ujc.cas.cz/>>.

WERNER, Reinhold. La definición lexicográfica. In *La lexicografía: de la lingüística teórica a la lexicografía práctica*. Haensch, Günter – Wolf, Lothar – Ettinger, Stefan et al. Madrid : Gredos, 1982, Capítulo 6. ISBN 84-249-0858-9.

WERNER, Reinhold. La unidad léxica y el lema. In *La lexicografía: de la lingüística teórica a la lexicografía práctica*. Haensch, Günter – Wolf, Lothar – Ettinger, Stefan et al. Madrid : Gredos, 1982, Capítulo 4. ISBN 84-249-0858-9.